

Horea-Dorin Mătiș

Caiet de studiu
- auxiliar didactic pentru manualul de istorie locală –
„Huedin 690”

**Apariția acestui caiet de studiu de istorie locală face parte din
Proiectul „690” (690 de ani de atestare documentară a orașului Huedin),
proiect implementat de Asociația „Actived 2013” Huedin și
cofinanțat de Consiliul Județean Cluj**

Horea-Dorin Mătiș

Caiet de studiu

- auxiliar didactic pentru manualul de istorie locală –

„Huedin 690”

Casa Cărții de Știință
Cluj-Napoca, 2022

© Autorul, 2022.

Corector: Diana Cristina Teieru

Coperta 1-4: Huedinul interbelic - hartă întocmită de profesorul C. J. Anastasiu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

MATIȘ, HOREA-DORIN

"Huedin 690" : caiet de studiu : auxiliar didactic pentru manualul de istorie locală / Horea-Dorin Matîș. – Cluj-Napoca : Casa cărții de știință, 2022

Conține bibliografie

ISBN 978-606-17-2029-3

94

Casa Cărții de Știință

Coperta: Roxana Ardelean

Redactor: Marius Mureșan

400129 Cluj-Napoca; B-dul Eroilor, nr. 6-8

Tel.: 0264-431920

www.casacartii.ro; e-mail: editura@casacartii.ro

Cuprins

Introducere	7
I. Unitatea de învățare: Aspecte geografice ale Huedinului.....	10
1. Aspecte demografice privind localitățile din Depresiunea Huedin și comunele din jur în primii ani de după Marea Unire.....	10
II. Unitatea de învățare: Huedinul și împrejurimile sale în antichitate.....	13
1. Descoperiri arheologice din Huedin și din Zona Huedinului	13
2. Altarul funerar de la Bologa și alte urme ale civilizației romane din Zona Huedinului.....	19
III. Unitatea de învățare: Zona Huedinului în Evul Mediu	23
1. Structuri de tip cnezial și voievodal în Zona Huedinului în viziunea istoriografiei locale românești din prima jumătate a secolului al XX-lea.....	23
2. Domeniul Cetății Bologa	26
3. Alte localități atestate documentar în Zona Huedinului	30
4. Denumirea localității Huedin în documente cartografice.....	32
5. Tezaurul monetar de la Huedin	36
6. Tezaurul monetar de la Cetatea Veche	38
7. Lupta de la „Podul Vinerii“ („Podul lui Péntek”)	40
8. Testamentul lui Horea și Testamentul lui Cloșca.....	41
IV: Unitatea de învățare: Huedinul și zona limitrofă în Epoca Modernă	43
1. Considerente privind Huedinul și portul popular românesc din Zona Huedinului în primii ani de după Marea Unire din anul 1918.....	43
2. Aspecte privind portul popular maghiar din zona Huedinului (Kalotaszeg).....	45
3. Raportul lui Avram Iancu cu privire la lupta de la Fântânele	48
4. Împăratul Franz Josef și Barcsay Domokos	51
5. Memoriul moșilor din Zona Huedinului (1925) adresat Regelui Ferdinand I (1914-1927): Studiu de caz.....	54
6. Belișul de sub apele Lacului Fântânele: Studiu de caz.....	57
V. Unitatea de învățare: Huedinul și spațiul înconjurător în perioada contemporană	61
1. Procesul-Verbal și Credenționalul din anul 1918 de la Huedin	61
2. Huedinul interbelic și evoluția denumirii străzilor din Huedin	65
3. Memoriul moșilor din Zona Huedinului (1935) adresat Regelui Carol al II-lea (1930-1940): Studiu de caz	67
4. Protopopul Aurel Munteanu - crainic al moșilor de sub Vlădeasa	70
5. Rromii din Huedin – minoritate în continuă dezvoltare	75

6. „Petrea Icoanelor”: Studiu de caz.....	79
7. Colectivizarea în Huedin	81
8. Ioan Mătiș – un colaborator al Protopopului Aurel Munteanu: Studiu de caz.....	85
9. Incendiul din anul 1956 și evoluția urbanistică în perioada comunistă	91
VI. Unitatea de învățare: Aspecte religioase, educaționale, sanitare și publicații periodice de la Huedin	94
1. Biserici de lemn din Zona Huedinului	94
2. Bisericile reformate din Zona Huedinului (Kalotaszeg)	98
3. Arhitectura clădirii școlii vechi din Huedin	102
4. Vasile Pașca – personalitate marcantă a Huedinului.....	105
5. Mănăstirile din Zona Huedin.....	108
VII. Unitatea de învățare: Dinamica administrativă și demografică.....	113
1. Procesul de urbanizare al Huedinului în perioada comunistă (1947/1948-1989).....	113
2. Perspective de dezvoltare ale orașului Huedin și orașele înfrățite cu Huedinul	119
VIII. Unitatea de învățare: Personalități din Huedin.....	122
1. Episcopul Ravasz László, un huedinean participant la Revoluția Maghiară din anul 1956	122
2. Lucian Mătiș – un huedinean erou al Revoluției Clujene	125
3. Monumentul din anul 1941	129
Bibliografie	132

Introducere

Ne putem pune întrebarea de ce a mai fost necesară editarea unui caiet de studiu de istorie locală, în condițiile în care manualul de istorie locală *Huedin 690* este suficient ca suport de curs opțional de istorie locală a Huedinului?

Răspunsul la această întrebare se găsește, în mare măsură, în *Cuvântul înainte* al manualului *Huedin 690* și anume acela de a eficientiza eforturile de atragere a elevilor pentru descoperirea trecutului Huedinului, a localităților, dar și a oamenilor din zona de influență a Huedinului.

Caietul de istorie locală a orașului Huedin este un caiet de studiu care aduce în prim-plan o serie de aspecte esențiale care, chiar dacă unele au fost tratate în manualul de istorie locală, completează sau dezvoltă temele propuse, facilitând astfel o înțelegere aprofundată sau nuanțată a trecutului orașului Huedin.

Acest caiet de studiu nu exclude caietul clasic de notițe al elevilor, fiind un instrument de studiu și de lucru, deoarece fiecare temă propusă este însoțită de o serie de întrebări la care elevii sunt solicitați să răspundă, parcurgând lecțiile acestuia. În chip firesc este indicat ca acest caiet de studiu să fie urmat de editarea unui caiet care să cuprindă fișe de lucru. Astfel, manualul, caietul de studiu și caietul cu fișe de lucru, utilizate cu mult tact, pot permite realizarea unei activități didactice diferențiate care este necesară în condițiile unei predări moderne și pe înțelesul elevilor.

Pentru a înțelege utilitatea acestui caiet, este suficient să privim tabelul de mai jos în care se poate observa corespondența firească dintre lecțiile din manual și cele din caiet.

Huedin 690 - carte	Huedin 690 - caiet
Cuvânt înainte / Introducere	Introducere
I. Unitatea de învățare: Aspecte geografice ale Huedinului	I. Unitatea de învățare: Aspecte geografice ale Huedinului
1. Huedinul și Depresiunea Huedin	1. Aspecte demografice privind localitățile din Depresiunea Huedin și comunele din jur în primii ani de după Marea Unire
II. Unitatea de învățare: Huedinul și împrejurimile sale în Antichitate	II. Unitatea de învățare: Huedinul și împrejurimile sale în Antichitate
1. Cetatea de pământ de la Bolic (azi Cetatea Veche) și alte descoperiri istorice străvechi în Zona Huedinului	1. Descoperiri arheologice din Huedin și din Zona Huedinului
2. Castrul roman de la Bologa - urme ale civilizației romane în Zona Huedin	2. Altarul funerar de la Bologa și alte urme ale civilizației romane în Zona Huedinului
III. Unitatea de învățare: Zona Huedinului în Evul Mediu	III. Unitatea de învățare: Zona Huedinului în Evul Mediu
1. Perioada migrațiilor, pătrunderea maghiarilor, invazia mongolă din anul 1241 și structuri de tip cnezial și voievodal în Zona Huedinului	1. Structuri de tip cnezial și voievodal în Zona Huedinului în viziunea istoriografiei locale românești din prima jumătate a secolului XX
2. Cetatea medievală de la Bologa (zisă și cetatea Huedinului) și Domeniul cetății Bologa	2. Domeniul Cetății Bologa

3. Atestarea documentară a Huedinului	3. Alte localități atestate documentar în Zona Huedinului
4. Huedinul și evoluția denumirii localității	4. Denumirea localității Huedin în documente cartografice
5. Familia Bánffy și Huedinul	5. Tezaurul monetar de la Huedin
6. Târgul Huedinului în Evul Mediu	6. Tezaurul monetar de la Cetatea Veche
7. Mihai Viteazul și Huedinul	7. Lupta de la „Podul Vinerii“ („Podul lui Péntek“)
8. Horea și Zona Huedinului	8. Testamentul lui Horea și Testamentul lui Cloșca
IV: Unitatea de învățare: Huedinul și zona limitrofă în Epoca Modernă	IV: Unitatea de învățare: Huedinul și zona limitrofă în Epoca Modernă
1. Definirea Zonei Huedin - perspectiva românească și portul popular românesc	1. Considerente privind Huedinul și portul popular românesc din Zona Huedinului în primii ani de după Marea Unire din anul 1918
2. Definirea Zonei Huedin - perspectiva maghiară și portul popular maghiar	2. Aspecte privind portul popular maghiar din zona Huedinului (Kalotaszeg)
3. Revoluția de la 1848-1849 în zona Huedinului	3. Raportul lui Avram Iancu cu privire la lupta de la Fântânele
4. Împăratul Franz Josef în vizită la Huedin	4. Împăratul Franz Josef și Barsay Domokos
5. Partea de la nord de „Țara Moților“ la sfârșitul secolului al XIX-lea și în prima jumătate a secolului XX - problema pădurilor	5. Memoriul moților din Zona Huedinului (1925) adresat Regelui Ferdinand I (1914-1927): Studiu de caz
6. Evenimentele tragice de la Beliș din noiembrie 1918	6. Belișul de sub apele Lacului Fântânele: Studiu de caz
V. Unitatea de învățare: Huedinul și spațiul înconjurător în Perioada Contemporană	V. Unitatea de învățare: Huedinul și spațiul înconjurător în Perioada Contemporană
1. Delegați ai Huedinului și comunelor învecinate la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918	1. Procesul-Verbal și Credenționalul din anul 1918 de la Huedin
2. Huedinul în perioada interbelică	2. Huedinul interbelic și evoluția denumirii străzilor din Huedin
3. Considerații privind stema și steagul Huedinului	3. Memoriul moților din Zona Huedinului (1935) adresat Regelui Carol al II-lea (1930-1940): Studiu de caz
4. Anul 1940 la Huedin	4. Protopopul Aurel Munteanu - crainic al moților de sub Vlădeasa
5. Evreii din Huedin și Holocaustul	5. Rromii din Huedin - minoritate în continuă dezvoltare
6. Instaurarea regimului comunist și rezistența anticomunistă (grupurile „Capota-Dejeu“, „Cruce și Spadă“ și „Șușman“)	6. „Petrea Icoanelor“: Studiu de caz
7. Huedinul în perioada comunistă 1945/1946-1989	7. Colectivizarea în Huedin
8. Aspecte privind viața politică de la Huedin în perioada antebelică și interbelică	8. Ioan Mătiș - un colaborator al Protopopului Aurel Munteanu: Studiu de caz

9. Aspecte privind viața politică de la Huedin în perioada comunistă și după Revoluția din anul 1989	9. Incendiul din anul 1956 și evoluția urbanistică în perioada comunistă
VI. Unitatea de învățare: Aspecte religioase, educaționale, sanitare și publicații periodice de la Huedin	VI. Unitatea de învățare: Aspecte religioase, educaționale, sanitare și publicații periodice de la Huedin
1. Biserici și locașuri de cult din Huedin (altele decât Biserica Reformată)	1. Biserici de lemn din Zona Huedinului
2. Biserica Reformată Calvină din Huedin - monument arhitectural	2. Bisericile reformate din Zona Huedinului (Kalotaszeg)
3. Învățământul la Huedin	3. Arhitectura clădirii școlii vechi din Huedin
4. Spitalul de la Huedin	4. Vasile Pașca - personalitate marcantă a Huedinului
5. Publicațiile de la Huedin	5. Mănăstirile din Zona Huedin
VII. Unitatea de învățare: Dinamica administrativă și demografică	VII. Unitatea de învățare: Dinamica administrativă și demografică
1. Aspecte privind evoluția administrativă a Huedinului	1. Procesul de urbanizare al Huedinului în perioada comunistă (1947/1948-1989)
2. Evoluția demografică în perioada 1850-2011/2021	2. Perspective de dezvoltare ale orașului Huedin și orașele înfrățite cu Huedinul
VIII. Unitatea de învățare: Personalități din Huedin	VIII. Unitatea de învățare: Personalități din Huedin
1. Personalități care au avut legătură cu Huedinul și care nu se regăsesc între cetățenii de onoare	1. Episcopul Ravasz László, un huedinean participant la Revoluția Maghiară din anul 1956
2. Cetățeni de onoare ai orașului Huedin	2. Lucian Mătiș - un huedinean erou al Revoluției Clujene
3. Monumente, busturi, statui și plăci omagiale/comemorative din orașul Huedin	3. Monumentul din anul 1941

I. Unitatea de învățare:Aspecte geografice ale Huedinului

1. Aspecte demografice privind localitățile din Depresiunea Huedin și comunele din jur în primii ani de după Marea Unire

În perioada interbelică (1918/1919-1939), Huedinul era cea mai însemnată localitate din Zona Huedin, aceasta fiind mai extinsă decât Depresiunea Huedin, cuprinzând 46 comune (în afară de Huedin, astăzi toate acestea sunt sate care aparțin administrativ de câteva comune), unele dintre acestea făcând astăzi parte din județul Sălaj.

În harta alăturată (Fig. 1) avem Depresiunea Huedin (Notată cu 5) și unitățile de relief învecinate (1. Dealurile Clujului, 2. Depresiunea Almaș-Agrij, 3. Podișul Păniceni, 4. Munții Meseș, 6. Masivul Gilău, 7. Munții Plopiș, 8. Munții Iadei, 9. Masivul Vlădeasa, 10. Culmea Hențului și 11. Podișul Padeșului).

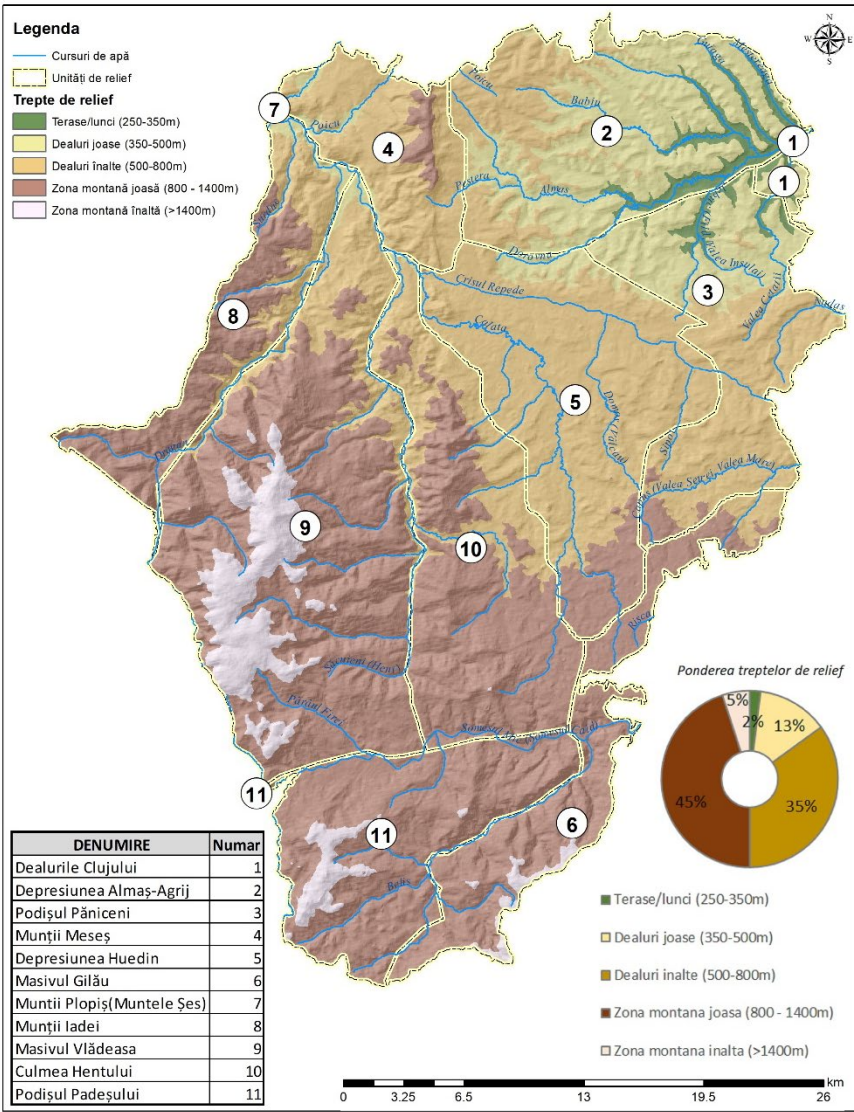

Fig. 1 Depresiunea Huedin și alte unități de relief din jurul acesteia

Pe hartă nu se regăsesc lacurile de la Beliș-Fântânele (finalizat în 1977-1978) și de la Drăgan-Florioiu (finalizat în anul 1987) deoarece am dorit să prezentăm Zona Huedinului și împrejurimile pe o hartă mai apropiată de cea realizată de profesorului C. J. Anastasiu.

Informații deosebite cu privire la Huedin și împrejurimi ne provin dintr-un studiu monografic aflat în manuscrisul *Descrierea geografică și antropogeografică a regiunii cuprinsă în basinul Crișului Repede. Depresiunea Huedin*, acesta fiind scris de profesorul C. J. Anastasiu și care datează din anul 1927 (nu este datat, însă anul 1927 este ultimul an la care face referire autorul).

Tabelul întocmit de către profesorul Anastasiu are ca reper anul 1920 și ne prezintă aspecte relevante cu privire la cele 46 de comune, suprafața acestora (în iugăre cadastrale), numărul de locuitori, etniile și numărul de case. Din acest tabel observăm că Huedinul este un centru de influență pentru un teritoriu, având suprafața de 1.165,525 km², cu 47.633 locuitori, dintre care români 34.989 (73,45 %), maghiari 10.584 (22,19 %), germani 842 (0,18 %), evrei 842 (1,76 %) și alți locuitori, probabil rromi 1.131 (2,37 %).

Privind tabelul, observăm că din cele 46 de comune, 34 sunt majoritar românești și în 12 sunt majoritar maghiarii. Din cele 46 de comune, un număr de 7 comune (Fildu de Jos, Fildu de Mijloc, Fildu de Sus, Jebuc, Sfăraș, Stana și Tetișu) fac parte astăzi din județul Sălaj.

Numele comunei	Întinderea în iugăre cadastrale	Număr locuitori în anul 1920	români	unguri	germani	evrei	alții	case
Ardeova	799	367	367	-	-	-	-	77
Bedeci	3.214	1.137	1.122	-	-	8	7	231
Beliș	31.449	1.501	1.441	38	-	15	7	335
Bica Română	2.935	652	652	-	-	-	-	139
Bicălat	1.826	969	4	961	-	4	-	260
Bociu	2.472	1.081	1.081	-	-	-	-	240
Bologa	2.190	1.014	1.014	-	-	-	-	191
Buteni	868	579	573	6	-	-	-	117
Călata Mare	1.470	1.154	1.130	24	-	-	-	280
Călățele	4.121	912	843	13	1	53	2	158
Ciucea	4.465	1.742	1.540	76	-	123	3	375
Ciula	3.032	774	524	89	36	118	7	88
Crișeu	2.131	1.041	5	1.022	-	6	8	185
Domoș	1.324	407	142	259	-	6	-	102
Dretea	1.218	654	644	6	-	-	4	137
Fildu de Jos	2.042	494	480	4	-	5	5	105
Fildu de Mijloc	4.973	711	670	-	-	22	19	152
Fildu de Sus	2.858	765	726	4	-	-	35	159
Finciui	1.399	447	447	-	-	-	-	76
Hodiș	3.539	810	784	-	-	9	17	168
Horlacea	722	267	65	202	-	-	-	55
Huedin	9.034	4.890	512	3.183	31	260	904	861
Egheriște	3.337	628	628	-	-	-	-	135
Jebuc	1.769	604	604	-	-	-	-	173
Mănăsturu Românesc	2.887	1.219	1.201	18	-	-	-	269
Mănăsturu Unguresc	8.743	2.198	582	1.606	6	4	-	459
Mărgău	9.524	2.255	2.250	5	-	-	-	440

Molosig	1.603	477	467	4	-	6	-	112
Morlaca	4.435	1.454	1.429	11	-	14	-	321
Muerău	1.796	709	434	275	-	-	-	152
Nadeşul rom.	2.688	744	731	-	-	2	11	149
Nearşova	1.563	428	143	283	-	-	2	147
Poeni	1.834	1.008	809	108	-	59	32	178
Retiţa	17.929	1.772	1.712	11	2	36	11	330
Rogojel	11.204	1.343	1.343	-	-	-	-	232
Secueu	3.669	891	891	-	-	-	-	128
Şaula	834	330	19	291	-	-	20	64
Sebeşul Mare	5.670	2.037	2.014	5	-	18	-	282
Sfăraş	1.291	443	223	220	-	-	-	102
Stana	1.957	535	191	322	-	10	12	282
Tetiş	1.078	442	-	420	-	1	21	85
Traniş	4.737	1.191	1.191	-	-	-	-	216
Valcăul Ung.	5.360	1.216	487	718	-	11	-	272
Vişag	15.062	1.406	1.406	-	-	-	-	235
Zam	2.132	849	745	74	10	16	4	141
Sâncraiu	3.517	1.086	303	746	1	36	-	214
Total: 46 UAT-uri	Iug. Cad. 202.700	Total locuitori 47.633	români 34.989 73,45 %	maghiari 10.584 22,19 %	germani 87 0,18 %	evrei 842 1,76 %	alţii 1.131 2,37 %	case 9.609

Notă:

În tabel apar localităţile Călata Mare (Călata), Ciula (Ciuleni), Crişeu (Izvorul Crişului), Egheşti (Vânători), Mănăsturul Unguresc (Mănăstireni), Molosig (Brăişoru), Muerău (Alunişu), Retiţa (Răchitele), Secueu (Săcuieu), Sebeşul Mare (Valea Drăganului), Valcăul Unguresc (Văleni) şi Zam (localitate unită între timp cu Sâncraiu), acestea având trecută în paranteză denumirea actuală.

1 iugăr cadastral = 0,575 ha

Suprafaţa totală: 202.700 iugăre cadastrale, adică 116.552,5 ha, respectiv 1165,525 km²

Număr total case: 9.609, adică 4,95 locuitori/ gospodărie

Întrebări/sarcini de lucru:

- Care a fost cea mai însemnată localitate din judeţ din perioada interbelică? Argumentaţi-vă răspunsul în minimum trei rânduri!
- Cum se numea studiul întocmit de către profesorul C. J. Anastasiu şi la ce spaţiu geografic se referea acesta?
- Enumeraţi primele cinci localităţi (comune) care au cel mai mare număr de locuitori.
- Transcrieţi în caiet numele primelor cinci comune care au suprafaţa cea mai mare.
- Identificaţi pe hartă principalele unităţi de relief din jurul Depresiunii Huedin.

II. Unitatea de învățare: Huedinul și împrejurimile sale în antichitate

1. Descoperiri arheologice din Huedin și din Zona Huedinului

În studiul din anul 2015 (realizat de către dr. George Cupcea – arheolog expert în cadrul Ministerului Culturii și Patrimoniului Național) s-a identificat la nivelul UAT Huedin existența mai multor situri arheologice, din care unele nu erau localizate precis pe teren, iar altele prezentând risc ridicat de distrugere. Au fost realizate măsurători topografice la 13 obiective de interes istoric (Fig. 2) și s-au realizat periegeze în teren.

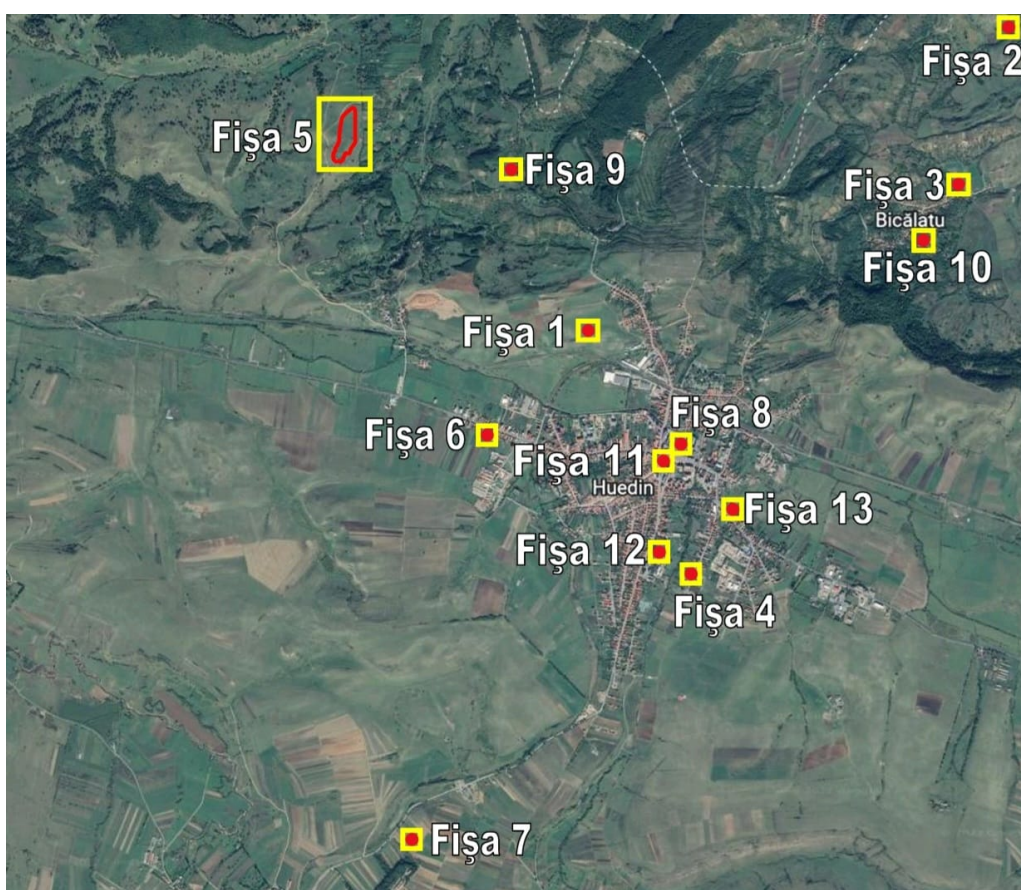

Fig. 2 Huedinului și principalele obiective de interes istoric

Obiectivele istorice vizate de acest studiu au fost următoarele:

- Fișa 1: Dealu' Securei
- Fișa 2: Cetatea Lupilor
- Fișa 3: La Nord de satul Bicălatu
- Fișa 4: Strada Zorilor, „Rupturi”
- Fișa 5: Cetatea Veche, Bolic
- Fișa 6: Strada Horea
- Fișa 7: Vermeș
- Fișa 8: Complex Vlădeasa

Fișa 9: Cetatea Veche

Fișa 10: Biserica Reformată din Bicălatu

Fișa 11: Biserica Reformată din Huedin

Fișa 12: Școala Gimnazială Specială Huedin (Conacul Barcsay Domokos)

Fișa 13: Pretura (Strada Protopop Aurel Munteanu)

Aceste 13 situri sunt cuprinse sintetic în următorul tabel care conține principalele elemente de identificare ale obiectivelor istorice, acestea fiind următoarele:

Fișa 1	Localitate/zonă/cartier	Huedin/Huedin
	Numele sitului	Dealul Securei
	Cronologie	Preistorie
	Descriere	locuire (?)
	Cercetări	Periegheză împreună cu C-C. Filip
	Rezultatele perieghezei	Fiind pășune, nu se mai poate observa nimic, dar în zonă au fost descoperite mai multe topoare neolitice de piatră (informație prof. Nicolae Șteiu).
	Vegetație	pășune
Fișa 2	Localitate/ zonă/ cartier	Huedin/ Bicălatu
	Numele sitului	Cetatea Lupilor
	Cronologie	Preistorie (Neolitic ?), Epoca Medievală
	Descriere	Așezare sau fortificație
	Cercetări	Periegheză împreună cu H-D. Mătiș
	Rezultatele perieghezei	Fiind pășune, nu se mai poate observa nici un material arheologic preistoric. În schimb, urmele ruinelor medievale/moderne (?) sunt evidente, situate într-o pădure tânără în partea superioară a dealului pomenit.
	Vegetație	pășune
Fișa 3	Localitate/ zonă/ cartier	Huedin/Bicălatu
	Numele sitului	? – la N de sat
	Cronologie	Preistorie - Neolitic (nucleu de obsidian)
	Descriere	Așezare
	Cercetări	Periegheză
	Rezultatele perieghezei	Fiind pășune, nu se mai poate observa niciun material arheologic.
	Vegetație	pășune
Fișa 4	Localitate/ zonă/ cartier	Huedin/Huedin
	Numele sitului	Strada Zorilor, „Rupturi” (?)
	Cronologie	Epoca bronzului
	Descriere	Așezare (?)
	Cercetări	Periegheză
	Vegetație	pășune/ construcții
Fișa 5	Localitate/zonă/cartier	Huedin/Huedin - Cetatea Veche
	Numele sitului	Cetatea Veche, Bolic

	Cronologie	Preistorie, Hallstatt
	Descriere	Fortificație
	Cercetări	Periegheză împreună cu C-C. Filip
	Rezultatele perieghezei	Fiind pășune, nu am identificat material arheologic, dar cercetările arheologice anterioare confirmă cronologia și tipul fortificației.
	Vegetație	pășune
Fișa 6	Localitate/Zonă/cartier	Huedin/Huedin
	Numele sitului	-
	Cronologie	Epoca romană
	Descriere	Drum/așezare (?)
	Cercetări	Periegheză
	Rezultatele perieghezei	N/A (Not/Applicable - nu s-a găsit nimic)
	Vegetație	Construcții/Grădini
Fișa 7	Localitate/Zonă /cartier	Huedin/Huedin
	Numele sitului	Vermeș
	Cronologie	Epoca Romană
	Descriere	Villa Rustica/cimitir (?)
	Cercetări	Periegheză
	Vegetație	Culturi agricole
Fișa 8	Localitate/Zonă/cartier	Huedin/Huedin
	Numele sitului	Complex Vlădeasa
	Cronologie	Epoca Medievală (sec. XV-XVII)
	Descriere	A fost descoperit întâmplător un tezaur de monede (?)
	Cercetări	Săpături preventive
	Rezultatele perieghezei	N/A (Not/Applicable - nu s-a găsit nimic)
	Vegetație	construcții
Fișa 9	Localitate/Zonă/cartier	Huedin/Huedin
	Numele sitului	Cetatea Veche
	Cronologie	Epoca Medievală (sec. XV-XVII)
	Descriere	A fost descoperit întâmplător un tezaur de monede (?)
	Cercetări	Periegheză
	Rezultatele perieghezei	N/A (Not/Applicable - nu s-a găsit nimic)
	Vegetație	Pășune/Livadă
Fișa 10	Localitate/Zonă/cartier	Huedin/Bicălatu
	Numele sitului	Biserică
	Cronologie	Epoca Medievală (sec. XIII)
	Descriere	Biserică Reformată
	Cercetări	Periegheză
	Rezultatele perieghezei	N/A (Not/Applicable - nu s-a găsit nimic)
	Vegetație	pășune/livadă/construcție
Fișa 11	Localitate/Zonă/cartier	Huedin/Huedin
	Numele sitului	Biserică Reformată

	Cronologie	Epoca Medievală (sec. XIII)
	Descriere	Biserică Reformată
	Cercetări	Periegheză
	Rezultatele perieghezei	N/A (Not/Applicable - nu s-a găsit nimic)
	Vegetație	pășune/livadă/construcție
Fișa 12	Localitate/Zonă/cartier	Huedin/Huedin
	Numele sitului	Școala Gimnazială Specială
	Cronologie	Epoca Modernă (sec. XIX)
	Descriere	Conacul Barcsay
	Cercetări	Periegheză
	Rezultatele perieghezei	N/A (Not/Applicable - nu s-a găsit nimic)
	Vegetație	pășune/livadă/construcție
Fișa 13	Localitate/Zonă/cartier	Huedin/Huedin
	Numele sitului	Pretura
	Cronologie	Epoca Modernă (sec. XIX)
	Descriere	Pretura
	Cercetări	Periegheză
	Rezultatele perieghezei	N/A (Not/Applicable - nu s-a găsit nimic)
	Vegetație	pășune/livadă/construcție

Notă: Tabelul a fost realizat pe baza unui *Studiu istoric de fundamentare a Planului Urbanistic General al orașului Huedin* întocmit de către Asociația LIMES POROLISSENSIS.

Urme preistorice din Zona Huedinului (Fig. 3) pot fi identificate în tabelul de mai jos:

Localitatea	Descoperirea/locul descoperirii
Ardeova	Fragmente ceramice - loc neprecizat
Bedeciu	La 3 km de sat se află resturile unui zid de piatră cu mortar.
Călata	Așezare neolitică pe platoul unui promontoriu numit Vârful Glimeii care este situat la Sud, respectiv Sud-Est de satul Călata, între văile Călata și Vâlcău (Văleni). Au fost identificate șase bordeie de formă circulară și s-au descoperit fragmente de ceramică și unelte litice. De remarcat este descoperirea întâmplătoare a unui idol zoomorf (bovideu) și a unui topor de tip calapod.
	La cca. 100 m Sud-Est de cantonul CFR, înspre Călățele, a fost aflat (întâmplător) un topor neolitic de cuarțit șlefuit, cu o lungime de 14,5 cm.
	La cca. 700 m de drumul de țară, înspre Văleni, deasupra văii Vâlcăului, pe locul Coasta Hotarului, a fost aflat un topor de cuarțit (în formă de ciocan), cu ceafa plăta de factură neolitică.
Ciuleni	Din pârâul Hirsze se menționează prezența unei bucăți de așchie de cremene de 5,6 cm lungime, probabil neolitică.
	Pe Dealul Cetății (în partea de Nord-Vest), la Sud de sat, pe un platou superior, ar fi fost o fortificație de pământ de origine preromană (probabil dacică).
Domoșu	În partea de Sud a satului, pe Vârful Turdanului, pe un mic platou elipsoidal, într-o groapă a căutătorilor de comori, a fost surprins un strat de cultură cu chirpic și câteva fragmente ceramice atipice care pot fi încadrate în Epoca Hallstattiană.

Izvoru Crișului	În partea de Est a satului Izvoru Crișului s-au descoperit gropi de provizii cu fragmente ceramice dacice, lucrate mai ales cu mâna, databile în secolele I î. Hr - I d. Hr.
Morlaca	Un fier de plug din epoca dacică sau romană s-a găsit la Nord-Vest de satul Morlaca.
Nearșova	La marginea satului Nearșova s-au găsit mai multe gropi legate între ele prin tuneluri. Acestea sunt adânci de 4 m, au diametrul de 4 m și gâtul de 1 m. În apropierea acestora se află o cetate de pământ, unde au fost identificate fragmente ceramice preistorice atipice. Pe Dealul Straja, aflat la confluența pâraului Nearșova cu Valea Hotarului Nou, s-au găsit fragmente ceramice atipice.
Negreni	Într-un punct neprecizat de pe teritoriul satului Negreni s-a descoperit un depozit de obiecte din bronz și fragmente din vasul în care au fost depuse. Dintre obiecte se remarcă două spirale discoidale, mai multe fragmente de spirale și sârme. În depozit au fost identificate cca. 400 plăci mici, conice, prevăzute cu două găurele și fiind decorate cu linii și puncte.
Răchițele	Fragmente ceramice și un topor masiv de piatră perforată din perioada de tranziție spre Epoca Bronzului au fost descoperite în vatra satului.
Văleni	Pe coasta Dealului Mălățăul Mare au fost descoperite fragmente ceramice cu creștături și dungi care aparțin culturii Coțofeni din faza de tranziție spre Epoca Bronzului. Pe locul numit Beretău au fost descoperite trei inele de buclă din aur care aparțin Epocii Bronzului. Pe teritoriul satului, fără precizarea locului, a fost descoperit un topor de amfibolit și un topor de piatră care aparțin culturii Coțofeni, faza de tranziție spre Epoca Bronzului.

Notă: Acest tabel a fost întocmit pe baza informațiilor din lucrarea *Repertoriul arheologic al județului Cluj*, Cluj-Napoca, Biblioteca Musei Napocensis, V, Muzeul de Istorie al Transilvaniei, 1992, având ca autori pe I. H. Crișan, M. Bărbulescu, E. Chirilă, V. Vasiliev, I. Winkler,

Întrebări / sarcini de lucru:

- Identificați, pe baza tabelului și a hărții, principalele descoperiri arheologice de la nivelul UAT Huedin?
- Identificați pe hartă locul în care se află Cetatea de Pământ de la Bolic (Cetatea Veche).
- Identificați pe Harta zonei Huedin localitățile în care au fost descoperite urme ale activității umane anterioare Epocii Romane.
- Identificați pe hartă descoperirile arheologice din Epoca Romană din zona Huedinului și enumerați localitățile în care au fost descoperite sau unde se află astăzi.

Fig. 3 Urme preistorice din Zona Huedinului

2. Altarul funerar de la Bologa și alte urme ale civilizației romane din Zona Huedinului

Un altar funerar roman (Fig. 4) descoperit la Bologa se află în curtea Liceului Teoretic „Octavian Goga” Huedin. Inscripția de pe acest altar ne arată că acesta a fost ridicat în memoria unui ofițer al Cohortei a II-a Hispanorum, fiind un important izvor epigrafic pentru istoria locului.

Interpretarea inscripției (aceasta conține și câteva prescurtări) de pe monumental funerar de la Bologa (expus la Huedin) se poate face în felul următor:

Inscripția propriu-zisă	Interpretarea prescurtărilor inscripției
D I M AEL TATO DEC COH II H VIX AN XL A IVLIANVS SO CER ET HER ATE SILVANA CON B EM F C	D(IS) I(NFERIS) M(ANIBUS) AEL(IO) TATO(N/I?) DEC(URIO) COH(ORS) II H(ISPANORUM) VIX(IT) AN(NIS) XL(I,II?) A(ELIUS) IVLIANVS SO CER ET HER ATE SILVANA CON(IUGI) B(EN)E M(ERENTI) F(ACIENDUM) C(UR)AVERUNT)
ZEILOR MANI (SUFLETELOR MORȚILOR) LUI AELIUS TATO(NI) DECURION ÎN COHORTA A II-A HISPANORUM (CARE) A TRĂIT 40 (41, 42?) DE ANI AELIUS IULIANUS SO- CRU ȘI HER- ATE SILVANA SOȚIA CELUI CARE A BINEMERITAT (I-AU PUS ACEASTĂ PIATRĂ DE MORMÂNT)	

Viața romană a existat în această zonă, iar castrul de la Bologa-*Resculum* (Fig. 5) a fost (cu siguranță) un focar de romanizare pentru locuitorii din zona înconjurătoare.

În împrejurimile Huedinului (Fig. 6) au fost descoperite mai multe obiecte de origine romană:

La *Zam-Sâncraiu* (comuna Sâncraiu) a fost descoperită o *stelă funerară în basoreliev*, în care apar un bărbat și o femeie. Bărbatul ține în mâna stângă un *volumen*, pe degetul mic are un inel, iar la cingătoare are prinsă o călimară, toate acestea fiind indicii despre preocupările intelectuale ale defunctului.

La *Horlacea* (comuna Sâncraiu) a fost descoperit o *stelă funerară fragmentară*, din care s-a păstrat doar partea inferioară, cu inscripția *AURELIUS VER (AURELIUS VERO)* și *SORORIS DOLENTIS* (SORA ÎNDURERATĂ). Se poate înțelege că defunctului i-a ridicat această stelă cu mesajul parțial *lui Aurelius Vero, sora îndurerată*.

Fig. 4 Altar funerar de la Bologa

Fig. 5 Castrul roman de la Bologa - reconstituire (machetă)

Fig. 6 Descoperiri arheologice de factură romană din Zona Huedinului

La Muzeul Memorial Octavian Goga de la Ciucea (comuna Ciucea) este expusă o statueta romană reprezentându-l pe zeul *Jupiter*, acesta stând pe un tron (*Jupiter tronans*), precum și o *fântână* (tot de origine romană), acestea provenind, probabil, de la castrul roman de la Bologa.

La *Văleni* (comuna Călățele) se află un *relief funerar care este încastrat în peretele bisericii reformate*, acesta reprezentând scena banchetului funebru (apar în basorelief trei personaje în jurul unei mese).

La *Șaula* (comuna Izvoru Crișului), încastrat la baza turnului bisericii reformate, se află un *relief funerar* cu temă asemănătoare celei de la Văleni.

La *Mănăstireni*, pe peretele bisericii reformate, sunt zidiți doi lei funerari care provin (probabil) tot de la un monument funerar roman.

Aceste *inscripții, stele și elemente funerare* dovedesc nu doar practicarea meșteșugului prelucrării pietrei și reflectă, ci și preocupările pentru credință, respectiv pentru cultul morților.

Prin săpăturile arheologice organizate sau prin descoperiri întâmplătoare au fost atestate, pe lângă meșteșugul prelucrării pietrei, o serie de alte ocupații cum ar fi medicina (instrumentele medicale descoperite la Bologa), agricultura (un fier de plug a fost descoperit la Morlaca), ceramica (atestată în castrul rși în așezarea civilă de la Bologa).

Castrul de la Bologa-*Resculum* (Fig. 7) avea cu siguranță o cale de legătură, un drum, cu cel de la Gilău, astfel că acesta trecea (probabil) prin teritoriul administrativ al Huedinului și urma cursul Crișului Repede, apoi cel al văii Nadășului, adică pe un traseu diferit față de cel de astăzi. Așa se poate explica și proveniența unui denar roman de argint datând din timpul împăratului Domițian descoperit într-o grădină din extremitatea vestică a orașului Huedin, acesta fusese (probabil) pierdut de un călător.

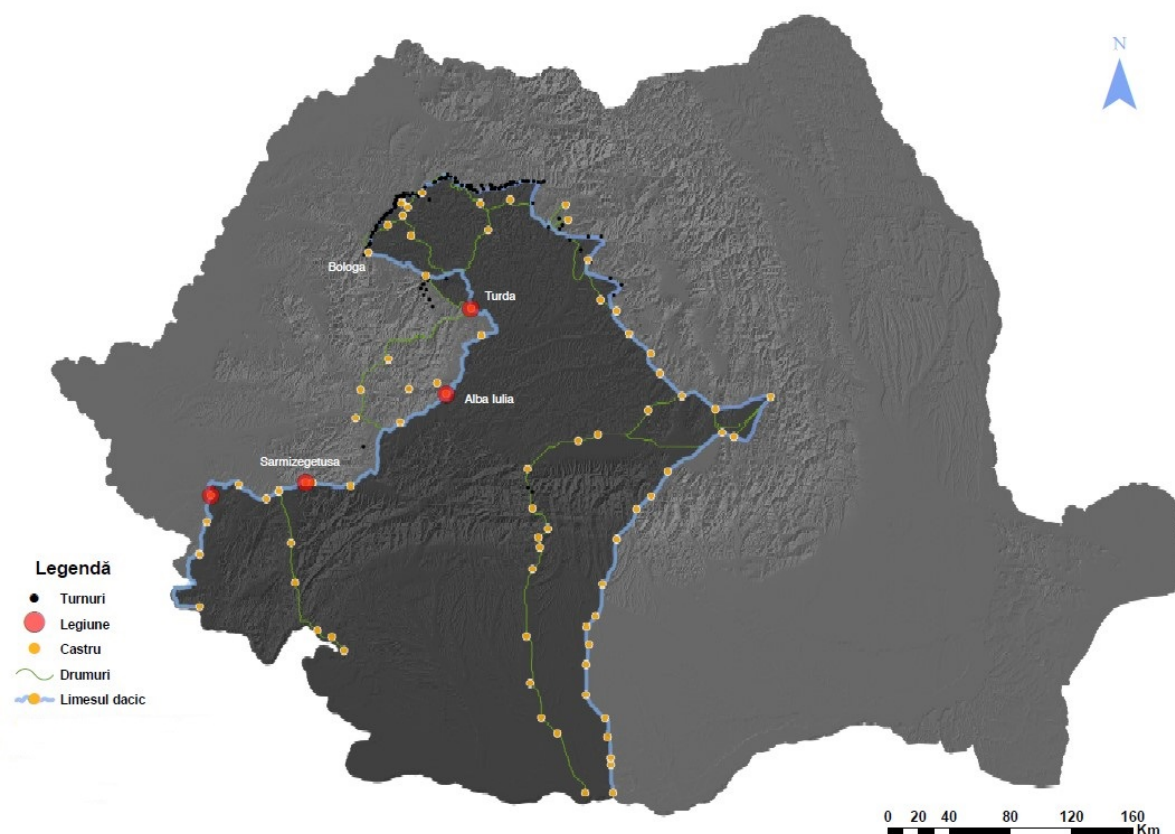

Fig. 7 Dacia postmarcomanică pe care apare și castrul de la Bologa

Întrebări/sarcini de lucru:

- Unde a fost descoperit altarul funerar roman?
- Unde este amplasat astăzi altarul funerar roman?
- Cum se numea soldatul roman căruia i s-a pus altarul funerar?
- Unde se mai găsesc în zona Huedinului lei sau stele funerare romane?

III. Unitatea de învățare: Zona Huedinului în Evul Mediu

1. Structuri de tip cnezial și voievodal în Zona Huedinului în viziunea istoriografiei locale românești din prima jumătate a secolului al XX-lea

Un studiu-manuscris al profesorului C. J. Anastasiu din anul 1927 intitulat *Descrierea geografică și antropogeografică a regiunii cuprinsă în basinul Crișului Repede. Depresiunea Huedin* tratează, între altele, o serie de aspecte ce țin de așezarea maghiarilor (acesta utilizează în mod frecvent termenul de *unguri*) în zona Huedinului.

Studiul profesorului Anastasiu se referă la ținutul *Kalotaszeg* sau *Regiunea Huedinului*, precizând că *Huedinul e punctul de atracție al întregului ținut*, adică 46 de comune (este vorba, în fapt, de sate care erau clasificate administrativ ca și comune) și anume: Alunișu, Ardeova, Bedeciu, Beliş, Bica, Bicălatu, Bociu, Bologa, Buteni, Călata, Călățele, Ciucea, Ciuleni, Crișeu (Izvorul Crișului), Domoș, Dretea, Fildu de Jos, Fildu de Mijloc, Fildu de Sus, Finciu, Hodiș, Horlacea, Huedin, Vânători, Jebuc, Mănășurul Românesc, Mănăstireni, Mărgău, Brăisoru, Morlaca, Nadăș, Nearșova, Poieni, Răchițele, Rogojel, Săcuieu, Sfăraș, Sâncraiu, Stana, Șaula, Tetișu, Tranișu, Valea Drăganului, Văleni, Vișagu și Zam.

Profesorul Anastasiu s-a referit și la *originea elementului autohton*, precum și al diferitelor naționalități, considerând că *epoca năvălirilor barbare a fost epoca de clădire a neamului românesc* și că *Românii din regiunea Crișurilor au fost conduși de voievozi independenți*, iar la *venirea ungarilor, conducătorii acestora au avut de lucru cu voievozi români*, însă, cu toate acestea, *În această vreme Românii au trăit în bune relațiuni cu Ungurii*.

O părere interesantă este cea legată de locul pe unde au venit maghiarii în acest ținut. Anastasiu are în vedere că *albia Crișului Repede e așa de îngustă în trecerea sa prin munți, iar regiunea când prea accidentată, când plină cu păduri întunecoase, nu a dat posibilitatea ungarilor să înainteze din șesul Tisei pe această trecătoare spre podișul Ardealului*, astfel că *în loc să vină ungurii dinspre V. spre E, din contră s-au strecurat pe podiș prin văile mai largi ale Someșului și Mureșului și apoi au înaintat spre munții Bihorului, pe măsură ce găseau locuri mai largi, luminoase pentru așezat. Numai în felul acesta se explică cum în apropierea munților, fie chiar și pe valea Crișului, satele sunt românești*.

În opinia sa, *Huedinul e ultima așezare cu un număr mare de Unguri*, care au venit *dinspre centrul Transilvaniei spre munți*, care constituiau o limită între satele curat românești spre V. și satele cu populație amestecată sau curat ungurești dinspre E.

Încercând să explice de ce în Huedin (este vorba de anul 1927) majoritatea locuitorilor nu sunt români, ci unguri, autorul reiterează ideea venirii ungarilor în acest spațiu dinspre E și nu dinspre V și că românii s-au retras din fața năvălirilor înspre *dealurile și munții întunecați-acoperiți cu păduri*, din imediata apropiere. El afirmă că astfel *se explică numărul mare al ungarilor aici, de unde în regiunile apusene se află dimpotrivă numeroși români sau numai români*.

În *Memoriul adresat regelui Carol al II-lea, în numele moșilor din partea nordică a Munților Apuseni (grupul Huedin)* din anul 1935, moșii din Huedin se adresează regelui, invocând o serie de aspecte de ordin istoric în argumentarea lor.

Fig. 8 Gelu – voievodul românilor

În acest memoriu sunt o serie de referiri la lupta autohtonilor împotriva înstăpânirii maghiare în această zonă și sunt amintiți o serie de voievozi români, inițial *Gelu* (Fig. 8), apoi, mult mai târziu, *s-au menținut și pe mai departe în Munții Apuseni, până în veacul al XV-lea, așa cei din Călata: Nicola, veacul al XIII-lea, Ileaș 1467 și Mihai 1474; Mărgău: Vasile 1408, Botoș, Ioan, Dan 1468; Ciuleni: Ilie 1461; Ciucea: Ioan de Chiche, voivoda de Ciucea 1451 și Bota* (Fig. 9).

Autorii memoriului insistă mai mult asupra modalităților prin care locuitorii munților au fost deposezați de dreptul de folosință a pădurilor și pășunilor, oferind totodată și o serie de soluții.

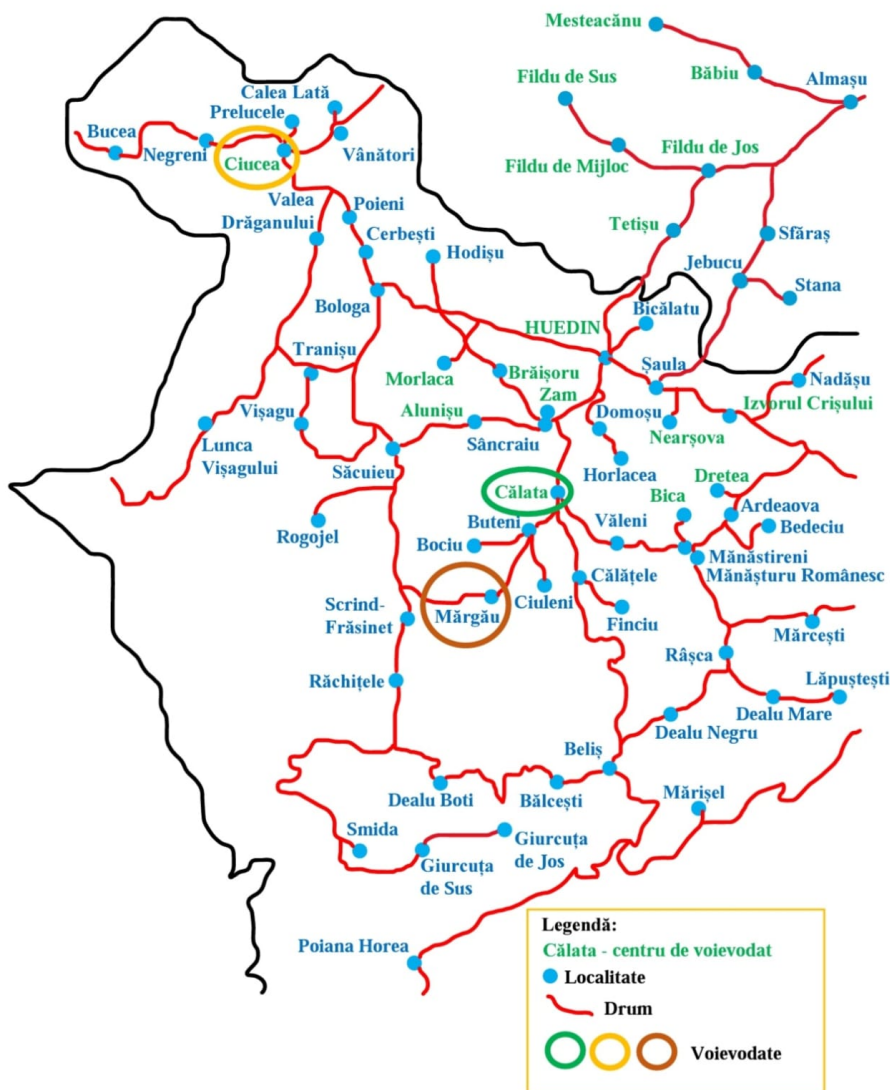

Fig. 9 Structuri cneziale și voievodale din Zona Huedinului

Există și alte articole care au în atenție problematica zonei cu privire la pătrunderea maghiarilor, înstăpânirea acestora, organizarea comitatelor și păstrarea, pentru o lungă perioadă de timp (sec. XIV-XVII), a unor forme de organizare specifice românilor, cnezatele și voievodatele, în zona de influență a masivului Vlădeasa din Munții Apuseni.

Întrebări/sarcini de lucru:

- a. Care sunt localitățile la care face referire profesorul C. J. Anastasiu atunci când face trimitere la regiunea Huedinului?
- b. Ce reprezintă Huedinul pentru aceste localități (comune)?
- c. Care este, în viziunea profesorului C. J. Anastasiu, locul pe unde au pătruns maghiarii în zona Huedinului?
- d. Care sunt voievozii din zona Huedinului amintiți în *Memoriul adresat regelui Carol al II-lea, în numele moșilor din partea nordică a Munților Apuseni (grupul Huedin)* din anul 1935?

2. Domeniul Cetății Bologa

Cetatea de la Bologa este menționată documentar începând cu anul 1319, atunci când castelan al acesteia era Desideriu de Elephanth. Inițial a aparținut familiei nobiliare Bánffy, iar de Cetatea de la Bologa au depins doar un număr mic de sate care pot fi considerate ca aparținând așa-zisului *domeniu de bază*. În secolele XIV-XVI, satele care au făcut parte din feudul de bază au fost Ciucea, Fildu de Sus, Fildu de Mijloc, Fildu de Jos, Bicălatu, Șaula, Nearșova, Domoșu, Horlacea, Valea Drăganului, Poieni, Tetișu, Huedin, Izvorul Crișului, Sâncraiu, Călata, Mănăsturu Românesc, Călățele, Mărgău, Buteni, Săcuieu, Bologa, Hodișu, Morlaca, Brăișoru și Bociu.

În primăvara anului 1320, Desideriu a fost înzestrat, pentru o scurtă perioadă, de către Regele Carol Robert de Anjou (Rege al Ungariei între anii 1308-1342) cu un întins domeniu ce cuprindea peste 40 de sate și părți de sate, formându-se astfel un mare domeniu feudal pentru acea vreme în Ardeal.

La mijlocul secolului al XIV-lea, în condițiile creșterii autorității nobiliare față de regalitate, Cetatea Bologa a trecut, cu tot cu domeniu, de la Comitatul Bihor, de care aparținuse până atunci, la Comitatul Cluj, intrând astfel sub autoritatea voievodatului transilvan.

Fig. 10 Mircea cel Bătrân (1386-1418)

Treptat, domeniul Cetății Bologa s-a micșorat, reducându-se la „*feudul de bază*”, însă și acesta a cunoscut pierderi prin scoaterea de sub autoritatea cetății a mai multor sate, cum ar fi Șaula și Nearșova în 1391, Horlacea, Fildu de Sus, Fildu de Mijloc, Fildu de Jos și Bicălatu în 1393, iar în 1408 satul Domoșu.

În anul 1398, Cetatea de la Bologa a revenit familiei Bánffy de Losonc, iar între anii 1399-1412 s-a aflat sub stăpânirea lui Mircea cel Bătrân (Fig. 10). Apoi, cândva după anul 1412, pentru o scurtă perioadă, a revenit regelui și, începând cu anul 1424, a rămas pentru mai multe secole în posesia familiei Bánffy.

În general, se vorbește de apartenența de domeniul Cetății Bologa a târgului Huedin și a 18 sate din jurul acestuia. Probabil că acest domeniu a fost constituit în momentul construirii cetății, fapt susținut și de lipsa unui centru feudal constructor, dar și de apartenența cetății, încă de la început, de regalitatea maghiară, apoi de cea voievodală și în cele din urmă de cea nobiliară (familia Bánffy).

Satele și comunitățile rurale aparținătoare de cetate se aflau situate pe văile râurilor din apropiere, fără a constitui o unitate teritorială de sine stătătoare prea solidă, iar economia domeniului era suficientă, în condițiile timpului respectiv, doar pentru întreținerea cetății și a slujbașilor ei, fără a permite însă o dezvoltare vizibilă, chiar în condițiile în care Huedinul s-a desprins ca și centru al întregii zone încă din secolele XV-XVI (Huedinul s-a dezvoltat sub forma unui târg zonal, determinând chiar mutarea vămii de la Bologa la Huedin).

Un episod important din trecutul cetății este legat de stăpânirea acesteia și a domeniului din jur (Cetatea Bologa), târgul Huedin și alte 18 sate de către Mircea cel Bătrân (1386-1418), domnitorul Țării Românești.

Nu se cunosc cu exactitate anii în care această cetate s-a aflat în posesia domnitorului muntean, însă documentele oferă ca dată de început anul 1399 (documentul din 23 ianuarie 1399 dat de voievodul Știbor al Transilvaniei în urma Adunării Generale ținute la Turda), iar din anul 1412 se vorbea, din nou, de *castrum regis Sebeswar*, fapt ce indică un alt proprietar (adică regele).

Stăpânirea lui Mircea cel Bătrân asupra Cetății Bologa a fost (probabil) mai mult una nominală și ilustrează legăturile strânse dintre Regatul Ungariei și Țara Românească, în condițiile pericolului comun reprezentat de Imperiul Otoman (ex. alianța dintre Regatul Ungaria și Țara Românească din 7 martie 1395 de la Brașov, tratatul antiotoman încheiat și participarea comună la Cruciada de la Nicopole din septembrie 1396).

Această donație de *feud* sau de *cetate de refugiu* a avut ca scop și asigurarea lui Mircea cu punerea la dispoziție a unui domeniu important, în condițiile în care și-ar fi pierdut tronul datorită poziției sale antiotomane.

Cu privire la stăpânirea de către Mircea a acestui domeniu, nu trebuie neglijate legăturile de familie ale acestuia din a doua căsătorie, dat fiind faptul că se presupune că acesta se căsătorise cu o maghiară din neamul Tomaj, din care făcea parte și Bánffy de Losonc, care a devenit proprietar al Cetății Bologa și al domeniului corespunzător începând cu anul 1435.

Nu se cunoaște exact cărui fapt se datorează obținerea Cetății Bologa de către Bánffy de Losonc, dar se presupune că acesta a obținut-o de la rege, în urma faptului că în 1420 îl împrumutase pe acesta cu o sumă considerabilă care nu a mai fost înapoiată, fapt ce a condus la cedarea cetății și a domeniului cu drept de posesie și moștenire.

Un document din anul 1498 amintește Cetatea de la Bologa sub forma *Sebeswar alio nomine Hunyadvar (Cetatea Bologa sau cu alt nume Cetatea Huedin)*, reieșind astfel importanța acesteia pentru Huedin și zona înconjurătoare. În timpul unor frământări sociale mai cunoscute (răscoalele din anii 1437 și 1514), Cetatea a servit și ca loc de refugiu pentru o parte a familiei Bánffy.

După intrarea Transilvaniei în sfera de influență austriacă prin Tratatul de la Karlowitz (1699), austriecii nu au mai dat importanță vechilor cetăți și, cu atât mai puțin, unor cetăți de interior, cum a devenit Cetatea Bologa (Fig. 11). Cu toate acestea, vremea Cetății de la Bologa nu trecuse, întrucât aceasta și-a recăpătat importanța militară, deși pentru scurt timp, în

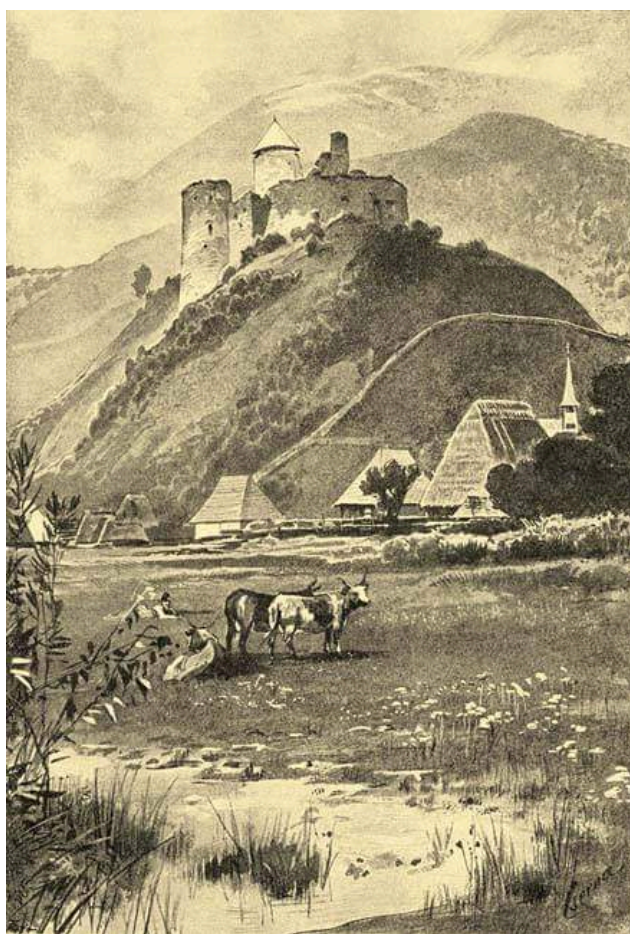

Fig. 11 Cetatea Bologa

timpul răscoalei antiaustriece a lui Francisc Rákoczi II (Răscoala curuților) de la începutul secolului al XVIII-lea (1703-1711). Acesta a fost ultimul eveniment demn de semnalat, eveniment care a avut loc la Cetatea de la Bologa, dat fiind că o parte a acesteia a fost distrusă de către austrieci pentru a nu servi în viitor unei eventuale răscoale.

Fig. 12 Domeniul Cetății Bologa în secolele XIV-XVI și satele componente

În secolele XIV-XVI, Domeniul Cetății Bologa (Fig. 12) a cuprins următoarele localități:

1. Ciucea
2. Fildu de Sus
3. Fildu de Mijloc
4. Fildu de Jos
5. Bicălatu
6. Șaula
7. Nearșova
8. Domoșu
9. Horlacea

10. Valea Drăganului
11. Poieni
12. Tetișu
13. Huedin
14. Izvorul Crișului
15. Sâncraiu
16. Călata
17. Mănăsturu Românesc
18. Călățele
19. Mărgău
20. Buteni
21. Săcuieu
22. Bologa
23. Hodișu
24. Morlaca
25. Brăișoru
26. Bociu

Întrebări/sarcini de lucru:

- a. În ce an și în timpul cărui rege a fost atestată documentar Cetatea Bologa?
- b. Care au fost localitățile care au făcut parte în secolele XIV-XVI din domeniul Cetății Bologa?
- c. Între ce ani a deținut Mircea cel Bătrân domeniul Cetății Bologa?
- d. Cum apare menționată Cetatea de la Bologa în anul 1498?
- e. Identificați pe hartă localitățile care au făcut parte din domeniul Cetății Bologa în secolele XIV-XVI.

3. Alte localități atestate documentar în Zona Huedinului

Privind în ansamblu, localitățile din Zona Huedin (Fig. 13), prin prisma vechimii atestărilor documentare, observăm că acestea au „intrat în istorie” pe direcția N-E și E, fapt care ilustrează că maghiarii s-au înstăpânit în acest spațiu nu dinspre Oradea pe valea Crișului Repede. Așa se explică, în mare măsură, dăinuirea până târziu (sec. XVI-XVII) a unor voievozi români în acest spațiu.

Fig. 13 Atestarea documentară a localităților din Zona Huedinului

Tabel privind atestarea documentară a localităților din zona Huedin în secolele XIII-XX:

Secolul	Localitatea
al XIII-lea	Călata (1213), Văleni (1213), Dretea (1214), Șaula (1219), Alunișu (1228), Bicălatu (1249), Bica (1259), Nadășu (1263), Izvoru Crișului (1276) și Buteni (1291-1294),
al XIV-lea	Bologa (1319), Huedin (1332), Mănăstireni (1332), Sâncraiu (1337), Bedeciu (1345), Ardeova (1375), Mănăsturu Românesc (1376), Ciucea (1384), Nearșova (1391) și Horlacea (1393)
al XV-lea	Negreni (1406), Călățele (1408), Ciuleni (1408), Domoșu (1408), Mărgău (1408), Bociu (1408), Valea Drăganului (1455), Finciu (1459), Săcuieu (1461), Dâncu (1466), Morlaca (1493), Hodișu (1496) și Poieni (1500)
al XVI-lea	Brăișoru (1519)
al XVII-lea	Râșca (1637)
al XVIII-lea	Calea Lată (1769-1773), Bucea (1777), Vânători (1784)
al XIX-lea	Mărișel (1805), Răchițele (1805), Rogojel (1805), Lăpuștești (1808), Bucea (1828), Bălcești (1848), Giurcuța de Sus (1848), Giurcuța de Jos (1848), Vișagu (1850), Dealu Boti (1855), Tranișu (1850), Beliș (1862), Poiana Horea (1880) și Smida (1880)
al XX-lea	Lunca Vișagului (1909), Calea Lată (1913), Mărcești (1931), Dealu Mare (1934), Dealu Negru (1937), Scind-Frăsinet (1956), Rusești (1954), Prelucele (1956) și Cerbești (1956)

Întrebări/sarcini de lucru:

- Identificați pe hartă localitățile atestate documentar în secolul al XIII-lea.
- Identificați pe hartă localitățile atestate documentar în secolul al XIV-lea.
- Identificați pe hartă localitățile atestate documentar în secolul al XV-lea.
- Identificați pe hartă localitățile atestate documentar în secolul al XIX-lea.

4. Denumirea localității Huedin în documente cartografice

Pentru a ilustra cum a evoluat grafic denumirea Huedinului pe hărțile din secolele XVI-XX, am utilizat volumul cu hărți *Historia Transylvaniae: Transilvania în cinci secole de cartografie*. Astfel, Huedinul apare menționat pe 5 hărți de secol XVI, 13 de secol XVII, 16 de secol XVIII, 11 de secol XIX și 11 de secol XX (până în prima jumătate a acestui secol).

Tabelul conține anul întocmirii hărții, denumirea Huedinului, autorul hărții și tehnica de realizare a hărților (ex. gravură, xilogravură, litografie).

Anul	Denumirea Huedinului	Autorul hărții	Tipul hărții (hartă, gravură, litografie)
1570	Hunyad	Wolfgang Lazio	gravură în aramă
1572	Huniadin	Sebastian Münster	xilogravură
1575	Huniad	Ioannes Sambucus, Abraham Ortelius	gravură în aramă
1579	Huniad	Ioannes Sambucus, Abraham Ortelius	gravură în aramă
1595	Huniad	Gerard Mercator	gravură în aramă
1608	Huniad	Gerard Mercator	gravură în aramă
1635	Huniad	Willem Janszoon Blaeu	gravură în aramă
1658	Huniad	Johannes Janssonius	gravură în aramă
1664	Huniad	Nicolas Sanson, I. Lhuillier, Pierre Mariette	gravură în aramă
1667	Huniad	Mathaeus Merian	gravură în aramă
1680	Huniad	Nicolaus Visscher	gravură în aramă
1683	Huniad	Nicolaus Visscher	gravură în aramă
1686	Huniad	Giacomo Cantelli Da Vignola, Gionanni Giacomo De Rossi	gravură în aramă
1690	Huniad	Alexis Hubert Jaillot	gravură în aramă
1690	Huniad	Nicolaus Visscher	gravură în aramă
1690	Huniad	Vicenzo Maria Coronelli	gravură în aramă
1690	Huniad	Gerald & Leonard Valk	gravură în aramă
1692	Huniad	Anonim	gravură în aramă
1714	Huniad	Johann Baptist Homann	gravură în aramă
1717	Huniade	Nicolas De Fer	gravură în aramă
1720	Huniad	Johann Baptist Homann	gravură în aramă
1720	Huniad	Johann Baptist Homann	gravură în aramă
1728	Huniad	Matthäus Seutter	gravură în aramă
1740	Huniad	Matthäus Seutter, michael Johan Probst	gravură în aramă
1744	Hunyad	Johann Matthias Hadius, Homann	gravură în aramă
1750	Huniad	Tobias Conrad Lotter	gravură în aramă
1759	Huniad	Robert Janvier, Jean Lattre	gravură în aramă
1760	Huniad	Guillaume De L'isle	gravură în aramă
1770	Huniad	Tobias Conrad Lotter	gravură în aramă
1781	Huniad	Antonio Zatta	gravură în aramă
1784	Hwnad	Paolo Santini, Giuseppe Antonio Remondini	gravură în aramă

1789	Banfy Hunyad	Anton Von Wenzely, Franz Anton Schraembl	gravură în metal
1792	Banfi Hunyad	Joseph Ferdinand Von Bock-Polach	gravură în aramă
1794	Hunyad	Samuel Dunn, Laurie & Whittle	gravură în aramă
1806	Banfi Huniárd	Robert Wilkinson, E. Bourin	gravură în aramă
1827	Banfi Hunyad	Philippe Vandermaelen	litografie în culori
1828	Bánfi Huniad	Franz Fried	gravură în metal
1844	Banfy Hunyad	Carl Flemming, Friedrich Handtke	litografie
1858	Banfi Hunyad	Justus Parthes	litografie în culori
1860	Xyiodiny	Anton Parteni-Antoninu	litografie
1862	Huedenu	Spiridon Fetti	litografie în culori
1863	Banffi Hunyad	Institutul Geografic Militar	litografie
1875	Banffi Hunyad	I. V. Massaloup, J. Szöllösy & Graeve	litografie în culori
1878	Huiodinu	C. Sveder, Lith. & Druch v. Adolph Wolph	litografie în culori
1885	Uniodin	Alexandru Zamphirol, Socecu & Comp.	litografie în culori
1909	Huiedin / Banffyhunyad	Nicolae Mazere, Achil Eftimiu	litografie în culori
1915	Huiedin	Trayan Georgescu	litografie în culori
1915	Bánffy Hunyad	Paul Langhans, Justus Perthes	litografie în culori
1916	Huidin	Ioan Brătîlă	litografie în culori
1918	Huedin	Constantin Teodorescu	litografie în culori
1919	Huedin	Grigore Bejan	litografie în culori
1919	Huedin	Vasile Meruțiu	litografie în culori
1919	Hunyad	S. Demetresco, C. Polysu, a. D. Atanasiu	litografie în culori
1922	Huedin	C. Martinovici	litografie în culori
1935	Huedin	M. D. Moldoveanu	litografie în culori
1940	Banffyhunyad	anonim	litografie în culori

Notă:

gravură = gravura constă în săparea, incizarea, perforarea sau obturarea unei suprafețe, de regulă, plane, în vederea imprimării și multiplicării ulterioare a imaginii sau pentru obținerea unui obiect artistic de sine stătător (ex. o hartă, pan etc.)

xilografie = xilografia (din greacă *xylon* = lemn) reprezintă arta de a grava lemnul și rezultatul ei, reprezentat de gravura în lemn

litografie = litografia (din greaca veche *λίθος* - *litos*, „piatră” + *γράφω* - *grafein*, „a scrie”) este o metodă de tipar utilizând o placă sau o piatră cu o suprafață perfect netedă

În tabelul de mai sus am avut în vedere doar hărțile din volumul la care am făcut referire deoarece acestea au fost ușor de studiat dat fiind că accesul fizic la astfel de hărți este dificil de realizat. Pe lângă aceste hărți există și altele, iar cel mai bun exemplu este reprezentarea cartografică *Tabula Hungariae* realizată de către *Lázár Deák* în anul 1528 și în care este reprezentată *Transilvania* (Fig. 14). Huedinul apare menționat pe această hartă sub forma *Banffi Huniad*.

Fig. 14 Hartă realizată de Lazar Deak în anii 1566/1528

Pe o hartă a Transilvaniei (Die Siebenburg / so man sunst auch Tranassylvaniam nennt) din anul 1588 realizată de Sebastian Münster, Huedinul apare menționat sub forma Huniadin (Fig. 15).

Fig. 15 Hartă realizată de Sebastian Münster (1588)

Întrebări/sarcini de lucru:

- Transcrieți în caiet forma grafică cea mai utilizată pentru Huedin pe hărțile din secolul al XVI-lea.
- În ce an apare menționat pentru prima dată pe o hartă numele Bánffy alături de cel al Huedinului?
- În ce secol predomină numele de Bánffy asociat numelui localității Huedin (*Huniad*, *Hunyad*)?
- Când apare menționat pentru prima dată pe o hartă numele localității sub forma Huiedin, respectiv Huedin?
- În apropierea căror munți apare menționat Huedinul (*Banffy Huniadi*) pe harta realizată de Lázár Deák în anul 1528?

5. Tezaurul monetar de la Huedin

Tezaurul monetar de la Huedin a fost descoperit în anul 1967, cu ocazia unor lucrări de demolare a unei clădiri din secolul al XVII-lea din centrul orașului Huedin. Într-un vas de lut depozitat în spatele zidului boltit al clădirii au fost descoperite 3.187 monede. Aceste monede au fost datate între anii 1489-1633 (trei fiind indescifrabile pentru a fi datate) și au fost emise în Transilvania (131 monede), Ungaria (31 monede), Polonia (2.789 monede), Riga (24 monede), Elblag (29 monede), Prusia (170 monede), Pomerania (9 monede), Brandenburg-Ansbach (o monedă), Silezia (o monedă), Principatul Anhalt (o monedă) și Comitatul Mansfeld (o monedă).

Tezaurul de la Huedin acoperă cronologic o perioadă de 144-145 ani, cea mai veche fiind denarul lui Matei Corvin (probabil din 1489 sau 1490), iar cele mai recente sunt piesele de 1,5 groși din Elblag și Prusia ce au fost emise în anul 1633. Marea majoritate a monedelor (3.177 din totalul de 3.187) sunt din prima jumătate a secolului al XVII-lea și se aflau în circulație în momentul depozitării.

Repartiția pe secole a acestor monede ne arată că una (un denar) este din secolul al XV-lea, 9 (8 denari și un groș) din secolul al XVI-lea și 3.177 (24 denari, 209 groși și 2.944 piese de 1,5 groși) din prima jumătate a secolului al XVII-lea.

Cele mai multe monede sunt din anul 1623 (723, din care 709 monede de 1,5 groși din Polonia, Riga și Elblag și 14 monede de 1,5 groși din Prusia), însă din perioada 1620-1627 provin 2.889 monede din totalul celor 3.187.

Circulația monetară a fost una intensă în această perioadă care a fost marcată de o depreciere a monedelor (scăderea puterii de cumpărare a monedei, prin reducerea cantității de argint din care era confecționată) care a atins un nivel ridicat în anul 1623, ca urmare a susținerii campaniilor militare ale principelui Gabriel Bethlen în Războiul de 30 de ani (1618-1648).

Aceste evenimente politice au favorizat pătrunderea monedei depreciate din alte state (ex. Polonia), dar dovedesc și existența unui schimb intens de mărfuri între Transilvania și alte spații sau țări europene unde moneda se depreciase din aceleași considerente.

În Evul Mediu, valabilitatea monedelor sau puterea lor de cumpărare era în strânsă legătură cu conținutul de metal prețios din care erau confecționate (bătute) monedele.

Acest tezaur monetar (Fig. 16), în pofida numărului mare de monede, nu prezintă o valoare considerabilă, iar existența în componența lui a unui număr mare de monede aflate în circulație poate indica faptul că nu este vorba de o teaurizare propriu-zisă (scoaterea din circulație a monedelor pentru a fi păstrate), ci de o întrerupere accidentală a utilizării monedelor. Nu poate fi vorba de teaurizare propriu-zisă, deoarece monedele au o valoare nominală mică și acestea erau utilizate (în special) pentru cumpărare de mărfuri și nu o colecționare a lor în vederea teaurizării.

Dacă ne referim strict la monedele emise în Transilvania, putem să observăm că acestea sunt atât denari, cât și groși. Groșii provin din timpul principilor Gabriel Báthori (1608-1613) și Gabriel Bethlen (1613-1629), iar denarii din vremea lui Matei Corvin (1458-1490), Ferdinand I (1526-1564), Maximilian I (1564-1576), Rudolf al II-lea (1576-1608) și Matei al II-lea (1608-1619).

Cele mai multe monede provin din Polonia (2.789 monede din totalul de 3.187), fiind groși emiși în timpul Sigismund al III-lea Wasa (1587-1632).

Notă: Acest material este o sinteză, adaptată pentru elevi, din studiul *Tezaurul monetar de la Huedin (secolele XV-XVII) și unele probleme ale circulației monetare medievale în Transilvania*

(apărut în *Buletinul Societății Numismatice Române, Anii LXX-LXXIV (1976-1980)*, București, 1981) scris de Francisc Pop și Nicolae Șteiu.

Fig. 16 Monede din Tezaurul monetar de la Huedin

Întrebări / sarcini de lucru:

- În ce an și în ce loc a fost descoperit tezaurul din Huedin?
- Câte monede au fost găsite și în ce au fost păstrate?
- Din ce secol aparțin cele mai multe monede din tezaur?
- Din ce țară provin cele mai multe monede și cum se numeau acestea?
- Care sunt istoricii care au studiat monedele din Tezaurul de la Huedin?

6. Tezaurul monetar de la Cetatea Veche

În anul 1969, în Cetatea Veche (aparține de UAT Huedin), pe locul lui Ioan Tomoș, loc numit „Coasta Petrii” (Fig. 17), a fost descoperit un tezaur monetar. Acest tezaur monetar a fost format din aproximativ 1.000 de monede de argint, monede mici și foarte subțiri, mare parte fiind împrăștiate imediat după descoperire. La locul descoperirii nu s-au găsit fragmente ceramice sau alte materiale solide, astfel că fuseseră (probabil) depuse într-un material din pânză sau din piele.

Fig. 17 Coasta Petri' unde a fost descoperit Tezaurul de la Cetatea Veche

Au fost recuperate doar o parte din aceste monede (74 mai exact), iar după locul de emisiune, acestea provin din Polonia, Lituania, Elbing, Riga, Prusia, Ungaria, Boemia și Swidnica.

Din Polonia provin 16 monede (având valori de șase groși, trei groși, un groș și jumătate de groș) din vremea lui Alexandru I (1501-1505), Sigismund I (1506-1548) și Sigismund al III-lea (1587-1632).

Din Lituania au provenit două monede de câte trei groși din vremea lui Ștefan Báthory (1576-1586) și Sigismund al III-lea (1506-1548).

Din Elbing sunt doi groși din vremea lui Sigismund I (1506-1548), din Riga o piesă de trei groși din vremea lui Sigismund al III-lea (1587-1632), iar din Prusia șapte monede (groși) din vremea lui Albrecht (1525-1568).

Din Boemia provin două piese (helleri, cu o valoare de jumătate de denar), iar din Swidnica o piesă de jumătate de groș.

Cele mai multe piese, în total 43 (un groș și 42 denari), au provenit din Ungaria, astfel 18 denari din vremea lui Ferdinand I (1526-1564), 8 denari din vremea lui Maximilian II (1564-1576) și 15 denari și un groș din vremea lui Rudolf II (1576-1608).

Tezaurul parțial recuperat și studiat de către istorici se compune, așadar, dintr-o monedă de 6 groși, 11 piese de trei groși, 12 monede de câte un groș, 6 monede de jumătate de groș, 42 de denari și doi helleri.

Ținând cont de datarea monedelor, se poate presupune că acest tezaur a fost acumulat între anii 1595-1598, iar compoziția lui este cea obișnuită la tezaurele transilvane acumulate la sfârșitul secolului al XVI-lea.

Cea mai veche piesă din tezaur este hellerul de la Vladislav (emis la finalul secolului al XV-lea), iar piesa cea mai recentă este denarul de la Rudolf II care a fost emis în anul 1598.

Aceste 74 piese din tezaurul de la Cetatea Veche au fost emise în opt țări sau orașe, iar varietatea lor este caracteristică circulației monetare din Transilvania în secolul XVI. În acea perioadă, principii transilvani au emis (în special) monedă de valoare mare, taleri și ducăți, astfel

că moneda mărunță și mijlocie de argint provine cu deosebire din Polonia și Ungaria, precum și din alte țări.

Acest tezaur (aproximativ 1.000 de monede), comparativ cu alte tezaure de secol XVI, este un tezaur de proporție relativ mare, iar descoperirea lui în apropierea Huedinului se poate datora și faptului că în această localitate exista vamă și târg, fiind totodată plasată pe drumul comercial ce lega Transilvania cu Ungaria. Existau, așadar, condiții suficiente ca să favorizeze tezaurizarea.

Tezaurul a fost (probabil) îngropat în anul 1599, fapt care poate fi pus pe seama intrării lui Mihai Viteazul în Transilvania și cu rechizițiile care au fost efectuate în acel timp.

Un alt tezaur monetar acumulat în prima jumătate a secolului XVII, având aproximativ 3.187 piese, a fost descoperit întâmplător în anul 1967, în centrul orașului Huedin, cu ocazia demolării unei clădiri.

Notă: Acest material este o sinteză, adaptată pentru elevi, din studiul *Tezaurul monetar de la Cetatea Veche, (Or. Huedin), sec. XV-XVI* (apărut în *Tezaure monetare din nordul Transilvaniei, sec. XVI-XVIII*, Zalău, 1970), scris de E. Chirilă și Nicolae Șteiu.

Întrebări / sarcini de lucru:

- a. Când și unde a fost descoperit acest tezaur monetar?
- b. Câte monede se estimează că au fost în tezaur și câte au fost recuperate în vederea cercetării?
- c. Din ce stat au provenit cele mai multe monede și cum se numea moneda respectivă?
- d. Din câte țări/orașe au provenit monedele?
- e. Care sunt istoricii care au studiat monedele din Tezaurul de la Cetatea Veche?

7. Lupta de la „Podul Vinerii“ („Podul lui Péntek”)

Evenimentele din anul 1599-1600, când Mihai Viteazul s-a aflat în fruntea Principatului Transilvania, precum și cele din anul 1601 au arătat foarte clar tendințele Imperiului Habsburgic de înstăpânire prin succedarea Imperiului Otoman. Secolul al XVII-lea a fost marcat de o serie de lupte între turci și habsburgi pentru întinderea stăpânirii directe asupra Transilvaniei.

Organizarea (în anul 1660) a Pașalâcului de Oradea (1660-1692) și întinderea graniței acestuia până aproape de Ciucea a readus în prim-plan importanța Cetății de la Bologna.

Totuși, această cetate fiind ocolită fără a fi atacată, nu a fost de niciun folos huedinenilor în campania turco-tătară din iunie 1661.

Fig. 18 Locul unde a avut loc Lupta de la Podul Vinerii (1661)

În data de 28 iunie 1661, o armată turco-tătară condusă de Ali Pașa, în încercarea de a-l surprinde pe Ioan Kemény - principele Transilvaniei (1660-1662) - a pătruns pe culoarul Crișului Repede, înspre vest de Huedin, obținând victoria asupra unei armate huedinene (locuitori din Huedin și câteva sate din jur) care a fost constituită în grabă din localnici.

În fruntea acestei armate a fost Péntek András din Izvoru Crișului. Cu tot efortul localnicilor, aceștia au fost înfrânți, pierind în jur de 2.000 de oameni.

Această luptă a avut loc în apropierea unui pod peste râul

Crișul Repede (Fig. 18), puțin mai jos de actualul pod numit, nu întâmplător, *Podul Vinerii/Péntek Hidja*, după numele conducătorului Péntek (Vineri, în românește) András.

Pe lângă cei aproape 2000 de bărbați, au fost măcelăriți și o mare parte dintre locuitori, femei și copii, unii dintre aceștia refugiindu-se între zidurile Bisericii Reformate (acestea au fost înlăturate în anul 1882) și mai apoi în biserică, mărturie fiind atât tradiția orală, cât și osuarul găsit în apropierea zidurilor bisericii.

În memoria huedinenilor care au murit în anul 1661 (de fapt și pentru cei care au murit în anii 1241 și 1600) s-a ridicat un monument (în anul 2003) pe latura sudică a Bisericii Reformate.

Întrebări/sarcini de lucru:

- Când a avut loc Lupta de la *Podul Vinerii*?
- Cine a fost în fruntea armatei locuitorilor din Huedin și din împrejurimi?
- Cine a fost în fruntea armatei turco-tătare în lupta de la *Podul Vinerii*?
- În ce an s-a ridicat un monument în Huedin, în memoria celor care au luptat la *Podul Vinerii*?

8. Testamentul lui Horea și Testamentul lui Cloșca

În înțelegerea Răscoalei din anul 1784 și a caracterului demn al lui Horea și Cloșca (Fig. 19) ne sunt de ajutor Testamentele acestora care ne prezintă o atitudine creștinească, de iertare și de împăcare cu propriul destin.

Testamentul lui Horea (Fig. 20):

Hora Vasilie. Policra Nicula Urs. Ani(i) vieț(i) sale 54. Muerea lui Ilină, feciori(i) Ion 14, Luca 6 ani. La alte cele nu știe nimic. Oameni(i) care l-au prins: Matiaș Nuț, Matia On, frate-său Gheorghe, Trif Ștefan, a lui Neag Andrei 2 feciori Simeon cu frate-său; îi iartă cu toată inima.

Nicula Ion a Neamțului meșterul care a făcut biserica în Țăzeri 44 de florinți am fost chizaș și eu am plătit lui fibirău din Zam numele lui Zambo Danil. La Șuteu Toader din Ciucea și șade în Țizeri 10 florinț(i) și mi-au dat 10 horgoș(i) și au mai rămas 6 și 2 mariiași. Satul(ui) Ciucea am fost datori 170 florinț(i), pe mine au căzut bani(i) groșilor 22 florinț(i) și i-am dat în mână lui Petrișor Luca, fiind birău, și într-a lui Brudașcă Mihai, fiind față Ciucean Toader în casa mea i-am dat deplin, iară din bani(i) cosiri(i) au fost pe mine, și pe Florea 10 florinți, și au luat de pe mine 14 florinț(i) Petrișor Luca, acei 10 florinț(i) am fost pe cosire, iară cei 4 florin(i) să meargă pe cei 18 groși, și 2 căzi, care am dați 6 florinț(i), și acele să meargă acolo cu alta nu mai sânt datori nici la groș(i), nici la cosire.

Cartea care iaste de la înălțat împăra(t) să află la Nicula Pătru și la Nicula Cârstea tipărită pe 7 coale pentru bisereci nemțește, grecește și sârbește.

Fig. 19 Horea și Cloșca

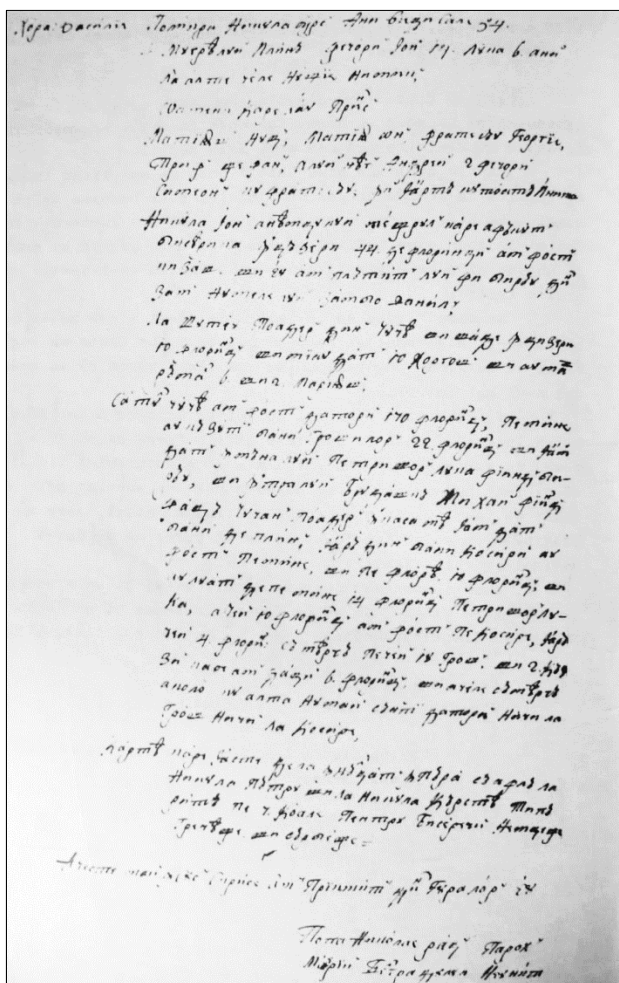

Fig. 20 Testamentul lui Horea

Testamentul lui Cloșca

Oargă Ion Cloșca din Cărpiniș. Anii vieții 37. Muerea lui numele Mărinca, frate-său Orga Tudor, sora Aximie. ... Moșii zălojite - La Miera Simeon din Cărpiniș pe locul de la fântână numărături - 28, la Miera Iacov pe locul de lângă Benea Precup - 10 17, pe locul de la Miera Măriean - 10. Tot laolaltă să țin aceste dăraburi de loc. Pe locul de la Popa Avram miriște din coasă- 5, pe locul de la Șoitaș Irimie din față- 6, locul de acasă luat de moșie - 24, locul din vale de la feciorii lui Galdă Văsăi - 50, la birăul satului Miera Onul banii dați împrumut - 18 18, iar la birău pe fân de an - 6, la Heteoan Antonie căprari pe fânul din estan - 14, la Miera Dumitru pe fân de an - 5 măriași - 7x. La Bogdan Pătru din Mogoș un galben dat împrumut și am 6 clăi de grâu la el în șură, 16 oi la el în păstorie, 7 miei, 2 feldere de brânză, 4 cupe de unt. La Boian Luca - 5 pătrare de grâu pentru biroul boilor care am dat de au arat. Am acasă 3 clădituri de fân. La Vădan Savu de pe moșie 35 florinți și din aceia să dea lui Vădan Irimie 18 florinți. Ce am la Bărbuț Sîntion din Mogoș las la popa Vasilie să mă pomenească. Locul Dealul Albii las lui frate- meu.

Aceste mai în sus scrise am priimit din gura lor eu,

Popa Nicolae Raț, paroh
Maerii Belgradului, neunit.

Sentița comună pronunțată pentru Horea și Cloșca în data de 26 februarie 1785:

Sentița: În procesul criminal intentat contra lui Horea, numit altminterea și Ursu Nicola, din comuna Râu Mare, în etate de vreo 54 de ani, de religie neunită, căsătorit și supus cameral, apoi contra lui Ion Cloșca din Cărpiniș, tot din Marele principat, (în etate de vreo 30 de ani, de religie neunită, căsătorit și de asemenea supus cameral). Comisia aulică cezaro-regală, ordonă prea grațios din partea Majestății Sale să cerceteze tulburările și să cheme la ordine pe țărani, a stabilit în drept, potrivit legilor preaînalte: ... amândoi, Horea Cloșca, în conformitate cu articolul 62 despre tulburări și tumulturi, și articolul 90, despre tâlharii, să fie aduși la locul de osândă (Dealul Furcilor) și acolo să li se frângă cu roata toate membrele corpului, începând de jos în sus, mai întâi lui Cloșca apoi lui Horea, corpurile lor să fie tăiate în patru, capul și părțile corpului să se pună (tragă) pe roate pe lângă diferite drumuri, anume în comunele unde au săvârșit cruzimile cele mai scelerate iar inimile și măruntaiele lor să fie îngropate la locul supliciului.

Întrebări/sarcini de lucru:

- Care era porecla lui Horea?
- Cum se numeau soția și copiii lui Horea?
- Cine a scris Testamentele lui Horea și Cloșca?
- În ce a constat sentița în cazul lui Horea și Cloșca?
- Unde este amplasat bustul lui Horea și unde este situată strada Horea în Huedin?

IV: Unitatea de învățare: Huedinul și zona limitrofă în Epoca Modernă

1. Considerente privind Huedinul și portul popular românesc din Zona Huedinului în primii ani de după Marea Unire din anul 1918

În studiul monografic (manuscris păstrat de doctorul Vasile Pașca și mai apoi de profesorul Nicolae Șteiu) intitulat *Descrierea geografică și antropogeografică a regiunii cuprinsă în basinul Crișului Repede. Depresiunea Huedin* al profesorului C. J. Anastasiu, acesta încearcă să explice de ce în Huedin (este vorba de anul 1920 ca an de referință) majoritatea locuitorilor nu sunt români, ci maghiari, susținând ideea venirii acestora în acest spațiu dinspre E și nu dinspre V și că românii s-au retras din fața năvălirilor înspre *dealurile și munții întunecați-acoperiți cu păduri* din imediata apropiere. El afirmă că *astfel se explică numărul mare al ungurilor aici, de unde în regiunile apusene se află dimpotrivă numeroși Români sau numai Români*.

Analizând datele statistice corespunzătoare anului 1920, profesorul Anastasiu constată că după unirea din anul 1918 *înmulțirea elementului românesc nu se datorește natalității care e redusă la ultima expresie, ci nevoilor imperioase cerute de interesele țării de a aduce funcționari români aici*. A remarcat faptul că *locuitorii Huedinului sunt oameni cu stare și economi, ajungând să aibă fiecare câte un cămin, pe pământul căpătat dela contele Banffy. Locul liber de lângă casă e destinat pentru zarzavat; iar terenul ce l'au primit în ultimul timp – în urma exproprierii – e destinat agriculturii*.

Fig. 21 Târgul săptămânal de la Huedin din ziua de marți

Referindu-se la situația economică a Huedinului, acesta enumeră o serie de îndeletniciri agricole, industriale și comerciale ce decurgeau firesc din calitatea de centru zonal, considerând că acesta *alimentează aproape 80 de comune, cu produsele sale industriale și produsele din comerț, ținându-se aici câte un târg săptămânal* (Fig. 21) *și vr'o 8 târguri anuale*. Astfel, dacă în celelalte zile, Huedinul își lasă impresia unui orașel unguresc, prin faptul că la tot pasul auzi vorbind această limbă, în schimb Marțea – zi de târg – și la târgurile anuale, miile de țărani îi schimbă cu desăvârșire aspectul prin costumul și dialectul lor caracteristic. ... *Unii vin din ajun – pornind din satele mai îndepărtate, alții vin în zi de târg în*

șiruri nesfârșite pe șoselele – din cele 4 părți – ce vin la Huedin.

Profesorul Anastasiu, referindu-se la Huedin, a remarcat faptul că *frumoasele obiceiuri strămoșești, care sunt așa de numeroase la noi, aici sunt aproape inexistente, iar limba se prezintă într-un dialect caracteristic*. Acesta specifică faptul că *portul este împrumutat de la*

unguri, cu deosebirea că fetele, românce de la munte, poartă cisme roșii reminiscențe de la portul dacilor. De asemenea de notat că, bărbații Români nu întrebuițează în port așa zisele buici.

În studiu se precizează că aceste costume populare sunt din ce în ce mai puțin întrebuițate, luându-le locul hainele orășenești.

Doctorul Vasile Pașca a colecționat (în perioada interbelică) mai multe obiecte tradiționale, între care și două figurine din lemn, în care sunt reprezentați doi țărani români (un țăran și o țărăncă) din zona submontană de sub Vlădeasa. Aceste figurine (Fig. 22) sunt pictate și ilustrează portul popular tradițional românesc din zona Huedinului de la începutul secolului al XX-lea. Aceste frumoase figurine (Fig. 23) se află în colecția particulară a profesorului Czuczka Ștefan care le-a achiziționat de la doctorul Vasile Pașca.

Fig. 22 Figurine de țăran și țărăncă – români

Fig. 23 Figurine de țărani români și maghiari

Întrebări/sarcini de lucru:

- Ce fel de date și din ce an a analizat profesorul C. J. Anastasiu?
- Câte târguri anuale se țineau la Huedin în perioada interbelică?
- Ce se întâmpla cu aspectul orașului în ziua de marți?
- Ce ilustrează figurinele de lemn colecționate de către doctorul Vasile Pașca?

2. Aspecte privind portul popular maghiar din zona Huedinului (Kalotaszeg)

În studiul *Descrierea geografică și antropogeografică a regiunii cuprinsă în basinul Crișului Repede. Depresiunea Huedin* (1927), studiu scris de către profesorul C. J. Anastasiu, zona Huedinului este descrisă ca fiind formată din 46 de comune care au ca centru localitatea Huedin. Dintr-un tabel din acest studiu rezultă că din 46 de comune, 35 sunt majoritar românești și doar 11 majoritar maghiare.

Termenul de *Kalotaszeg*, în interpretarea strictă, cuprinde localitățile aflate între râurile Călatea și Crișul Repede, adică 24 de localități, dintre care numai 10 sunt locuite majoritar de către maghiari.

Literatura de specialitate maghiară prezintă zona Huedinului sau Țara Călatei sub forma grafică *Kalotaszeg* ca fiind formată din patru regiuni distincte: *Regiunea de Sus*, *Regiunea de Jos*, *Regiunea Nadășului* și *Regiunea de trecere*.

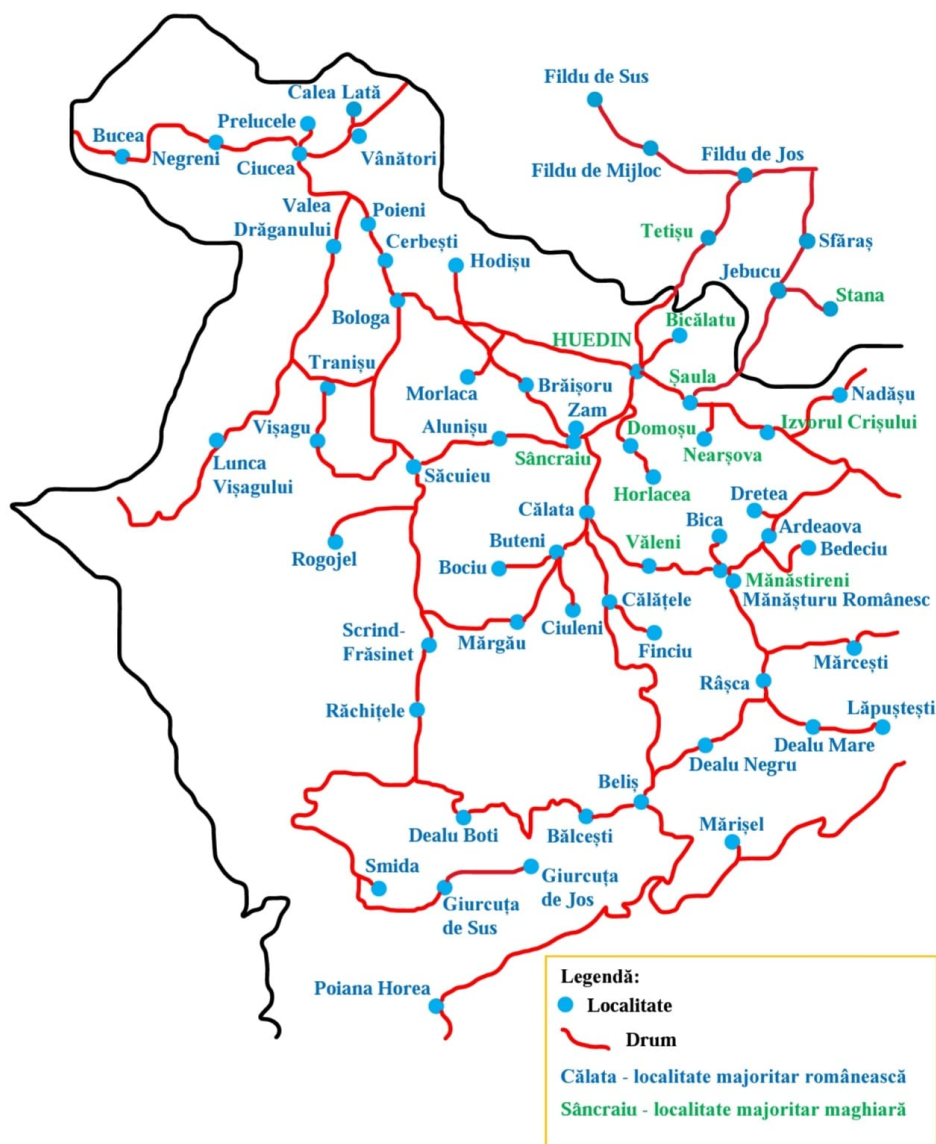

Fig. 24 Hartă privind localitățile majoritar maghiare și localitățile majoritar românești din Zona Huedinului

Astfel, *Regiunea de Sus* este formată din localitățile Huedin, Alunișu, Bicălatu, Căpușu Mare, Căpușu Mic, Domoșu, Dumbrava, Gilău, Izvoru Crișului, Horlacea, Mănăstireni, Nearșova, Sâncraiu, Șaula și Văleni, din aceasta distingându-se o așa-zisă *Regiune a Căpușului* formată din satele Căpușu Mare, Căpușu Mic, Dumbrava și Gilău.

Pentru Anastasiu, *Regiunea Huedinului corespunde cu zona de atracție a orașelului Huedin – numărând 46 de comune – și în care se regăsesc deopotrivă localități locuite de către români, de către maghiari, dar și localități mixte, fapt ce ilustrează conviețuirea de secole în acest spațiu (Fig. 24).*

O părere interesantă are profesorul Anastasiu și cu privire la direcția pe unde au venit maghiarii în acest ținut: *albia Crișului Repede e așa de îngustă în trecerea sa prin munți, iar regiunea când prea accidentată, când plină cu păduri întunecoase, nu a dat posibilitatea ungarilor să înainteze din șesul Tisei pe această trecătoare spre podișul Ardealului, astfel că în loc să vină ungurii dinspre V spre E, din contră s-au strecurat pe podiș prin văile mai largi ale Someșului și Mureșului și apoi au înaintat spre munții Bihorului, pe măsură ce găseau locuri mai largi, luminoase pentru așezat. Numai în felul acesta se explică cum în apropierea munților, fie chiar și pe valea Crișului, satele sunt românești. Astfel, Huedinul e ultima așezare cu un număr mare de unguri, care au venit dinspre centrul Transilvaniei spre munți care constituiau o limită, între satele curat românești spre V și satele cu populație amestecată sau curat ungurești dinspre E.*

Referindu-se la portul locuitorilor din Huedin, el consideră că acesta e caracteristic - *la bărbați, o căciulă rotundă sau o pălărie cu marginile mici, buică sau suman, pantaloni strâmți și cisme, vara poartă opinci și niște pantaloni largi - lucrați din pânză de cânepă - așa de largi încât ai impresia că poartă o fustă, iar femeile au pe cap o basma sau maramă cu o coroană de mărgelă - cămașa cu cusături frumoase, cu mânecile largi, încrețite și strânse la încheietura mâinii, o rochie neagră sau roșie cu foarte multe încrețituri, în picioare cisme, cele mai avute cu cisme de lac - port cunoscut sub numele Kalotaszeg.*

Doctorul Vasile Pașca a colecționat în perioada interbelică două figurine din lemn, fiind reprezentați doi țărani maghiari (un bărbat și o femeie). Aceste figurine (Fig. 25) ilustrează atât portul popular tradițional maghiar din Kalotaszeg (zona Huedinului) de la începutul secolului al XX-lea, cât și uneltele agricole, respectiv îndeletnicirile acestora.

Figurinele din lemn sunt pictate și se păstrează destul de bine culorile originale. De asemenea, se pot observa și detalii ale costumelor. La fel ca și figurinele românești și aceste figurine sunt păstrate în colecția personală a profesorului Czucza Ștefan (acesta le-a achiziționat de la dr. Vasile Pașca).

Întrebări/sarcini de lucru:

- Câte comune a identificat profesorul Anastasiu în Zona Huedin și câte dintre acestea erau majoritar românești, respectiv majoritar maghiare?
- Câte localități din zona Huedinului sunt cuprinse în spațiul etnografic numit *Kalotaszeg*?
- Care sunt localitățile componente ale Regiunii de Sus din *Kalotaszeg*?
- Pe unde a considerat profesorul C. J. Anastasiu că ar fi venit maghiarii în zona Huedinului?

Fig. 25 Figurine de țăran și țărană - maghiari

3. Raportul lui Avram Iancu cu privire la lupta de la Fântânele

Fig. 26 Avram Iancu

Fig. 27 Paul Vasvári

În raportul său, Avram Iancu (Fig. 26) a descris lupta de la Fântânele astfel: *Peste noapte, Corcheș și subcomandantele lor Olteanu se pregăteau pentru luptă. Ei au ales dintre bărbații adunați, buni de arme, pe cei mai valoroși, i-au numărat și erau 120 vânători și 317 lăncieri. Această trupă mică o împărți el în 3 cete și ocupă cu ei, încă în acea noapte, la Fântânele, 3 puncte importante pe la cari trebuia să treacă rebelii, dacă ar fi voit să înainteze. Pozițiunea pentru ai noștri era foarte favorabilă. Comandante suprem era Vasvári. El avea cu totul 3000 de oameni, dintre cari 300 prevăzuți cu securi, pentru ca să delătura din drum baricadele de lemn făcute de ai noștri; el avea și 5 tunuri sub comanda sa. Îndată ce observară pe ai noștri și deschiseră, după datina lor, foc violent din tunuri și puști. Corcheș însă știind că ai noștri niciodată n-aveau munițiune de ajuns, a comandat oamenilor săi ca să se lase la pământ, să nu puște nicidecum, ci să aștepte pe vrăjmașul până la o distanță de 80 de pași. În starea aceasta, supt o ploie de gloanțe, din tunuri și puști, așteptară ei pe vrăjmaș și la o distanță anumită îi primiră cu pușcături bine ținute, dar încă tot întinși la pământ, pentru ca gloanțele de tun să nu-i ajungă. Din acea pozițiune bună, ei trăgeau atât de sigur, încât mai niciunul nu-și greșea omul asupra căriua țintise. Într-o distanță mică de acolo stăteau femeile, înverșunate asupra rebelilor pentru atrocitățile lor și încurajau pe bărbații lor la luptă. Vasvári era silit să împlinească liniile de mai înainte ale luptătorilor săi neîncetat cu alți oameni, din cauză că picau foarte mulți. După un foc de tiraleri de o oară, tribunul trimise 2 despărțăminte mici de vânători în ambele laturi ale vrăjmașului și, totodată, comandă pe lănceri, la 3 puncte, ca să se arunce cu asalt asupra vrăjmașului.*

În 5 minute 5 disordinea în trupa vrăjmașă a fost generală și ea a mai crescut prin aceea că, acum, se aruncară și mărișelenele cât cu pietri, cât cu frigări, îmblăcii și cu alte obiecte asupra vrăjmașului care se retrăgea în disordinea cea mai mare; așa își ajutau ele pe bărbații lor. Măcelul a fost înfricoșat. Vasvári a căzut; partea cea mai mare a ofițerilor săi și, cu aceia, ca la 850 de soldați, în care număr se coprink și acei uciși în lovirea din zioa cealaltă. Cu această ocaziune s-au înecat mai mulți în Someș. Buzgo însă a reușit ca să scape de timpuriu cu 4 tunuri și să readune resturile trupei lui Vasvári. În timpul goanei veni comandantul Gyarmati cu 300 vânători în ajutorul fugarilor; ei însă n-au mai cutezat să se întoarcă asupra noastră. Ai noștri luară 1 tun cu toată munițiunea și cu cai, apoi, tobe, arme și altele. Pierderea noastră a fost 4 morți și 12 răniți.

Paul Vasvári (Fig. 27) a fost ucis în lupta de la Fântânele, iar după această înfrângere nu s-a mai încercat pătrunderea spre Câmpeni din zona Huedinului.

În memoria luptei și a eroilor din lupta de la Fântânele, la Mărișel, în apropiere de locul bătăliei, a fost ridicată o cruce (Fig. 28) pe care este amplasat îndemnul lui Avram Iancu: *Sau punem pumnul în pieptul furtunii sau pierim*.

Fig. 28 Crucea Iancului de la Mărișel

Cronică privind luptele din Zona Huedinului în timpul Revoluției din anii 1848-1849

Data	Evenimentul / lupta
8 noiembrie 1848	A avut loc o luptă între soldații lui Avram Iancu și soldații maghiari la Zam-Sâncraiu, românii fiind nevoiți să se retragă înspre Bălcești.
Sfârșitul lunii noiembrie 1848	Au avut loc lupte la Negreni, Ciucea, Huedin și Sâncraiu.
La sfârșitul lunii noiembrie, respectiv la începutul lunii decembrie 1848	Avram Iancu s-a îndreptat spre Huedin.
4 decembrie 1848	Avram Iancu a ajuns la Săcuieu și Rogojel.
6-7 decembrie 1848	Soldații lui Avram Iancu au apărut pasul Bologa, iar alți soldați s-au deplasat spre Tranișu și Vișagu care au fost capturate de maghiari și incendiate.
10 decembrie 1848	Avram Iancu și-a stabilit tabăra la Mărgău, iar o parte a soldaților lui s-au reîntors la casele lor din județul Alba prin satele Bălcești și Giurcuța.
19 decembrie 1848	Soldații lui Avram Iancu plecați din Câmpeni sub comanda lui Nicolae Corcheș au ajuns aproape de Huedin.
Decembrie 1848 și ianuarie 1849	Au fost organizate tabere la Bălcești și Călata cu scopul de a bloca intrarea armatei revoluționare maghiare spre Beliş și Mărișel.
Ianuarie 1849	Din satele Vișagu, Rogojelu, Tranișu, Săcuieu, Bociu, Brăișoru și Morlaca s-au strâns români, unii în tabăra de la Călata, iar lații în tabăra de la Bălcești.

Ianuarie 1849	Au existat represalii (ex. arderi de case) ale maghiarilor în satele Brăișoru, Buteni, Bociu și Mărgău.
La începutul lunii ianuarie 1849	Maghiarii au atacat satul Râul Călatei (probabil Călata) pe care l-au incendiat.
3 ianuarie 1849	Maghiarii au fost respinși la Giurcuța.
2 februarie 1849	Românii au câștigat lupta de la Călățele.
26 februarie 1849	Maghiarii veniți dinspre Gilău sunt opriți la Mărișel.
12 martie 1849	Honvezii maghiari sunt opriți de locuitorii satului Mărișel.
6 aprilie 1849	Au continuat luptele la Giurcuța, maghiarii sunt înfrânți.
Mai 1849	Armata revoluționară maghiară a primit întăriri la Huedin, iar în fruntea acestora s-a aflat Paul Vasvári (<i>Micul Kossuth</i>).
5 mai 1849	Trupe maghiare pornite din Huedin și Gilău au atacat satul Lăpuștești pe care l-au distrus.
6 mai 1849	Maghiarii au atacat, pe două direcții, atât Giurcuța de Jos, cât și Giurcuța de Sus.
A doua decadă a lunii mai 1849	S-a încercat în zadar construirea unui pod peste Someșul Cald pentru a permite trecerea armatei revoluționare maghiare spre Bălcești și Mărișel.
2 iulie 1849	Paul Vasvári a pornit dinspre Huedin, Ciuleni, Văleni, Mănăstireni și Mărgău spre Fântânele, arzând case din Beliș, Giurcuța de Jos și chiar din Mărișel.
La începutul lunii iulie 1849	Avram Iancu l-a trimis pe tribunul său, pe Nicolae Corcheș, cu soldați căliți în lupte ca să blocheze intrarea maghiarilor spre Fântânele.
5 iulie 1849	A avut loc o primă ciocnire armată la Mărișel, aparent victoria aparținând maghiarilor, însă în apropiere de Fântânele a fost favorabilă românilor care au fost avantajați de configurația terenului, în ajutorul acestora venind cu soldați tribunul Nicolae Corcheș.
6 iulie 1849	A avut loc lupta decisivă de la Fântânele, aceasta fiind câștigată de românii conduși de Nicolae Corcheș, iar dintre localnici s-au remarcat Pelaghia Roșu și Indrei Roșu. În lupta de la Fântânele și-a găsit sfârșitul, pe lângă cei aproximativ 850-900 de soldați maghiari, Paul Vasvári și alți ofițeri ai armatei revoluționare maghiare.

Întrebări/sarcini de lucru:

- Ce luptă a descris Avram Iancu în raportul său?
- Cine era comandantul forțelor revoluționare românești și care era comandantul forțelor revoluționare maghiare în lupta de la Fântânele?
- Câți morți au fost din partea maghiarilor și câți morți au fost din partea românilor în lupta de la Fântânele?
- Studiind tabelul, selectați și alți conducători ai românilor care s-au remarcat în lupta de la Fântânele.

4. Împăratul Franz Josef și Barcsay Domokos

Barcsay Domokos a făcut parte dintr-o familie nobiliară maghiară a cărei genealogie datează din secolul al XIII-lea (mai precis din anul 1216) și din care a provenit și Barcsay Ákos (fost principe al Transilvaniei între anii 1658-1660). Blazonul (Fig. 29) acestei familii face parte din galeria blazoanelor familiilor nobiliare maghiare din Transilvania.

Fig. 29 Blazonul lui Barcsay Domokos

Fig. 30 Conacul Barcsay din Huedin

Tatăl său, Barcsay László, a fost prefect al comitatului Hunedoara, iar mama sa, Bruckenthal Antonia, a făcut parte din familia Bruckenthal din Sibiu.

Barcsay Domokos a efectuat stagiul militar la Mediaș, iar după aceea s-a implicat, la fel ca și alți tineri nobili, în administrarea domeniilor familiei sale de la Nagybarcsa, iar după căsătorie s-a mutat la Huedin, acolo unde s-a preocupat atât de administrarea domeniului și a conacului (Fig. 30), cât și de problemele locuitorilor din Huedin și din jurul acestuia.

În plan politic, ca membru al clasei nobiliare transilvane, în anul 1889 a fost numit de către Franz Josef I (1848-1916), împăratul Austro-Ungariei, membru pe viață în Camera Superioară a Parlamentului de la Budapesta.

La această calitate onorabilă, Barcsay Domokos a renunțat în anul 1892, deoarece a candidat la alegerile din circumscripția electorală Huedin, fiind astfel ales deputat în Parlamentul de la Budapesta.

Datorită poziției sale politice, familiale și nobiliare, precum și a relațiilor pe care le avea la Budapesta și chiar la Viena, a reușit să atragă atenția împăratului și să fie nominalizat cu responsabilitatea pregătirii unor aplicații militare de toamnă la Huedin.

Manevrele militare au fost anunțate încă din luna iunie 1895, fapt ilustrat de depeșa militară (Fig. 31a și Fig. 31b) prin care Barcsay Domokos, în calitate de consultant/consilier militar, era anunțat de faptul că în zilele de 23-26 septembrie o să participe la manevrele militare de la Huedin chiar împăratul Franz Josef I.

Barcsay Domokos s-a ocupat personal ca împăratul să fie primit corespunzător astfel că s-au făcut pregătiri ca primirea să se ridice la nivelul rangului împăratului.

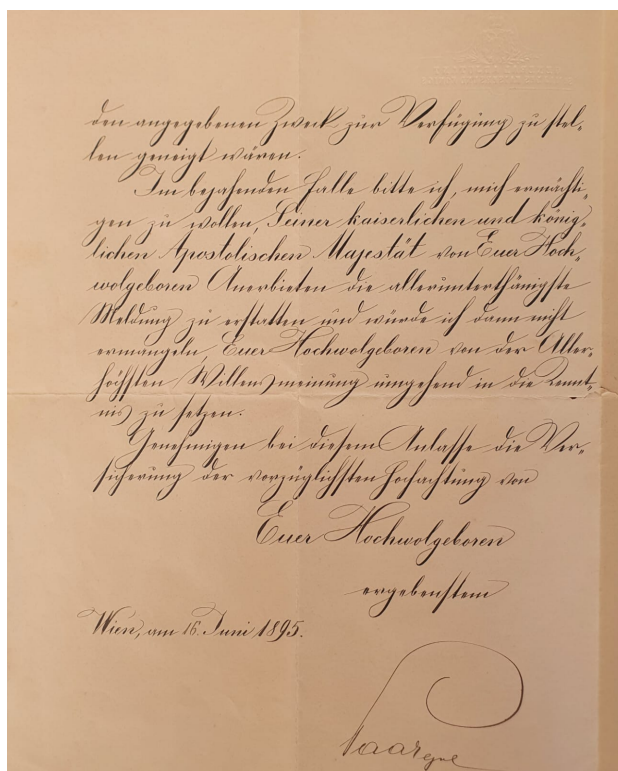
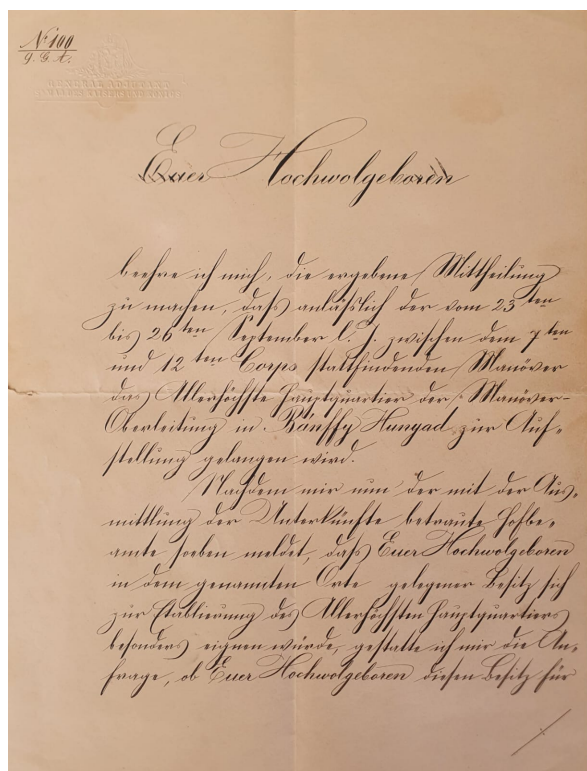

Fig. 31a-31b Depeșa militară prin care au fost anunțate manevrele militare de la Huedin

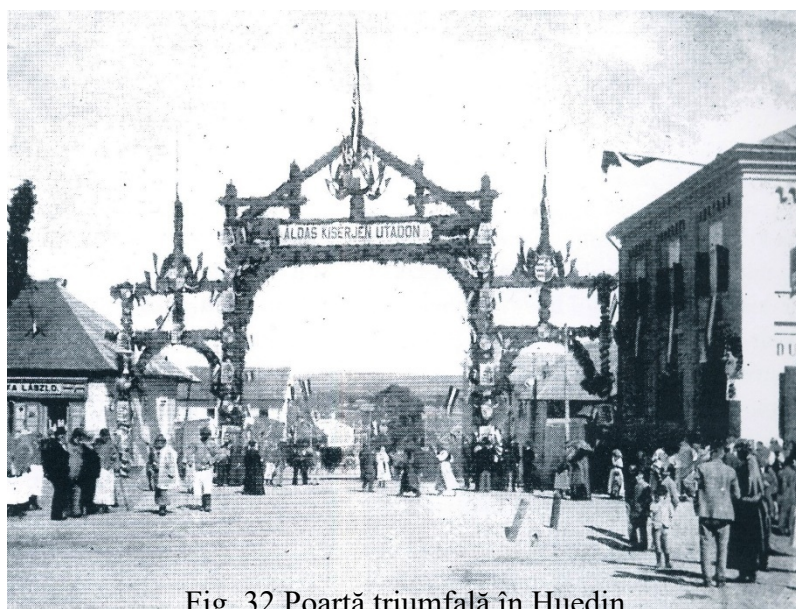

Fig. 32 Poartă triumfală în Huedin

S-au efectuat lucrări de reamenajare la grădina conacului, a fost construit un turn de lemn din partea de vest a conacului, au fost construite porți triumfale în centrul Huedinului (Fig. 32), au fost puse ghirlande vegetale și tricolore pe turnul bisericii reformate. A fost chiar emisă o medalie omagială cu chipul împăratului și pe care erau precizate aplicațiile militare din septembrie 1895.

La conacul lui Barcsay Domokos a fost deschisă o carte de oaspeți (un jurnal) în care a

semnat împăratul Franz Josef I (Fig. 33) și alți oaspeți de seamă care au participat la dineul organizat atunci, dar și care au vizitat ulterior conacul.

În Cartea de oaspeți, semnătura împăratului se află singură pe pagină (Fig. 34), nimeni neavând voie să semneze alături de acesta. Celelalte semnături se regăsesc pe celelalte pagini ale acesteia.

Aplicații militare de la Huedin au fost reflectate pe larg în anul 1895, în trei numere din *Vasárnapi Ujsag*, organ de presă de la Budapesta.

Fig. 33 Împăratul Franz Josef I în Huedin

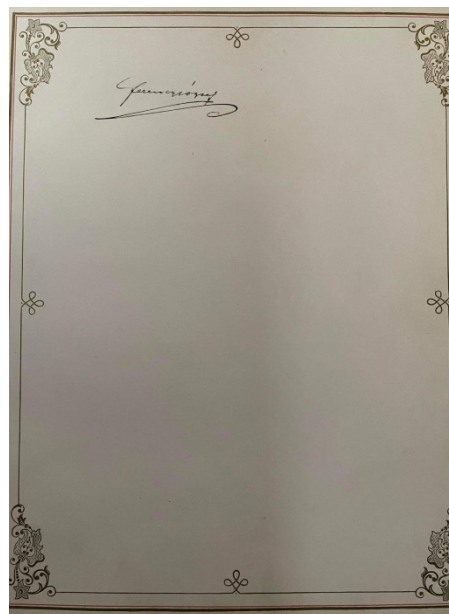

Fig. 34 Semnătura
Împăratului Franz Josef I

Astfel, aflăm că în zilele de 22-26 septembrie 1895, împăratul și suita lui a fost găzduit la conacul lui Barcsay Domokos, deoarece s-a organizat și masa festivă într-un cort special amenajat și că împăratul, în pauzele dintre aplicațiile militare, a vizitat mai multe locuri din Huedin. Tot în aceeași publicație aflăm o serie de informații despre Barcsay Domokos, Gyarmathy Zsigáné Hory Etelka și Gyarmathy Zsigmond.

În anul 1911, cu doi ani înainte de decesul său, Barcsay Domokos a fost din nou onorat de către împăratul Franz Josef I, fiind numit membru pe viață în Camera Superioară a Parlamentului de la Budapesta.

În comunitatea locală de astăzi din Huedin, în special în cea maghiară, se păstrează vie memoria lui Barcsay Domokos, amintirea frumoasei lui grădinii și a conacului, precum și vizita împăratului Franz Josef I.

Întrebări/sarcini de lucru:

- În ce an a fost numit Barcsay Domokos membru pe viață în Camera Superioară a Parlamentului de la Budapesta?
- Când au avut loc manevrele militare de la Huedin și la care a participat și împăratul Franz Josef?
- Unde a fost primit împăratul Franz Josef la Huedin?
- În ce cotidian maghiar de la Budapesta au fost publicate articole care au prezentat vizita împăratului Franz Josef la Huedin?

5. Memoriul moților din Zona Huedinului (1925) adresat Regelui Ferdinand I (1914-1927): Studiu de caz

Fig. 35a
Memoriul Moților din anul 1925

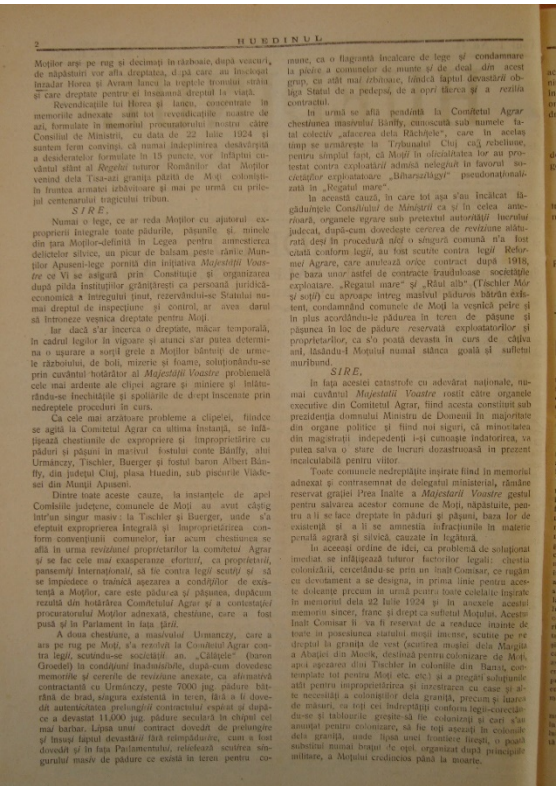

Fig. 35b
Memoriul Moților din anul 1925

Memoriul înaintat MAJESTĂȚII SALE REGELUI ROMÂNIEI la 18 Decembrie 1925 în cauza doleanțelor Moților (Fig. 35a, 35b și 35c), a fost întocmit de către avocatul Amos Frâncu (Procuratorul comunelor de moți din Munții Apuseni), Aurel Munteanu (Protopopul ortodox de Huedin în numele comunelor din plasa Huedin, județul Cluj, și din plasa Gilău aparținătoare), căpitanul invalid Emil Șiancu (fost comandant al batalionului II Huedin din Legiunea I din Ardeal - 1918) și Teodor Șușman (primar în Răchițele), fiind semnat și de alți primari sau delegați din Țara Moților. Acest memoriu a fost însoțit de câteva anexe care au constituit puncte de sprijin pentru problemele invocate și care se solicitau a fi îmbunătățite.

În data de 18 Decembrie 1925, memoriul a fost înaintat Regelui Ferdinand I (1914-1927) - Fig. 36, a fost prezentat într-o adunare publică la Huedin și a fost publicat în ziarul *Huedinul. Cultural, Economic, Social. Organ oficios al Despărțământului Asociațiunei pentru literatura și cultura poporului român.*

Acest memoriu conținea o serie de plângeri față de nedreptățile de secole suportate de moți și chiar față de cele de după Marea Unire din anul 1918, iar față de acestea erau o serie de așteptări care pot fi sintetizate astfel:

- în cadrul legii agrare se va da maximul de păduri și pășuni din pădurile Statului, din ale mag-naților și societăților exploatoare – toți uzurpa-tori;
- nedreptățile împotriva Moților- necum să fie înlăturate - ele au fost înășprite și sub raport agrar și minier, călcându-se prin organele execu-tive și mai ales prin Comitetul Agrar, cuvântul Ma-jestății Voastre;
- lipsa regulamentului minier prevăzut în lege pentru Munții Apuseni, menținerea înstrăină-rii neleginite a minelor de aur din terenele răpite dela Moți, cari fiind avere dușmană trebuie să re-vină Statului român și degradarea muncitorilor la

starea de iloți în părțile Zarandului ca și în epoca ungurească din partea unor societăți exploata-toare și acaparatoare fără drept și lege;

- pădurile și pășunile din Munții Apuseni nicăiri încă n'au fost predate în stăpânirea comunelor, ci din potrivă, unde s'a designat dela Stat ori particulari, se vor menține prin o lege silvică improprie în Administrația Statului, iar în cursul reformei agrare nici maximul n'a fost observat și nici societățile expoataatoare nu au fost expropriate, iar scutirile s'au pronunțat și pentru proprietari și pentru societățile acaparatoare, contra legii, după 1 Decembrie 1918;

- Numai o lege, ce ar reda Moșilor cu ajutorul exproprierei integrale toate pădurile, pășunile și minele din țara Moșilor-definită în Legea pentru amnestrarea delictelor silvice, un picur de balsam peste rănilor Munților Apuseni;

- organizarea după pilda instituțiilor grănițarești ca persoană juridică-economică a întregului ținut, rezervându-se Statului numai dreptul de inspecțiune și control, ar avea darul să întronzeze veșnica dreptate pentru Moși;

- la instanțele de apel, Comisele județene, comunele de Moși au avut câștig într-un singur masiv: la Tischler și Buerger, unde s'a efeptuit exproprierea integrală și împroprietărirea conform convențiunii comunelor, iar acum chestiunea se află în urma reviziunii proprietarilor la comitetul Agrar și se fac cele mai exasperante eforturi, ca proprietarii, pansemiți internaționali, să fie contra legii scutiți și să se împiedice o trainică așezare a condițiilor de existență a Moșilor, care este pădurea și pășunea;

- expropriere și împroprietărire cu păduri și pășuni în masivul fostului conte Bánffy, alui Urmánczy, Tischler, Buerger și fostul baron Albert Bánffy, din județul Cluj, plasa Huedin, sub piscurile Vlădeșei din Munșii Apuseni;

- se preciza faptul că în chestiunea masivului Urmanczy, care a ars pe rug pe Moși, s'a rezolvit la Comitetul Agrar contra legii, scutindu-se societății an. „Călățele” (baron Groedel) în condițiuni inadmisibile;

Fig. 35c
Memoriul Moșilor din anul 1925

Fig. 36 Ferdinand I (1914-1927)

- se mai arata că se afla la *Comitetul Agrar* chestiunea masivului Bánffy, cunoscută sub numele fatal colectiv „*afacerea dela Răchițele*”, care în acelaș timp se urmărește la *Tribunalul Cluj* ca rebeliune, pentru simplul fapt că moșii în oficialitatea lor au protestat contra exploatării admisă nelegiuit în favorul societăților eploatatoare Biharszilágyi, pseudonaționalizată în *Regatul mare*;

- se arăta că s-au încălcat făgăduințele Consiliului de Miniștri și că organele agrare sub pretextul autorității lucrului judecat, astfel că au fost scutite contra legii Reformei Agrare, care anulează orice contract după 1918, pe baza unor astfel de contracte frauduloase societățile exploatere *Regatul mare* și *Râul Alb* (*Tischler Mór* și soșii) cu aproape întreg masivul păduros bătrân existent, condamnând comunele de Moși la veșnică peire și în plus acordându-le pădurea în teren de pășune și pășunea în loc de pădure rezervată exploatatorilor și proprietarilor, ca s'o poată devasta în curs de câțiva ani, lăsându-i Moșului numai stânca goală și sufletul muribund;

În fața acestei catastrofe cu adevărat naționale, speranța moșilor era regele Ferdinand I care, în opinia acestora, ar putea salva aceste comune de Moși, năpăstuite, pentru a li se face dreptate în păduri și pășuni, baza lor de existență și a li se amnestia infracțiunile în materie penală agrară și silvică, cauzate în legătură.

O altă problemă ridicată a fost „chestia colonizării”, la granița de vestică și a pregăti soluțiunile atât pentru împrumietărirea și înzestrarea cu case și alte necesități.

Puține din aceste probleme au fost rezolvate astfel că, peste 10 ani, în anul 1935, moșii au fost nevoiți să adreseze alt memoriu, de această dată regelui Carol al II-lea (1930-1940).

Notă: Acest material se încadrează în Perioada Contemporană însă își are rădăcinile în Epoca Modernă și vine în completarea materialului din manual: *Partea de la nord de „Țara Moșilor” la sfârșitul secolului al XIX-lea și în prima jumătate a secolului XX - problema pădurilor*

Întrebări/sarcini de lucru:

- Cine a întocmit *memoriul moșilor* din anul 1925 adresat Regelui Ferdinand I?
- În ce ziar a fost publicat memoriul din anul 1925?
- Unde era redacția și administrația ziarului Huedinul? Cine era directorul acestui ziar?
- Identificați trei probleme cuprinse în acest memoriu.
- Care au fost proprietarii pădurilor și pășunilor din zona Vlădeasa (dinspre Huedin) a Munților Apuseni?

6. Belișul de sub apele Lacului Fântânele: Studiu de caz

Localitatea Beliș a luat ființă pe valea Belișului, prin unirea unor grupări de case și anume Pogănești, Enășești, Ciovlești și Pleș. Atestarea documentară propriu-zisă a localității Beliș este din anul 1862, iar în anul 1913 apare sub forma Jósikafalva (probabil după numele baronului Jósika Lajos din Văleni care avea proprietăți pe valea Belișului înspre Giurcuța).

Localitatea propriu-zisă apare trecută sub forma Béles (în anul 1866) pe o hartă a comitatului Cluj, iar pe o vedere din anul 1907 se văd casele din centrul localității și valea Belișului.

În urbariile familiei Banffy din anii 1720 și 1737 sunt amintite hidronime sub forma *Beles* (Beliș), pe ridicarea topografică iozefină (începută în anul 1764 sub Maria Tereza și continuată în timpul lui Iosif al II-lea) apare sub forma *Valle Beleschuluj*, apoi în anul 1839 într-un lexicon (întocmit de geograful austriac Ignaz Lenk) apare menționată valea Belișului (*Válye-Belessuluj*), iar în anul 1880 în foile cadastrale ale comunei Văleni apare menționat pârâul Beliș (*Beles*), acolo unde se aflau câteva case, fără a se indica o denumire proprie a acestora.

În prima parte a secolului al XX-lea, mare parte din terenurile și pădurile (este vorba de aproximativ 15.000 ha, adică 28.000 iugăre cadastrale) de pe o parte și alta a Someșului Cald și a văii Belișului, au ajuns în proprietatea magnatului János Urmánczy. Acesta și-a ridicat la Beliș un castel, iar în anul 1913 o biserică (Fig. 37) de rit romano-catolic în apropierea acestuia

Comunitatea locală din Beliș și din satele din jur a fost profund zdruncinată de evenimentele din 8-10 noiembrie 1918 când, din ordinul lui János Urmánczy, au fost uciși 45 de oameni care proveneau din Beliș și din câteva comune din jur. După anul 1818, János Urmánczy nu a mai revenit la Beliș și a încercat să-și păstreze proprietățile prin acțiuni în instanță.

Fig. 37 Biserica din
Belișul vechi

Fig. 38 Sfințirea Bisericii din Belișul Vechi (1930)

În perioada interbelică, biserica (nefiind utilizată) a fost preluată în anul 1925 de către Biserica Ortodoxă prin Protopopul Aurel Munteanu, astfel că și credincioșii din Beliș să aibă un

locaș de rugăciune. Această biserică a fost sfințită în anul 1930 (Fig. 38) de către episcopul Nicolae Ivan în prezența unui sobor de preoți din Protopopiatul Ortodox Român Huedin păstorit de Aurel Munteanu.

În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, teritoriul comunei Beliș a rămas la România, iar pe fondul instaurării regimului comunist a avut loc aici o revoltă (1951), câteva acțiuni în anii 1950-1951 ale grupului anticomunist *Șușman* și o parte dintre săteni au fost deportați în Bărăgan (în anul 1952).

În anul 1970 a început construcția barajului de la *Fântânele*, în anul 1972 a fost deviat Someșul Cald, în 1974-1975 au fost mutați sătenii din Beliș și Giurcuța de Jos (din vale în deal) în anul 1976 (octombrie) a început acumularea apei, punerea în funcțiune a primului grup de 73,5 MW de la Centrala Mărișel (31 martie 1977) și coronamentul a fost finalizat în anul 1978. În paralel cu ridicarea barajului s-au efectuat și alte lucrări care au vizat construirea galeriilor subterane de aducțiune, astfel că au fost unite bazinele Someșului Rece și a Iarei cu ale Someșului Cald, aceste galerii având aproximativ 25 km lungime.

Barajul are 95,5 m înălțime, 264 m lățime la cota de fundație, 10 m lățime la cota de coronament (aceasta este la altitudinea de 996 m față de nivelul mării) și 400 m lungimea coronamentului. În momentul finalizării, acest baraj se afla, după mărime, pe locul trei în Europa și pe locul 5 în lume. Apa acumulată de Barajul de la Fântânele este dirijată printr-un tunel-galerie (8.746 m) la Centrala Hidroelectrică de la Mărișel.

Se estimează că acest lac cu două ramificații (una de 20 km din zona Doda Pili unde intră râul Someșul Cald și alta de 12 km de lângă cătunul Ciurtuci unde pătrunde valea Belișului) are suprafața de aproximativ 815 ha și ar conține, la nivel maxim, aproximativ 213 milioane m³ apă.

Pentru această „victorie a socialismului” au fost sacrificate două sate, Beliș și Giurcuța de Jos, precum și case din satele Giurcuța de Sus și Dealu Boti, acestea fiind „înghițite” de apele lacului de la Beliș-Fântânele. Stațiunea *Fântânele* din apropierea lacului aparține administrativ de comuna Râșca.

În anumiți ani, când este secetă sau se utilizează mai multă apă la funcționarea centralei, de sub apele lacului ies la lumină zidurile de piatră ale vechii biserici din Beliș (după modelul acesteia a fost reclădită biserica din actualul sat Beliș).

Noua localitate Beliș s-a rupt arhitectural de tradiția vechiului Beliș, deoarece casele nou construite sunt oarecum uniforme și lipsite de personalitate în comparație cu vechile case țărănești (Fig. 39) demolate și mutate pe noul amplasament sau înghițite de apele lacului

Astăzi, de vechiul Beliș ne mai amintește troița veche, biserica de lemn care a fost strămutată din Giurcuța de Jos și biserica nouă care a fost construită în anii '70 după modelul celei din vechea vatră a satului Beliș.

Lacul de acumulare de la Beliș-Fântânele (Fig. 40) și barajul acestuia (Fig. 41) se prezintă ca un obiectiv turistic important din zona Huedinului, fiind construite în jurul acestuia o serie de case de vacanță și pensiuni care contribuie la dezvoltarea turismului și a comunității din comuna Beliș.

Notă: Acest material se încadrează în Perioada Contemporană însă își are rădăcinile în Epoca Modernă și vine în completarea materialului din manual: *Evenimentele tragice de la Beliș din noiembrie 1918*

Fig. 39 Case din vechiul sat Beliș

Fig. 40 Lacul de acumulare Beliș-Fântânele

Fig. 41 Barajul lacului de acumulare Beliș-Fântânele

Întrebări/sarcini de lucru:

- Cine stăpânea în prima jumătate a secolului al XX-lea terenurile și pădurile de pe văile Someșului Cald și a Belișului?
- Când au avut loc evenimentele nefericite de la Beliș?
- Când a început construirea barajului de la Beliș-Fântânele și când a fost acesta finalizat?
- Care sate au fost acoperite de apele Barajului de la Beliș-Fântânele?

V. Unitatea de învățare: Huedinul și spațiul înconjurător în perioada contemporană

1. Procesul-Verbal și Credenționalul din anul 1918 de la Huedin

Proces-verbal (Fig. 42a și 42b)

luat în adunarea electorală a cercului electoral Huedinului din comitatul Cojocna ținută în Huedin la 26 Noemvrie st. n 1918.

Prezident Ioan Pop, protopopul Morlăcii
Notari Emil Petran, preotul Almașului mare
Ioan Mango, învățător în Mărgău

Prezidentul dă citire ordinului venit de la Consiliul Central Național Român, prin care se ordonă alegerea urgentă alor 5 delegați în Marea Adunare Națională Română care va fi convocată în scurt timp. Constată că publicarea alegerii de azi s' a vestit de cu vreme în toate comunele din cerc. Salută pe alegătorii prezenți și îi provoacă să numească 2 bărbați de încredere.

Se numesc atari prin adunarea generală dnii Simion Ghiran din Nadișul rom. și Demetriu Furcovicu din Călata mare.

Prezidentul deschide votarea, care decurgând în ordine, pe baza scrutinului făcut de biroul adunării se constată că unanimitatea voturilor au întrunit domnii

Dr. *Andrieu Pop*, adv. din Huedin
Dr. *Simion Pop*, dir. de bancă II
Demetriu Păltinean, preot în Nadișul Românesc
Traian Șuteu, învățător Morlaca
Ioan Boca, econom Fildu de sus.
Ca urmare prezidiul declară pe dnii:

Dr. *Andrieu Pop*, adv. Huedin
Dr. *Simion Pop*, dir. de bancă Huedin
Demetriu Păltinean, preot Nadișul Rom.
Traian Șuteu, învățător Morlaca
Ioan Boca, econom Fildu de sus.

aleși din partea Românilor din acest cerc cu vot universal ca delegați ai cercului electoral îndreptățiți și îndatorați a lua parte cu vot decisiv în Marea Adunare Națională Română, care se va convoca din partea Consiliului Central Național Român încă în decursul acestui an și la Adunările, cari eventual le va convoca în decursul anului următor.

Prezidiul dispune ca în urma acestei enunțări prezidiale aleși deputați să fie provăzuți cu credenționale, iar o parie a acestui proces verbal să se trimită imediat Consiliului Central Național Român.

Spre știre.

Despre-ce luându-se acest proces verbal în 2 parii, dintre cari unul se va păstra la Consiliul Național Român din fruntea comitatului, actul de alegere se încheie la orele 12.

D. c. m. s.

Ioan Pop
prezidentul adunării electorale

Emil Petran
Ioan Mango
notarii adunării electorale

Ioan Stana - econom în Morlaca
Vasile Sasu - econom Nadișul Românesc
Ștefan Stana - econom Fildu de Sus
Vasiliu Dumitraș - învățător San Mihaiul Deșert
Aurel Tămășan - învățător Răchițele
Romul Ramonțian - paroch gr. cat. în Mărgău
Ioan Irimieș - preotul Săcuieului
Iuliu Poruțiu - proprietar Almașul Mare
Ioan Pașcalău - econom în Rogojel
Iosif Mezei - econom în Muierău

Dimitrie Furcoviciu - econom în Călata
Simion Ghiran din econom în Nadișul r.

bărbați de încredere
ai adunării

1918, noiembrie 13/26, Huedin (cerc electoral)

Credențional (Fig. 43)

Subsemnații, adevărim că în cercul electoral al Huedinului din comitatul Cojocnei s'au ales azi ca delegați ai acestui cerc electoral dnii:

Dr. *Andrieu Pop*, avocat în Huedin
Dr. *Simion Pop*, director de bancă în Huedin
Demetriu Păltinean, preot în Nadișul rom.
Traian Șuteu învățător în Morlaca
Ioan Boca, econom în Fildu de Sus
cu unanimitate.

Drept-ce susnumiții delegați sunt prin aceasta autorizați a lua parte cu vot decisiv la Marea Adunare Națională Română ce se va convoca prin Consiliul Central Național Român, în numele tuturor Românilor din acest cerc electoral și la alte Mari Adunări Naționale Române, cari eventual o să mai fie convocate în decursul anului acestuia ori în anul următor și a contribui cu votul lor la deciderea asupra sorții viitoare a neamului românesc din Transilvania, Ungaria și Bănatul Timișan.

Dat din colegiul electoral al cercului electoral Huedinului ținut în ziua de 26 noiembrie 1918.

Ioan Pop
Prezident.

Emil Petran
notar,

Ioan Stana - econom în Morlaca
Romul Ramonțian - paroch gr. cat. în Mărgău
Ioan Irimieș - parohul Săcuieului
Vasiliu Dumitraș - învățător în San Mihaiul Deșert
Aurel Tămășan învățător în Răchițele
Iuliu Poruțiu proprietar Almașu mare
Ioan Pașcalău econom Rogojel
Iosif Mezei econom Muierău
Ștefan Stana econom Fildu de sus
Vasile Sasu econom Nadișul Românesc

bărbați de încredere din comune.

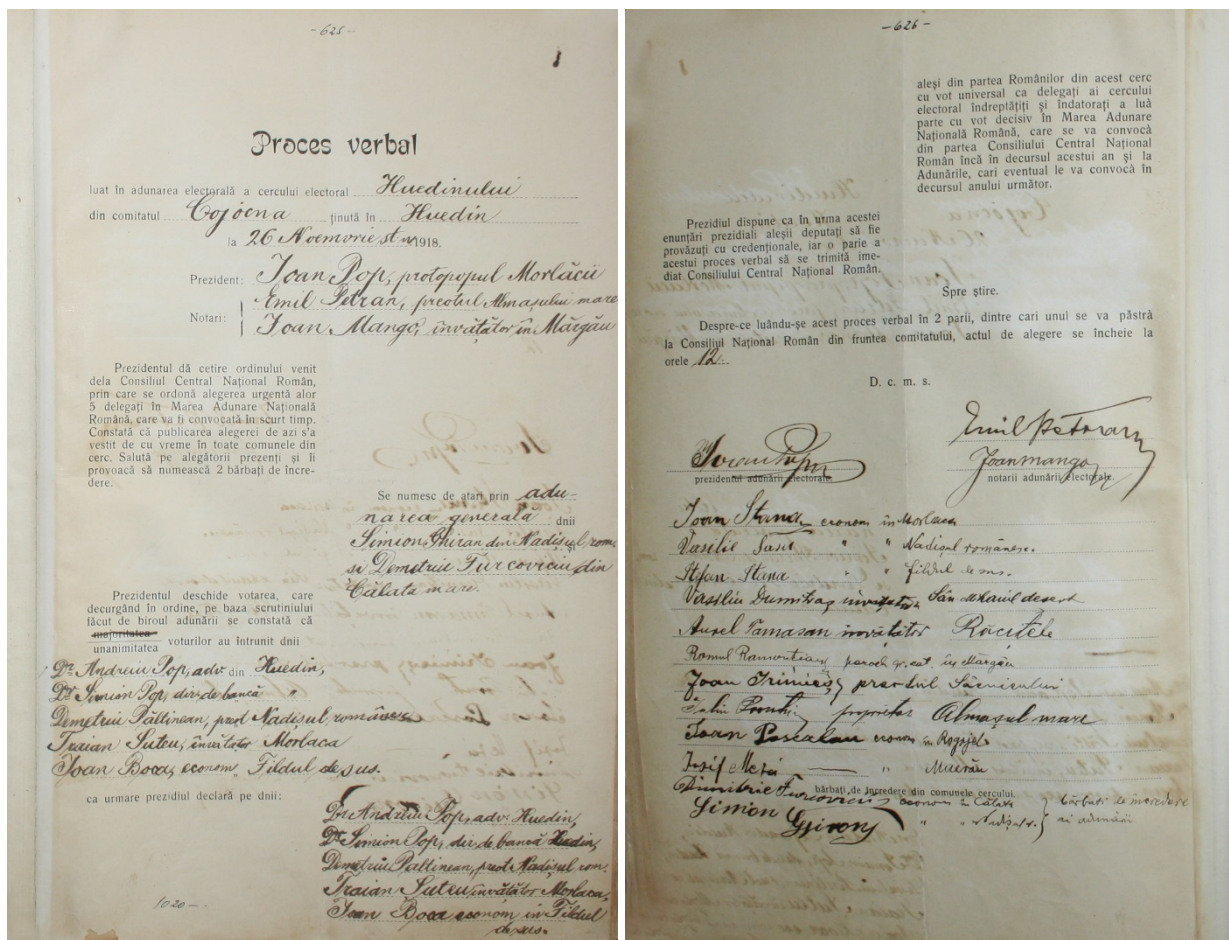

Fig. 42a-b Proces-Verbal al Cercului Electoral al Huedinului

La Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918 au participat 1.228 de delegați, iar 10 dintre aceștia au fost din zona Huedinului. Acești delegați au votat unirea Ardealului cu Regatul România.

Delegatul	Cercul/instituția	Tipul actului/ împuternicirii
Andrei Pop	Cercul electoral al Huedinului	Credențional
Simion Pop		
Dumitru Păltinean		
Traian Șuteu		
Ioan Boca		
Iosif Costea	Reuniunea Femeilor Române Greco-Ortodoxe din Sebeșul Mare/Valea Drăganului	Litere credenționale
Grațian Capătă	Despărțământul Morlacă al Reuniunii Învățătorilor Greco-Catolici Români din Arhiedeceza de Alba-Iulia și Făgăraș	Credențional
Ioan Pop	Protopopiatul Greco-Catolic Morlacă	Delegat de drept
Ioan Irimieș	Despărțământul Huedin al ASTREI	Litere credenționale
Aurel Munteanu		

Credențional.

Sobremuni adevărim, că în cercul electoral al Huedinului
din comitatul Egrienei s'au ales azi ca delegați ai acestui

cerc electoral dui:
Dr. Andrei Pop avocat în Huedin
Dr. Simion Pop, director de banca în Huedin
Dometriu Galinean, preot în Nădlisul rom.
Grigorie Puteu, învățător în Morloca
Ioan Proca, econom în Fildul de sus

cu majoritate de voturi
anămitate.

Drept-ce susnumiții delegați sunt prin aceasta autorizați a lua parte cu vot decisiv la Marea Adunare Națională Română ce se va convoca prin Consiliul Central Național Român, în numele tuturor Românilor din acest cerc electoral și la alte Mari Adunări Naționale Române, cari eventual o să mai fie convocate în decursul anului acestuia ori în anul următor și a contribui cu votul lor la decderea asupra sorții viitoare a neamului românesc din Transilvania, Ungaria și Bănatul Timișan.

Dat din colegiul electoral al cercului electoral Huedinului
ținut în ziua de 26 Noemvrie 1918.

Ioan Proca
prezident.

Emil Petroș
notar.

Ioan Stănescu econom în Morloca
Romul Ramonțiu paroch greco-cat. în Chârșan
Ioan Trăneș parochul Sacuiului
Vasile Dumitru învățător în San. clujului de sus
Aurel Părmășan învățător în Păclintile
Ion Părmăș proprietar Alamant mare
Ioan Părmăș econom Popogel
Vasile Măreș econom Huedin
Stefan Stănescu econom Fildul de sus
Vasile Sasu econom Fildul Românesc

bărbați de încredere din comune.

1021/1-

Comorța: Arad

Fig. 43 Credențional

Întrebări/sarcini de lucru:

- Când a avut loc adunarea electorală din Cercul Huedin?
- Cine au fost desemnați ca să reprezinte locuitorii din Cercul Electoral al Huedinului la Alba Iulia?
- Care a fost mandatul acestor reprezentanți așa cum a fost acesta prevăzut în Credențional?
- Din ce localități au participat reprezentanți la adunarea electorală din Cercul Electoral al Huedinului?

2. Huedinul interbelic și evoluția denumirii străzilor din Huedin

În orașul Huedin sunt astăzi 51 de străzi (49 străzi propriu-zise, 2 piețe și 2 alei, iar strada Cetatea Veche care trece prin două zone aflate în afara vetrei localității, cătunul Bolic care a fost numit mai apoi Cetatea Veche și cătunul Spinuș, cătun care s-a constituit din etnici romi lângă vechea groapă de gunoi a orașului). În perioada interbelică străzile erau mai puține (Fig. 44) și nu existau blocuri, acestea fiind construite, în zona centrală, cu deosebire după anul 1970.

Într-un articol nesemnat din ziarul *Huedinul* din anul 1926, sub titlul *Huedinul în preajma anului 1926*, se precizează că *la vedere nu ți se prea impune* având puține case cu etaj, iar celelalte aproape toate sunt îngrămădite una lângă alta, zidite fără sistem, fără curți corespunzătoare și mai toate acoperite cu șindrile. În opinia autorului articolului (probabil Aurel Munteanu), *dintre căsile țuguiate să înalță spre ceriu bisericile* (reformată, greco-catolică și romano catolică) *precum și unicele două clădiri mai moderne: gimnaziul de stat și spitalul județean*. Orașul era fără lumină și apaduct, ne pardosit în regulă, așa că în timpuri ploioase *n,ai ce căuta pe stradele laterale, că nu mai poți eși din glod*.

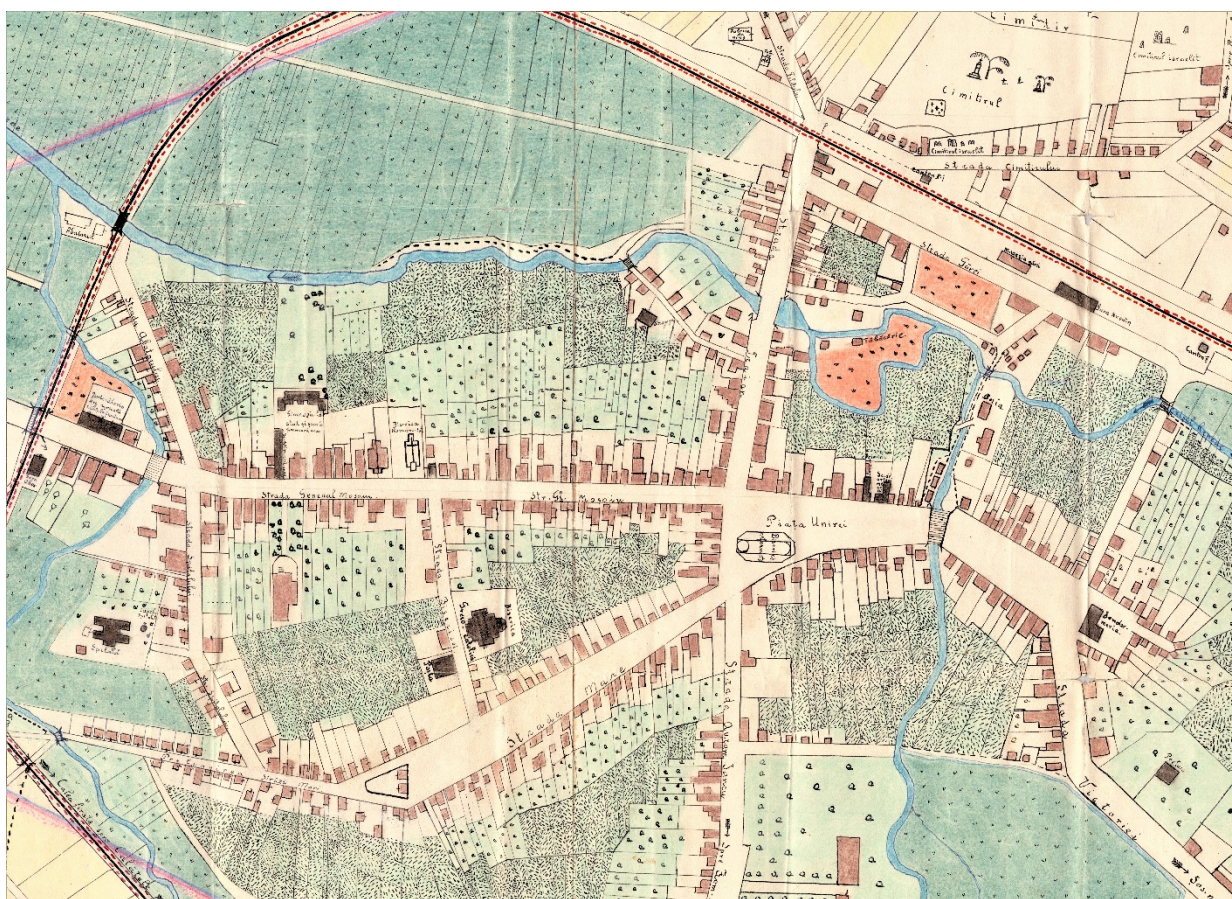

Fig. 44 Zona centrală a Huedinului în perioada interbelică

Pe lângă localitatea Huedin există administrativ și localitatea componentă Bicălatu (aparține de Huedin doar din anul 1950), unde este o singură stradă, strada Principală, chiar dacă sătenii au atribuit diverse denumiri ulițelor ce se desprind din aceasta (ex. Farkas utca).

Privind tabelul de mai jos, se observă cum a evoluat denumirea unor străzi din Huedin în funcție de evoluția istorică dat fiind că aceste denumiri au fost acordate de către administrații politice care s-au succedat în ultimul secol.

Nr. crt.	Numele actual al străzii	Înainte de anul 1918 și între anii 1940-1944	În perioada interbelică (1919-1930/1940)	Între anii 1945-1989
1.	Budai Nagy Antal / Nagy utca	Rákóczi	Strada Mare	Budai Nagy Antal
2.	Gheorghe Doja	Uj ut	Ep. Nicolae Ivan	Gheorghe Doja
3.	Horea	Kossuth Lajos	Gen. Traian Moșoiu	Horea
4.	Avram Iancu	Uj utca / Baresay	Avram Iancu	Avram Iancu
5.	Protopop Aurel Munteanu	Kolozsvári ország	Clujului	Prot. Aurel Munteanu / Armata Roșie
6.	Piața Republicii	Főter	Piața Unirii	Piața Republicii
7.	Piața Victoriei	Kolozsvári / Győzelem tér	Piața Victoriei	Piața Victoriei
8.	Poștei	Dr. Kornauzer Béla / Posta	Bisericii / Ep. Iuliu Hossu	Dr. Kornhauser Adalbert / Poștei
9.	Stadionului	Zsidotemplom / Körösz	Bisericii evreiești / Sinagogii	Crișului / Deportaților / Stadionului
10.	Stelelor	Csillag	Iuliu Moldovan	Stelelor
11.	Gării	Zoldfa / Vasút	Gării	Gării
12.	Fildului	Ketesdi / Földi	Fildului	Fildului
13.	Ecaterina Varga	Temető	Bicălatului / Cimitirului	Ecaterina Varga
14.	Vlădeasa	Király	Împărat Traian	Iuliu Maniu / dr. Petru Groza / Vlădeasa
15.	Viilor	Kópa / Szőlő	Viilor	Viilor
16.	Spitalului	Korház	Spitalului	30 Decembrie

Întrebări/sarcini de lucru:

- Explicați de ce autoritățile locale au făcut aceste modificări de nume ale acestor străzi.
- Care dintre străzile din Huedin a avut mai multe denumiri pe parcursul timpului?
- Identificați pe hartă străzile principale din Huedin și observați care dintre acestea și-au schimbat denumirea de-a lungul timpului.
- Realizați o colecție de fotografii din perioada interbelică și faceți o scurtă descriere a fiecărei imagini.

3. Memoriul moșilor din Zona Huedinului (1935) adresat Regelui Carol al II-lea (1930-1940): Studiu de caz

Memoriul din 6 august 1935 intitulat *Memoriul adresat regelui Carol al II-lea* (Fig. 45), în numele moșilor din partea nordică a Munților Apuseni (grupul Huedin) a fost întocmit la 10 ani de la memoriul din anul 1925.

Acest memoriu, cunoscut și sub numele de *Plângerile Moșilor la treptele Tronului*, dovedește faptul că mare parte din problemele cuprinse în memoriul din anul 1925 nu au fost rezolvate.

Memoriul din anul 1935 a fost alcătuit și semnat de către protopopul Aurel Munteanu (Fig. 46), Dumitru Furcovici și Ioan Mătiș (Fig. 47), fiind (comparativ cu cel din anul 1925) mai bine structurat, cuprinzând atât cerințe, cât și propuneri de soluții la acestea:

„1. Cerem continuarea colonizării moșilor la granița de V, pentru întărirea elementului românesc în acea zonă. Coloniștilor să li se dea împrumuturi amortizabile pe mai mulți ani, pentru a-și înjgheba gospodăriile.

2. Cooperativele ce se vor înființa în Țara Moșilor să nu fie de exploatare, ci de valorizare a produselor moșești, înlăturându-se samsarii exploatare ai populației nevoiașe.

3. Pădurile să nu se dea cooperativelor, ci să rămână și pe mai departe în posesiunea statului care să dea (în mod sistematic) din pachetele anuale cu firul la locuitori pentru traiul lor zilnic. Parchetele ce se vor tăia și cele exploatare până în prezent să se reîmpădureze pentru a avea și fiii și nepoții noștri păduri, iar statul venite continue.

4. Taxele la metru cub fiind prea mari, să se reducă conform situației financiare de azi.

5. Firma de exploatare de lemne Călățele/ Groeder/ dimpreună cu erezii lui Urmănczy Ioan să fie constrânși a replanta toate terenurile exploatare de dâșii, iar organele silvice care au neglijat a lua măsurile de lipsă, în această cauză să fie trași la răspundere. Din suma de 17.323.710 lei, prețul de expropriere a pământului lui Urmănczy Ioan să poată face replantarea. Tot din această sumă să se dea despăgubire văduvelor și orfanilor celor 45 eroi arși la Beliș în 1918 de bandele ungurești ale lui Urmănczy aduse în acest scop de la Budapesta. Fostului proprietar să i se dea apoi din partea statului numai restului prețului de expropriere, după acoperirea celor de mai sus.

Fig. 45 Imagine cu Regele Carol al II-lea

Fig. 46 Protopopul Aurel Munteanu

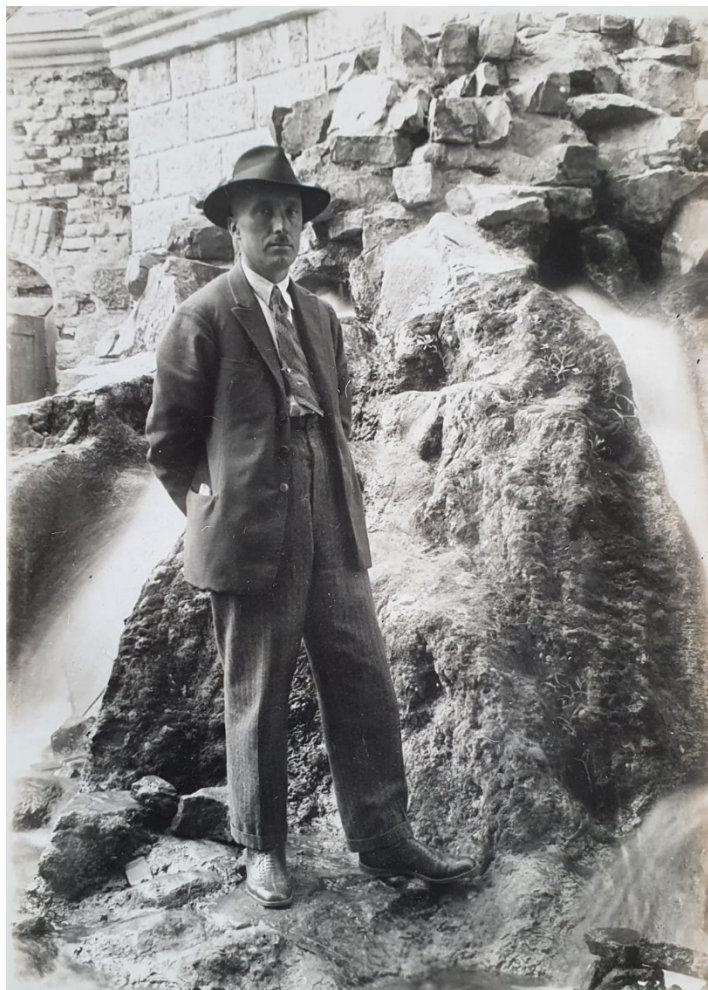

Fig. 47 Ioan Mătiș

6. De asemenea, să fie constrânși erezii lui Tischler Maurițiu să planteze toate terenurile goale din pădurile exploatate de amintitul. Să li să plătească numai prețul de expropriere (cca 6.000.000 lei) și nu cel satorit prin tranzacții oneroase pentru stat.

7. Capsul și statul să reîmpăduzeze toate terenurile din pădurile exploatate de dânșii.

8. Comunei Zam-Sâncraiu, pentru pădurea *Șesurele*, pădure expropriată în favoarul comunei curat românești Săcuiu, să i să plătească numai prețul legal de expropriere.

9. Să se continue facerea șoselei naționale Călățele-Arada, ca populația să-și poată transporta produsele.

10. Firma *Întreprinderile forestiere române* Poieni să-și mențină angajamentul preluat de la fosta firmă jidovească de a transporta cu trenul lor industrial, pe lângă un preț convenabil, produsele Moților de pe Valea Drăganului, până la zidirea unui drum județean.

11. De pe Valea Drăganului să se dea parchete de pădure numai localnicilor.

12. La Huedin să se exproprieze din pădurea foștilor urbariali cel puțin 600 jugăre pădure, din care să se formeze o pădure comună, pentru a putea ajunge la lemne și populația românească.

13. Produsele Moților de lemne și piatră și aducerea de cereale pe seama lor să beneficieze de o reducere de 50% pe C.F.R., numai pentru românii localnici.

14. Statul să ia măsuri cuvenite și de rigoare ca pășunile din Țara Moților să fie îngrijite.

15. Pentru îmbunătățirea rasei bovine să se dea un ajutor corespunzător.

16. În privința sanitară, să se ia măsurile cele mai urgente, prin înființare de spitale, sanatorii și dispensarii, pentru extirparea morburilor populației moțești provenite din mizerie și negrijire suficientă, împedecând astfel degenerarea. Medicii să fie români.

17. Să se reducă numărul brevetelor alcoolice și acelea să fie date numai românilor.

18. În privința culturală, să li se dea ajutoare pentru redicarea de edificii școlare corespunzătoare, însoțite de cantine, unde cere trebuința și comuna e resfărată. Să li se trimită învățători buni și în număr suficient pentru alungarea neștiinței și extirparea analfabetismului.

19. Luând în considerare mulțimea imensă a materialelor brute din părțile acestea, On. Guvern să caute, prin experți, posibilitățile de industrializare a lor, prin înființarea de fabrici de aluminiu, celuloză și postăvărie, la cari ar putea fi angajați mulțime de oameni, câștigându-și pâinea de toate zilele și ar avea și statul isvoare de venituri mari și continue.

20. Societatea franceză S.A.R.M. care lucrează șoseaua națională Cluj-Oradea să procure direct de la producătorii români materialul pietros și nu prin samsari, atât pentru binele lor, cât și al populației locale, iar între lucrători și conducătorii de echipe să fie angajați români în număr mai mare.

21. Urmașii Moșilor uciși, mutilați în mod barbar de bandele ungurești din revoluția anilor 1918 și 1919, să fie învestiți cu drepturile invalizilor și orfanilor de război.

22. Loturile tip pentru cei îndreptățiți din comunele românești, să fie revizuite.

Protopop, Aurel Munteanu
Dumitru Furcovici
Ioan Mătiș.”

Întrebări/sarcini de lucru:

- a. Cine a întocmit memoriul din anul 1935 adresat Regelui Carol al II-lea?
- b. Cum se numea acest memoriu?
- c. Comparativ cu memoriul din anul 1925 cum era acest memoriu?
- d. Identificați trei probleme ridicate în memoriu și trei soluții oferite pentru rezolvarea acestora.

4. Protopopul Aurel Munteanu – crainic al moșilor de sub Vlădeasa

Fig. 48 Aurel Munteanu – student

Aurel Munteanu (Fig. 48) s-a născut în anul 1882 într-o familie de țărani mijlocași români, astfel că a cunoscut de mic problemele cu care se confruntau locuitorii din mediul rural la finalul secolului al XIX-lea. Fiind născut în satul Merghindeal din comitatul Târnava Mare (azi județul Sibiu), acesta a învățat încă din clasa primară limba germană, iar în gimnaziu și limba maghiară.

A studiat la Făgăraș, la Blaj și apoi la Sibiu, iar în anul 1903 și-a susținut Bacalaureatul, astfel că s-a înscris la Seminarul Andreian din Sibiu, pe care l-a absolvit în anul 1906.

În decembrie 1906, acesta a fost numit preot în Sebeșul Mare (din anul 1926 satul s-a numit Valea Drăganului), însă abia la 1 iulie 1907 a fost sfințit pentru presbiter, iar în data de 16 iulie 1907 a fost instalat în parohia de la Valea Drăganului, acolo unde a slujit până la 1 octombrie 1924, când s-a mutat la Huedin.

În 4 iulie 1922 Aurel Munteanu a fost numit administrator protopopesc al Huedinului, în 20 martie 1923 a fost investit protopop de Huedin, iar la 15 aprilie

1923 a fost hirotonit de către Episcopul Nicolae Ivan. Ca protopop s-a îngrijit de dezvoltarea Protopopiatului Ortodox Huedin care a fost înființat în data de 1 septembrie 1922 în locul Protopopiatului care își avea sediul la Călata, acesta fiind plasat geografic marginal, pe când Huedinul, deși majoritar maghiar după numărul locuitorilor, era mai bine plasat, fiind cu adevărat un centru pentru întreaga zonă, aceasta fiind majoritar românească.

În calitate de protopop, Aurel Munteanu a consolidat protopopiatul Huedin, prin înființarea de noi parohii la Giurcuța de Sus (1924), Râșca de Munte sau de Sus (1925), Ciucea (1926), cuprinderea în cadrul protopopiatului și a parohiei Cubleşu Român (acesta aparținuse de tractul Unguraș până în 1923) și, în anul 1925, având consimțământul belșenilor, a „preluat” biserica din Beliș care aparținuse lui Urmnczy.

La 24 decembrie 1924, Aurel Munteanu s-a mutat în Huedin și, în lipsa unei biserici ortodoxe în localitate, a fost nevoit să susțină slujbele într-o capelă (Fig. 49) amenajată la școala primară, într-o sală de clasă. Această stare de fapt a durat aproape zece ani, iar odată cu dezvoltarea comunității românești din localitate a crescut și numărul credincioșilor ortodocși, astfel că s-a decis construirea unei biserici (Fig. 50) care a fost sfințită în data de 14 octombrie 1934.

Ca om de cultură, Aurel Munteanu s-a implicat activ în problemele comunității pe care o păstora. Așa se explică că îl găsim în redacția publicațiilor *Sfătuitorul*. *Foaia poporală a desparțământului Hida-Huedin al Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român* în anul 1911 ca director al ziarului *Huedinul - cultural, economic și social*, acesta fiind *Organ oficios al Despărțământului Asociațiunei pentru literatura și cultura poporului român* în anul 1925.

Fig. 49 Capela școlară în perioada interbelică

Fig. 50 Biserica
Ortodoxă din Huedin
(„Catedrala Moșilor”)

În cadrul Despărțământului Huedin al ASTREI, Aurel Munteanu a ținut mai multe cuvântări cu tematică națională cum ar fi: *Tudor Vladimirescu eroul românilor, Despre revoluția lui Horea, Cloșca și Crișan, Avram Iancu și Moșii, Despre trecutul neamului românesc, Eroismul neamului românesc, Despre băncile populare, Despre Gheorghe Lazăr, Calea spre Dumnezeu, Importanța învățaturii la poporul român, Despre cooperatie, Viața și opera lui Mihai Eminescu, Despre poetul Octavian Goga cu prilejul sărbătoririi a 50 de ani de la naștere etc.*

Aurel Munteanu nu a fost un politician, însă datorită activităților sale remarcabile, acesta a fost desemnat delegat la Marea Unire din partea Despărțământului Huedin al ASTREI (Fig. 51), iar ca membru al Partidului Național Român din Ardeal a fost ales deputat de Mănăstur (Huedin) în primul Parlament al României unificate (în anii 1919-1920). A fost reales deputat în anul 1922 (dar neconfirmat), iar în 1927 senator. Îl găsim pe Aurel Munteanu și membru al Consiliului Județean Cluj (între 1926-1929).

Aurel Munteanu nu a fost doar un luptător pentru unitatea neamului românesc ci și un luptător pentru propășirea și prosperitatea acestuia, fapt oglindit în memoriile înaintate autorităților. A fost, fără îndoială, un „crainic al moșilor” de sub Masivul Vlădeasa, alcătuind (în decembrie 1925) un memoriu intitulat *Memoriul înaintat MAJESTĂȚII SALE REGELUI ROMÂNIEI la 18 Decembrie 1925 în cauza doleanțelor Moșilor*, memoriu redactat de Aurel Munteanu, Emil Siancu, Amos Frâncu și Teodor Sușman, iar în august 1935 a fost redactat un nou memoriu intitulat *Memoriul adresat regelui Carol al II-lea în numele moșilor din partea nordică a Munților Apuseni*, acesta fiind semnat de Aurel Munteanu, Dumitru Furcoviciu și Ioan Mătiș. Ambele memorii au arătat rolul jucat de moși în istorie și problemele grave cu care s-au confruntat aceștia în locurile în care trăiesc.

Aurel Munteanu s-a preocupat, în calitate de Protopop, de organizarea Protopopiatului Ortodox la Huedin care a fost înființat în anul 1922. În amintirea acestei contribuții, în data de 10 septembrie 2022, a fost sfințită pe clădirea nouă a Protopopiatului Ortodox Huedin, o placă omagială în memoria împlinirii a 100 de ani de la înființarea Protopopiatului Ortodox Huedin (Fig. 52).

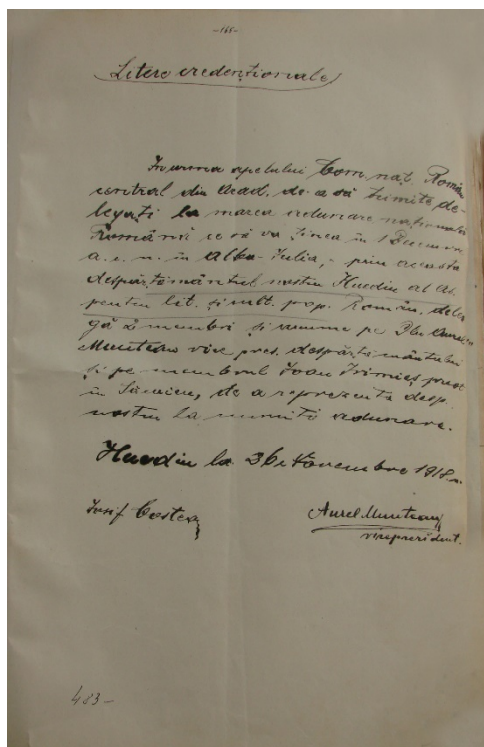

Fig. 51 Litere credenționale

Fig. 52 Placa omagială dedicată Centenarului Protopopiatului Ortodox Huedin

Fig. 53 Aurel Munteanu - profesor de religie

Fig. 54 Aurel Munteanu și familia sa

Pe lângă calitatea de preot și protopop, Aurel Munteanu a fost și profesor (Fig. 53), predând religia la școala din Huedin. Ca părinte (Fig. 54) a patru copii (Felicia-Eleonora, Hortensia, Ovidiu-Ioan și Ligia - aceasta din urmă decedând la o vârstă fragedă astfel că nu apare în poză), a fost președinte al Comitetului Școlar, calitate în care, în anul 1938, a luat atitudine publică, la fel ca în memoriile din anii 1925 și 1935, când s-a pus problema desființării Gimnaziului Mixt din Huedin, trimițând Ministerului Educației Naționale din București următorul memoriu:

Domnule Ministru,

Subsemnații în numele Românilor-Moși din partea nordică a Munților Apuseni/ Huedin și jur/, după ce am luat la cunoștință cu multă întristare, din ziare, că în categoria gimnaziilor desființate ar intra și Gimnaziul mixt din Huedin.

Cu onoare vă rugăm - din rațiune mai înaltă de Stat și din interese superioare de conservare și luminare a moșilor din această regiune 6- să binevoiți a reveni asupra desființării Gimnaziului mixt din Huedin, menținându-l și pe mai departe, drept răsplată binemeritată și din recunoștință față de marile jertfe naționale, aduse de această populație moștească în decursul veacurilor, pentru neamul nostru românesc, precum și pentru întărirea culturală a elementului românesc în acest ținut.

Cererea ne-o bazăm pe următoarele:

- 1. Gimnaziul mixt din Huedin are edificiu propriu foarte corespunzător, ridicat de fosta stăpânire pe teritoriul bisericii reformate, cu destinațiunea expresă de a servi învățământului mediu / școală civilă / , în caz contrar edificiul să tracă în patrimoniul bisericii reformate.*
- 2. Această școală e frecventată în mod suficient de către fiii moșilor, care mai mult din interes de cultivare și de câștigare de cunoștințe generale cercetează această școală,*

fără pretențiuni de a continua studiile mai înalte. Unii locuiesc în Huedin, alții vin regulat cu trenul moșilor Huedin-Călățele, zi de zi, și se mențin ca în timpurile vechi, cu mâncare de acasă.

Prin desființarea acestui gimnaziu li se ia puțința de a mai putea cerceta școala, deoarece părinții lor fiind săraci, nu mai au puțința de a-i purta la școală pe la orașele îndepărtate. Abia câteva procente ale moșilor înstăriți și a minoritarilor bogați vor mai putea să meargă la școală.

Mulțimea va fi constrânsă să rămână în întunecime, ca pe vremea ungurilor, soartă nemeritată de bravi moși în România mare.

3. *Prin menținerea gimnaziului mixt în Huedin se contribuie în măsură foarte mare la romanizarea acestui centru minoritar al Huedinului, care e o anomalie într-o masă mare de români. Scopul nostru al românilor e tocmai acesta, în provinciile alipite, de a cucerii orașele și a le romaniza, prin păstrarea vie a conștiinței naționale, prin infiltrarea elementului românesc în ele și prin iluminarea făcliei românismului în toate colțurile cucerite de străini, în detrimentul poporului nostru, în trecutul de tristă memorie.*
4. *Comitetul școlar își ia angajamentul de a susține școala, rămânând în sarcina On. Minister numai plățirea personalului didactic.*

În speranța că Domnul Ministru va asculta cererea noastră și va satisface în mod prea grațios această doleanță moșească, Vă rugăm, Domnule Ministru, să primiți asigurarea deosebitei noastre stime și considerațiuni, ce Vă păstrăm.

Huedin, la 9 august 1938.

*Comitetul școlar:
/urmează semnăturile/.*

Întrebări/sarcini de lucru:

- a. Câte limbi cunoștea Aurel Munteanu?
- b. Unde a fost preot pentru prima dată Aurel Munteanu?
- c. Când a devenit Protopop de Huedin părintele Aurel Munteanu?
- d. De ce este considerat protopopul Aurel Munteanu ca fiind un *crainic al moșilor*?
- e. Când a fost sfințită „Catedrala Moșilor”?
- f. La ce publicație interbelică a fost Aurel Munteanu director?
- g. Pe lângă memoriile din anii 1925 și 1935 ce alt memoriu a întocmit Aurel Munteanu?

5. Rromii din Huedin – minoritate în continuă dezvoltare

Primele informații cantitative cu privire la rromii din Huedin ne sunt oferite de recensământul din anul 1850, aceștia regăsindu-se cuprinși, din când în când, în recensările oficiale ulterioare. În anul 1850 au fost înregistrați un număr de 111 rromi, în anul 1930 un număr de 328 rromi, iar în anul 2011 un număr de 1.032 rromi.

Se observă faptul că numărul rromilor din Huedin a crescut atât numeric, cât și procentual comparativ cu restul populației.

În perioada interbelică, mai cu seamă între anii 1934-1938, în partea de N-V a Huedinului, în locul numit Bolic, mai precis *Spinuș* (ulterior numit Cetatea Veche II, pentru a se face diferența față de ceilalți locuitori din Cetatea Veche I), s-a constituit o comunitate de 150-170 de rromi.

Fig. 55 Comunitatea de rromi de la Spinuș (Cetatea Veche II)

Această comunitate (Fig. 55) s-a format în apropierea gropii de gunoi a Huedinului, aceasta fiind astăzi ecologizată și închisă. Pentru rromii de aici s-a înființat, în anii comunismului, o școală de nivel primar, aceasta funcționând și astăzi cu un efectiv redus de elevi, în sistem simultan, cu doi învățători. Dintre aceștia, o parte continuă studiile în Huedin, în special la Liceul Tehnologic „Vlădeasa”. Pentru a-i atrage să frecventeze cursurile școlare, acești elevi sunt cuprinși anual într-un program social implementat de către Protopopiatul Ortodox Român Huedin cu sprijinul financiar al Primăriei și Consiliului Local Huedin.

În Huedin există câteva străzi unde locuitorii de etnie rromă sunt în număr mare (ex. străzile Fildului, Lăutarilor, Dealului și Colonia Nouă). Copiii de vârstă școlară de pe aceste străzi urmează școala în Huedin atât în învățământul de masă (la Liceul Tehnologic „Vlădeasa” și Liceul Teoretic „Octavian Goga”), dar și în cel special (la Școala Gimnazială Specială Huedin). Din păcate, mare parte dintre aceștia, la fel ca și cei din Cetatea Veche II, abandonează școala, astfel că doar un număr mic finalizează clasa a VIII-a și doar câțiva cursurile liceale (pentru fiecare clasă de nivel liceal din Huedin este rezervat câte un loc pentru rromi). Cei care finalizează cursurile liceale au posibilitatea de a se înscrie la facultate pe locurile rezervate rromilor.

Alți rromi, alături de alte persoane nevoiașе, locuiesc în diverse locuri din Huedin, în locuințele sociale atribuite, pe bază de cereri și listă de priorități, de către Primăria și Consiliul Local Huedin. Aceste locuințe sociale se află pe mai multe străzi din Huedin, astfel:

Nr. crt.	Adresa din Huedin	Locuințe/„apartamente”
1.	Strada Horea, nr. 4	1
2.	Strada Horea, nr. 6	1
3.	Strada Horea, nr. 53	6
4.	Strada Horea, Nr. 58	5
5.	Strada Horea, Nr. 62	4
6.	Strada Horea, Nr. 73	5
7.	Strada Horea, Nr. 101	1
8.	Strada Ecaterina Varga, Nr. 3	1
9.	Strada Tăbăcarilor, Nr. 1	3
10.	Strada Fildului, Nr. 59	9 (la bloc)
11.	Strada Prundului, Nr. 101	1
12.	Piața Victoriei, nr. 26	2
Total	39 locuințe/„apartamente” acordate cu precădere rromilor din Huedin, dar și altor persoane defavorizate de soartă	

Există în comunitatea de rromi de la nivelul orașului Huedin și o parte mai bine dezvoltată, dacă ne referim la construcții monumentale (numite generic „palate”, având mai multe etaje, acoperișuri în trepte și turnulețe) sau la mașinile din fața acestora. La nivelul orașului Huedin există aproape 60 de astfel de „palate” (Fig. 56), astfel:

Nr. crt.	Strada	Numărul casei/„palatului”	Total
1.	Horea	39, 41, 44, 73, 75, 87, 88, 94, 102, 104, 106, 108, 110, 112, 115, 118, 126, 128, 130, 134, 137, 140 și 142 (în unele curți sunt și câte două astfel de clădiri)	23
2.	Florilor	2, 4, 7, 9, 12, 14, 15, 16, 21, 35 și 31	11
3.	Abatorului	3, 7	2
4.	Zorilor	42	1
5.	Vlădeasa	9, 11, 29 și 39	4
6.	Tăbăcarilor	2 și 3	2
7.	Fildului	56	1
8.	Colonia Nouă	2 și 8	2
9.	Stadionului	2, 6 și 15	3
10.	Piața Victoriei	37	1
11.	Avram Iancu	30	1
12.	Spitalului	6, 13, 20 și 56	4
13.	B. N. Antal	68 și 89	2
14.	Violetelor	36	1
15.	Băii	22-24	1

Pe lângă aceste palate, există peste 30 de construcții cu regim P, P+1 sau P+2, pe mai multe străzi din Huedin (Fig. 57), însă la care s-a renunțat, din considerente financiare sau prin impuneri administrative din partea Primăriei Huedin, la acoperișul în trepte sau/și turnulețe însă s-a dat o importanță mai mare porților și gardurilor care sunt ornamentate excesiv cu diverse reprezentări (ex. lei sau elemente de modă ... *Versace*). Astfel de elemente „decorative” se pot observa pe pereții caselor, în interiorul acestora și chiar în... cimitirul orașului.

Fig. 56 „Palate” ale rromilor din Huedin

Fig. 57 Alte construcții ale rromilor fără acoperișuri în trepte și fără turnulețe

La nivelul oraşului Huedin există o situaţie privind aceste locuinţe sociale (Fig. 58) şi personal specializat pe problemele rromilor: mediator rrom la nivel şcolar, mediator sanitar şi expert rrom la nivelul Primăriei oraşului Huedin. Aceşti reprezentanţi ajută autorităţile şcolare, medicale şi administrative să identifice şi să rezolve, atât cât se poate, parte din problemele cu care rromii se confruntă la nivel local.

Este foarte important ca să se depună eforturi susţinute, complexe şi conjugate pentru îmbunătăţirea situaţiei rromilor şi pentru integrarea acestora în cadrul societăţii huedinene.

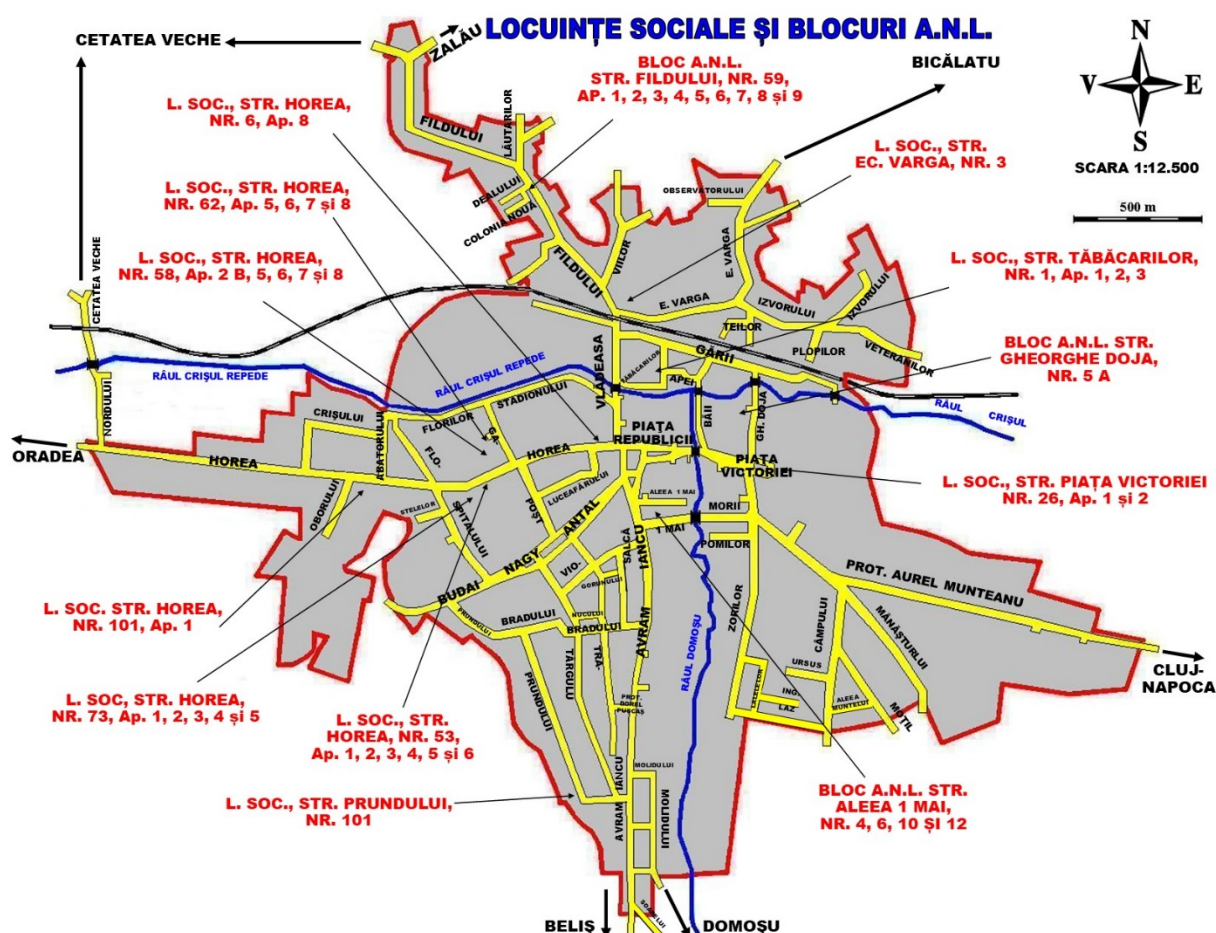

Fig. 58 Harta Huedinului cu locuinţele sociale şi blocurile ANL

Întrebări/sarcini de lucru:

- În ce zonă a Huedinului s-au aşezat rromii în perioada interbelică?
- Pe ce străzi din Huedin locuiesc rromii într-un număr mai mare?
- Ce tip de construcţii sunt specifice rromilor înstăriţi din Huedin?
- Pe care stardă din Huedin există cele mai multe „palate” ale rromilor?

6. „Petrea Icoanelor”: Studiu de caz

„Petrea Icoanelor” / „Icoanei” a fost un personaj real care a făcut parte din mișcarea anticomunistă din Zona Huedinului, mai precis din Grupul *Șușman*. Acest personaj a fost unul *travestit* (deghizat), acționând în clandestinitate, intrând totodată în memoria colectivă, mărturiile unor săteni prin povestirile lor transmise pe cale orală. Aceste amintiri dau viață personajului Petrea Icoanei, un personaj real, fiind pseudonimul lui Teodor Șușman – junior – fiul lui Teodor Șușman – conducătorul grupului de fugari de sub Vlădeasa din zona Huedinului.

Acest pseudonim a fost utilizat începând cu anul 1952, după moartea lui Teodor Șușman – senior (acesta s-a sinucis în decembrie 1951, deoarece nu mai putea suporta greutățile prin care treceau locuitorii din Răchițele, din pricina acțiunilor sale anticomuniste).

Vorbim, așadar, de un personaj real și totodată de un personaj legendar care a trăit într-un context istoric deosebit, unul opresiv care a determinat rezistența armată anticomunistă. Teodor Șușman – junior (Fig. 59) a devenit un proscris, un marginal, un clandestin, iar de la clandestin la travestit nu este decât un pas. Așa a „apărut” personajul Petrea Icoanei, ca un iconar care vinde sătenilor de sub munte icoane (Fig. 60 și Fig. 61) pentru a-și asigura hrana și alte nevoi ca fugar. În ce măsură calitatea de iconar are la bază moartea ritualică a tatălui său nu avem cum să știm, însă este credibil faptul ca aceasta moarte să fi determinat trecerea lui Teodor Șușman – junior la această ipostază.

Fig. 59 Șușman Teodor - junior

Fig. 60 Icoană pictată de Petrea Icoanelor

Fig. 61 Icoană realizată de Petrea Icoanelor

Aceste activități, cea de *fugar pe munte* și cea de *iconar*, le desfășoară în același timp, astfel că avem de-a face cu un luptător-iconar. Acest personaj a căpătat o *image simbolică* a luptătorului anticomunist, una clandestină la care s-a adăugat cea de iconar care i-a facilitat întâlnirea cu alți oameni și trecerea dintr-un sat la altul, fără a fi bănuț că ar fi fugar.

Petrea Icoanelor s-a întâlnit atât cu simpatizanții rezistenței anticomuniste, cât și cu alți oameni care nu au putut face deosebirea între iconar și personajul real – *fugarul pe munte*. Petrea Icoanei mergea prin sate mai mult singur și rareori era însoțit de către fratele său, Avisalon Șușman, pentru a nu da de bănuț, dat fiind că se știa că amândoi sunt fugari pe munte.

Din mărturiile celor care l-au întâlnit și cunoscut pe Petrea Icoanei nu reiese faptul că acesta să fi fost trădat de comportament, gesturi, expresii că ar fi fugar sau că ar ascunde o altă identitate.

Astfel, *Gheorghe Pașcalău*, în mărturia sa, își amintește că *eu, ca să fiu sincer, nu mi-am dat seama niciodată că el îi fugar. După comportament, după cum... nu era ca să se uite pe geam, să se ascundă. Doar unu' care-i fugar se uită ori nu când lătra câinele. Nu era... Nu vedeam nimic deosebit la el.*

Este vorba despre un om care a reușit să se deghizeze și să se identifice pe deplin cu statutul de iconar, de călător de la un sat la altul, fiind perceput ca un om al locurilor de sub munte, un martor la care aceștia au stat în Brăișor. Un alt martor, *Leontina Moldovan*, relatează astfel: *cât timp au stat la noi, stăteau, se odihneau și-ntr-un timp oarecare, ne-am dus la Cluj și le-am adus vopsele. Uitați-vă, icoanele (trei icoane, n.n.), îs făcute de Todor. În casă, în camera aia, le picta și apoi le punea pe poliță să se usuce. Io m-am dus la Cluj, am cumpărat vopsele, am luat sticlă. O făcut rame la icoane. Astea-s lucruri făcute de mâna lor, în timpul cât au stat aici. Și se ducea noaptea de aici la Traniș, cu icoane, și zicea că-i Petrea de la Călățele. Și ducea și le vindea și făcea bani. Și mai stătea o zi la pădure, să-l mai bată soarele, să nu fie bătător la ochi, că aici stătea numai ascuns, și era alb, că nu-l bătea soarele. Ei mai mergeau pe la Mărgău, pe la cunoscuți, și mai aduceau mâncare. Odată a adus două putine de brânză ... Mai citeau o carte, mai aruncau gunoi din poiată”.*

Notă:

Gheorghe Pașcalău s-a născut în 28 iulie 1924, în localitatea Traniș, județul Cluj. A fost arestat în februarie 1958 pentru colaborare cu frații Șușman și a fost condamnat la 10 ani de închisoare.

Leontina Moldovan s-a născut în 22 august 1931, în localitatea Brăișor, județul Cluj. La părinții ei au stat ascunși frații Visalon și Teodor Șușman timp de cinci ani (1952-1957). A fost arestată în 1958, împreună cu tatăl ei.

Întrebări/sarcini de lucru:

- Care dintre membrii Grupului Șușman este cunoscut și sub numele de *Petrea Icoanelor*?
- Din ce an a început să fie utilizat pseudonimul *Petrea Icoanelor*?
- De ce se prezenta sub pseudonimul *Petrea Icoanelor*/ *Petrea Icoanei*?
- Priviți icoanele pictate de Teodor Șușman - junior (*Petrea Icoanei*) și descrieți una dintre acestea.

7. Colectivizarea în Huedin

Între anii 1945-1949, în România au avut loc mutații profunde în plan politic, economic, social și cultural, prin aplicarea unor măsuri „importate” din U.R.S.S. și care au avut ca efect instaurarea comunismului în România. Toate acestea au dus la o schimbare radicală a sistemului proprietății. Consecința finală a acestui proces a fost depozedarea de pământ a țăranilor agricoli, afectându-se astfel baza economiei românești tradiționale.

Reforma agrară din anul 1945, făcută prin propagandă populistă și demagogică, a avut mai mult un caracter electoral, în condițiile în care comuniștii, folosindu-se de „tovarășii de drum”, urmăreau acapararea întregii puteri în stat. Prin aceasta reformă, la Huedin au fost expropriați Elisabeta Matyas, Ioan Matyas, Blanka Balasz, Cornelia Varju, frații Albrecht, Dr. Szilai și văduva, Nicolae Nagy și alte familii. Firavele împrumutări făcute nu au fost de durată și de efect întrucât din anul 1949 a început procesul de colectivizare a agriculturii.

La fel s-a procedat și în satele din jurul Huedinului, fiind identificați așa-zișii exploatatori („chiaburi”), care erau, de fapt, agricoli mai harnici și care au reușit să acumuleze prin muncă mai mult pământ. Pentru a fi depozedați de principalul mijloc de trai – pământul, animale și utilaje agricole, aceștia au fost declarați „dușmani de clasă”.

Colectivizarea a cunoscut la Huedin câteva etape prin care s-a reușit „izolarea chiaburilor”, depozedarea acestora „de mijloacele de exploatare”, constituirea întovărășirilor și cooperativelor agricole, altfel spus, transformarea socialistă a agriculturii.

La început, autoritățile nu au exercitat o presiune prea mare, deoarece pământul din jurul Huedinului, clima și apropierea de zona montană nu prezenta condiții pentru o agricultură eficientă. Nu au fost foarte insistente și, prin urmare, presiunile erau suportabile. Populația s-a înscris în număr mic. Gospodarii, prin întocmirea anuală a unor liste de chiaburi, impunerea unor cote greu de atins, a creșterii impozitului pe terenul agricol și excluderea de la o serie de drepturi, au condus la renunțarea așa-zișilor chiaburi, la terenul agricol deținut până atunci.

Propaganda colectivizării punea accent pe necesitatea asolamentelor, desființarea răzoarelor care delimitau proprietățile, aceasta s-a desfășurat în paralel cu impunerea producătorilor agricoli să dea statului, bineînțeles contra unei sume sub nivelul pieței, o parte din prisosul lor de cereale (ex. „cote de cereale”).

Cei care se opuneau acestor măsuri puteau fi încadrați ca și „sabotori” și pedepsiți.

Un exemplu al acestor modalități de pedepsire a celor care nu se supuneau regulilor sistemului este Csoregi Francisc (Fig. 62), un antreprenor local a acelei perioade. El era de meserie constructor, dar avea și teren agricol care îl încadra în categoria chiaburilor.

În luna august a anului 1952, Csoregi Francisc nu a dus grâul de la arie la batoză, fapt ce a nemulțumit autoritățile comuniste. Acestea au considerat fapta acestuia ca un act de sabotaj. Autoritățile i-au atribuit eticheta de sabotor, fapt ce a dus la arestarea acestuia.

Fig. 62 Csoregi Francisc

Într-o zi de sâmbătă a lunii august a aceluiași an, împreună cu alți trei cetățeni din Huedin și încă două persoane din localitățile vecine, Csoregi Francisc a fost luat de Miliție. A fost ținut 2 zile în Huedin după care a fost transferat la penitenciarul din Cluj. Timp de aproape o lună de zile familia nu a știut absolut nimic despre Csoregi Francisc. La 28 de zile după nefericitul „incident”, familia lui Csoregi Francisc a primit acasă certificatul de deces a acestuia. Fiul acestuia, Csoregi Vasile, a aflat ulterior de la cei cu care a fost dus și închis, că tatăl său a sfârșit ucis în bătaie. Trupul acestuia nu a fost returnat familiei niciodată și nici nu se știe unde a fost înmormântat.

După introducerea impozitului agricol s-a trecut la etapa de expropriere a proprietăților mai mari de 50 ha, a acelor ce se păstrasera și după reforma agrară din anul 1945. Această măsură s-a extins și asupra proprietăților chiar mai mici, fiind însoțită de confiscarea unor bunuri. Așa numitele „mijloace de exploatare”, erau predate Gospodăriilor Agricole de Stat (G.A.S.) care s-au dovedit a fi nerentabile economic atât din cauza organizării centralizate, cât și din cauza lipsei de motivație sau a interesului țăranimii care simțea că nu mai lucrează pentru ea.

Dinamica de scoatere sau ștergere din lista de chiaburi a fost condiționată de renunțarea la posesia asupra pământului în favoarea statului („întovărășiri” sau alte forme de organizare cooperatistă) și reliefează presiunea exercitată de regimul comunist asupra țăranilor. Din listele cu chiaburi cu privire la Huedin rezultă că au fost înregistrați 21 de chiaburi în anul 1949/1950, 11 în anul 1951, 123 în anul 1952 (în același an numărul acestora a scăzut la 74), 30 în anul 1954, 23 în anul 1956, 14 în anul 1957, 16 în anul 1958 (apoi 18), 5 în anul 1959 și 2 în anul 1960.

Ultimii doi chiaburi din Huedin au fost Keresztes Béla (deținea 1,46 ha teren, din care 0,88 ha vie și 0,58 ha livadă și *3 corpuri de casă din care 2 au servit în trecut ca local de restaurant și hotel construit în scop de exploatare*) și Ioan Mătiș (Fig. 63) care predase doar 0,96 ha teren, însă mai deținea în folosință 7,56 ha *care nu poate fi acoperit cu forțele de muncă proprii* și soția acestuia, Maria Mătiș (Fig. 64).

Fig. 63 Ioan Mătiș - chiabur din Huedin

Fig. 64 Maria Mătiș - soție de chiabur din Huedin

În cele din urmă, în anul 1960, ultimii 2 chiaburi înregistrați în Huedin au fost nevoiți și ei să se înscrie în întovărășiri și, mai apoi, în C.A.P. Huedin.

Colectivizarea la Huedin s-a desfășurat în paralel cu naționalizarea. Aceasta s-a făcut prin presiuni și metode coercitive, fapt ilustrat atât de drama suferită de Csoregi Francisc, cât și de trimiterea la canal unor localnici cum ar fi Keresztes Béla, Bokor János, Czucza István Dezső, Mátyás János și Bokor István, la acesta adăugându-se Szilágyi Márton (proprietarul Restaurantului *Tigris*, unde este astăzi sediul primăriei) care fost arestat, stabilindu-i-se domiciliul obligatoriu în Moldova.

În data de 4 octombrie 1958 s-a constituit la Huedin *Întovărășirea 1 Mai*, iar în 10 martie 1959 *Întovărășirea Budai Nagy Antal*. Cooperativa Agricolă de Producție Huedin a luat ființă în luna decembrie 1960, prin unirea celor două „întovărășiri”. Anul 1961 a fost primul an agricol ca și cooperativă (fiind înscrise 750 de familii, iar suprafața deținută era de 1.275 ha teren agricol).

În data de 20 ianuarie 1962 s-au mai înscris în C.A.P. Huedin un număr de 114 familii din cătunul Cetatea Veche (Bolic), cu 346 ha, și în 23 februarie 1962 un număr de 304 de familii din satul Bicălat, cu o suprafață de 576 ha teren agricol.

În anul 1962, în C.A.P. Huedin erau înscrise 1.140 de familii, cu o suprafață totală de teren de 2.197 ha. În anul 1964 C.A.P. Huedin a cedat suprafața de 340 ha la I.A.S. Huedin, iar în anul 1978 a cedat 185 ha pentru Asociația de Îngrășare a Ovinelor Huedin (Fig. 65). În paralel a fost înființată o Stațiune de Mașini și Tractoare (S.M.T.) pentru a se putea lucra pământul în sistem mecanizat (Fig. 66). Cu toate acestea, la muncile agricole, erau duși elevii (Fig. 67) și dascălii pentru a ajuta la strângerea recoltelor de pe dealurile și satele din jurul Huedinului.

Revoluția din decembrie 1989 a condus la desființarea C.A.P.-ului și la revenirea terenurilor în proprietatea privată a urmașilor foștilor proprietari.

Fig. 65 Asociația de Îngrășare a Ovinelor Huedin

Fig. 66 Tractoare la arat pe câmp

Fig. 67 Elevi participând la strângerea recoltei

Întrebări/sarcini de lucru:

- Între ce ani s-a desfășurat procesul de colectivizare și în ce an s-a finalizat acesta la Huedin?
- Ce au reprezentat listele de chiaburi și cum au fost catalogați chiaburii?
- Care au fost ultimii chiaburi din Huedin?
- Câte familii au fost înscrise în Cooperativa Agricolă de Producție în anul 1961? Dar în anul 1962?

8. Ioan Mătiș – un colaborator al Protopopului Aurel Munteanu: Studiu de caz

Ioan Mătiș (Fig. 68) s-a născut în data de 1 octombrie 1889, în localitatea Arada (astăzi Horea, județul Alba), din părinții Nicolae și Maria, iar copilăria și-a petrecut-o în satul natal și în Tica/Dealul Calului (Poiana Horea din anul 1930). La începutul Primului Război Mondial, în anul 1914, a fost încorporat ca soldat în armata austro-ungară, fiind trimis pe frontul din Galiția pentru a lupta împotriva armatei ruse, unde a fost rănit (Fig. 69) și, în cele din urmă, a fost demobilizat.

Fig. 68 Ioan Mătiș

Fig. 69 Ioan Mătiș – rănit pe Frontul din Galiția în Primul Război Mondial

După unirea din anul 1918, ca veteran și rănit de război, a beneficiat de reforma agrară din anii 1920-1921, punând bazele unei gospodării în Poiana Horea, mai apoi și în Huedin, devenind un comerciant prosper pentru acele timpuri.

Ioan Mătiș s-a căsătorit în anul 1920 cu Maria Măteș (Mătiș), născută din părinții Dumitru și Teodora în data de 9 septembrie 1895, cu care a avut 13 copii, mare parte născuți în Huedin (Fig. 70), deoarece între anii 1923-1924, Ioan Mătiș și-a construit aici o casă pe terenul cumpărat de la Korbuly Iba, văduva lui Barcsay Domokos. Copiii acestei familii au fost botezați de către Protopopul Aurel Munteanu. Prin

Fig. 70 Ioan Mătiș și soția Maria Măteș alături de câțiva dintre copiii lor

așezarea în Huedin și prin numărul mare de copii, Ioan și Maria Mătiș au contribuit, alături de alți români coborâți de pe „munte”, la românizarea acestui mic orașel de la poalele Vlădeșei.

Pe plan religios, „Ioan Mateș (Mătiș) a tichii” este menționat în *Cartea de Aur* (Fig. 71a și Fig. 71b) a Parohiei Poiana Horea, în calitate de prim epitrop, acesta contribuind, între anii 1925-1928, la punerea pietrei de temelie (Fig. 72) și la ridicarea bisericii cu Hramul *Sf. Ioan Botezătorul* (Fig. 73). În aceeași măsură, ca membru în *Comitetul de edificare* (Fig. 74), între anii 1930-1934, s-a implicat activ, sub patronajul Protopopului Aurel Munteanu, la construirea *Catedralei Moșilor* din Huedin (Fig. 75).

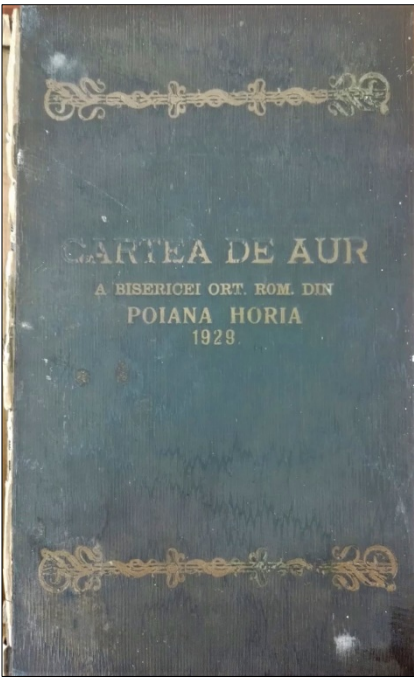

Fig. 71a Cartea de Aur a Bisericii din Poiana Horea

Numele și prenumele căltorului	Suma dată în bani		Suma plătită în bani		Suma plătită în total
	Lei	Bani	Lei	Bani	
1. Ioan Mateș a tichii, prim epitrop	10.000	-	2.500	-	12.500
2. Dumitru Trifan, al doilea epitrop	10.000	-	2.500	-	12.500
3. Ioan Olariu foșor	10.000	-	2.500	-	12.500
4. Petre Teodora pătrusel	10.000	-	2.500	-	12.500
5. Dumitru Mateș gheorghi	10.000	-	-	-	10.000
6. Petre Bacag potra	6.000	-	-	-	6.000
7. Dumitru Știop	5.000	-	-	-	5.000
8. Băicolescu Han prunus	5.000	-	-	-	5.000
9. Ioan Bătea lui todea	4.000	-	2.500	-	6.500
10. Băicolescu Costea țânzi	3.000	-	2.000	-	5.000
11. Dumitru Teodora chioa	3.000	-	2.000	-	5.000
12. Băicolescu Furja pașcului	3.000	-	2.000	-	5.000
13. Petre Onet păta	2.500	-	2.000	-	4.500
Total	75.500	-	14.500	-	14.500

Fig. 71b Ioan Mătiș (Mateș) a Techi (Tichi) - prim epitrop - trecut în Cartea de Aur a Bisericii din Poiana Horea

Fig. 72 Punerea pietrei de temelie la Biserica din Poiana Horea

Fig. 73 Aurel Munteanu la Biserica din Poiana Horea

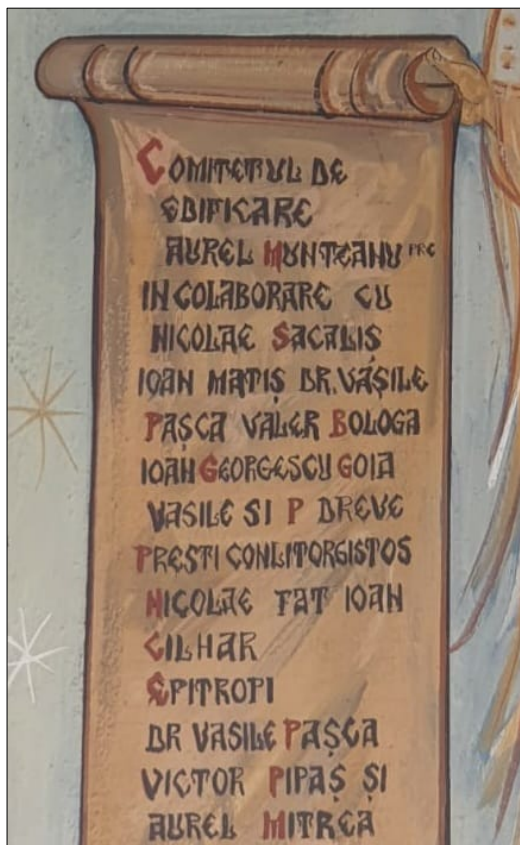

Fig. 74 Comitetul de edificare al „Catedralei Moților” din Huedin

Fig. 75 „Catedrala Moților” din Huedin în construcție

Ioan Mătiș a fost unul din apropiații Protopopului Aurel Munteanu, participând alături de acesta la o serie de activități sau evenimente cum ar fi comemorarea lui Horea la Scorușet (Fig. 76) și la Crucea (Fig. 77) ridicată în memoria celor 45 de moți care au pierit la Beliș în noiembrie 1918.

În anul 1935, după comemorarea de la Scorușet (Fig. 78), la împlinirea a 150 de ani de la martirajul lui Horea, Cloșca și Crișan (1785), Aurel Munteanu, Dumitru Furcovici și Ioan Mătiș au alcătuit un memoriu intitulat *Memoriul adresat regelui Carol al II-lea în numele moșilor din partea nordică a Munților Apuseni* (grupul Huedin). În acest memoriu se făcea un scurt istoric al asupririi moșilor, totodată fiind cuprinse 21 de doleanțe ale acestora.

În timpul liber, alături de Aurel Munteanu, dar și de alți români, participă în cadrul *Societății de popice „Horea”* din Huedin (președinte al acesteia era Aurel Munteanu) la diverse întreceri. În acele timpuri erau foarte

Fig. 76 Comemorarea lui Horea la Drăgoiasa (13 iulie 1933)

Fig. 77 Ioan Mătiș și Aurel Munteanu la Crucea ridicată la Beliș în memoria moșilor uciși de Detașamentul Urmănczy (13 iulie 1934)

Fig. 78 Comemorarea lui Horea la Scorușet (13-14 iulie 1935)

Carol al II-lea, Ioan Mătiș a făcut parte, alături de Vasile Pașca, din conducerea interimară a orașului Huedin, regăsindu-se în calitate de „econom” sau „comerciant”, fiind membru în *Comisia privind recepțiunea tuturor lucrărilor și furniturilor orașului*.

Fig. 79 Familia Mătiș refugiată la Poiana Horea în timpul celui de-al doilea război mondial

vietică. Ioan Mătiș, iar mai târziu și soția sa, Maria Mătiș, au fost incluși în categoria chiaburilor. În fapt era doar o familie numeroasă (Fig. 80) și imobilele sau pământul deținut nu erau suficiente pentru asigurarea unui trai decent pentru toți.

Așa-zisa „reformă agrară” din anul 1945 a fost urmată, între anii 1949-1962, de „cooperativizarea agriculturii” și impunerea de taxe și cote suplimentare pentru chiaburi, având ca finalitate confiscarea terenurilor și desființarea acestora ca și clasă socială. În ceea ce privește proprietățile de la Poiana Horea care nu au fost confiscate în anii 1948-1949, au fost vândute în anul 1958 stabilindu-se definitiv la Huedin.

animate întrecerile de popice dintre Societatea de popice „Horea” (formată din români) și echipa de la *Juventus* (formată din maghiari). Întrecerile se desfășurau în curtea restaurantului *Europa*.

În anul 1938, ca urmare a aplicării și pe plan local a sistemului de reprezentare de tip corporatist, adică pe profesii/ ocupații promovat de către regele

După Dictatul de la Viena din 30 august 1940, Ioan Mătiș și familia sa s-au refugiat la Poiana Horea (Fig. 79) care a rămas în România, în urma cedării teritoriale, astfel că între anii 1940-1944, în casa de la Huedin, s-au instalat autorități maghiare de ocupație.

După anii grei ai războiului au urmat alți ani dificili, în condițiile în care țara era ocupată militar de către armata so-

Pe lista cu gospodăriile chiaburești din data de 31 mai 1960, la poziția 12, figura Ioan Mătiș din Huedin *A posedat 8,57 ha teren, moară, turbină de apă până în 1950 și a avut în permanență servitori. Din suprafața de mai sus a predat numai 0,96 ha, rămânându-i în folosință 7,56 ha, care nu poate fi acoperit cu forțele de muncă proprii*, apoi a fost scos de pe aceste liste, ca urmare a înscrierii în întovărire pentru a nu periclita viitorul copiilor săi (Fig. 81) care urmau a fi înlăturați din școlile clujene, pe considerentul că sunt copii de chia-buri.

Ioan Mătiș a murit în data de 2 mai 1974 (în Huedin), în casa construită cu 50 de ani în urmă.

Fig. 80 Ioan și Maria Mătiș - nași la nuntă

Fig. 81 Ioan și Maria Mătiș alături de cei 7 copii (1956)

Întrebări/ sarcini de lucru:

- În ce război a fost rănit Ioan Mătiș?
- Ce memoriu a semnat Ioan Mătiș în anul 1935?
- Unde a fost refugiat Ioan Mătiș cu familia în timpul celui de-al doilea război mondial?
- Cum figura Ioan Mătiș pe lista cu gospodăriile chiaburești din anul 1960?

9. Incendiul din anul 1956 și evoluția urbanistică în perioada comunistă

Imaginea incendiului din Huedin din anul 1956 este încă vie în memoria octogenarilor care le povestesc cu groază nepoților cum „a ars Huedinul”.

Incendiul a izbucnit în dimineața zilei de 18 aprilie 1956, în curtea familiei Ambrus (la nr. 51 atunci) pe Strada Mare (B. N. Antal), s-a extins rapid la casele din jur, fiind vizibil de la mare depărtare (Izvorul Crișului, Sâncraiu, Brăișoru, Morlaca și Bicălatu). Se pare că incendiul a fost provocat în joacă de doi copii (aceștia erau frați) și a afectat 57 de gospodării, dintre care 52 case în care locuiau 350 de persoane (226 maghiari și 124 români), grupate în 107 familii (76 maghiare și 31 române).

Extinderea rapidă a focului la atât de multe case a fost posibilă datorită faptului că acestea erau apropiate, aveau front îngust la stradă, dar și că erau construite, în cea mai mare parte, din lemn și acoperite cu șindrilă.

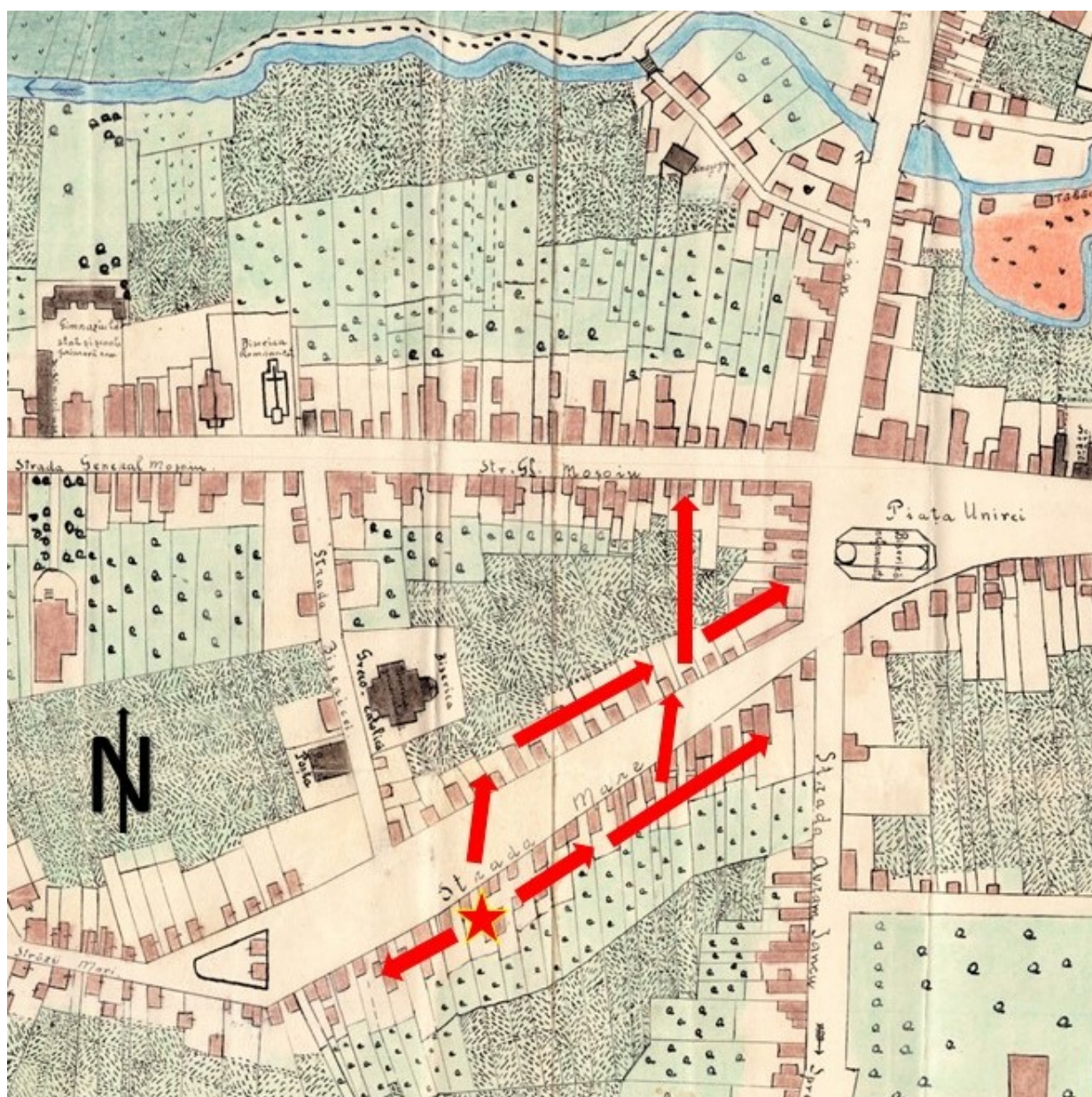

Fig. 82 Extinderea incendiului din anul 1956 (harta din 1927)

Mai mult, fiecare gospodărie avea câte o șură în care și pe lângă aceasta era adăpostit fân și alte materiale ușor inflamabile. Majoritatea locuitorilor de pe Strada Mare erau agricultori și se aflau pe câmp în momentul izbucnirii incendiului, ocupați cu însămânțările de primăvară sau cu lucrul la vie, neputând astfel interveni în timp util pentru stingerea sau limitarea focului. Aceștia au văzut de pe câmp și de pe dealuri cum le ard casele, cum „arde Huedinul”. Dacă adăugăm și faptul că a fost un an secetos și că vântul sufla destul de tare dinspre S-V, este ușor de observat și pe hartă direcția extinderii focului (Fig. 82) și de ce au fost afectate atâtea gospodării. Au ars 39 de case pe Strada B. N. Antal, 7 case în Piața Republicii, 5 case de pe strada Horea și o casă pe strada Avram Iancu.

Secția de Pompieri din Huedin (ce înlocuise formațiunea de pompieri) care a luat ființă la data de 30 decembrie 1949 (prin Decretul nr. 455 al Marii Adunări Naționale), aflată în acea zi de miercuri, 18 aprilie 1956, sub comanda plutonierului Dănilă Toader (comandant de pluton), nu a putut face față sinistrului incendiu, astfel că au fost necesare masive forțe de intervenție de la Companiile din Cluj și Oradea.

În stingerea incendiului s-au implicat și locuitorii Huedinului, printre care și elevii liceului, care au salvat ce s-a putut într-o asemenea situație. S-a înregistrat și o victimă umană, fiind prinsă sub flăcări locuitoarea Elisabeta Pocs, de pe strada B. N. Antal.

Imediat după incendiu s-a constituit pe plan local o „comisie de sprijin a sinistraților” (a celor la care le-au ars casele), sub conducerea lui Ujvari Niculaie (din data de 11 martie 1956, acesta era deputat al Frontului Democrației Populare în Circumscripția nr. 3 din comuna Huedin), care a luat măsurile necesare pentru depășirea situației de criză. Până la remedierea situației, sinistrații s-au adăpostit pe unde au putut, pe la neamuri, cunoștințe sau chiar în chirie, iar alții în curtea vechiului Sfat Popular din Huedin (fosta Primărie din perioada interbelică).

Au fost strânse, de la locuitorii Huedinului, dar și din alte localități de pe raza Raionului Huedin (Huedinul fiind centru de raion) atât ajutoare materiale, cât și financiare, astfel că la sfârșitul anului 1956 au fost reclădite majoritatea caselor arse în incendiu.

O urmare „pozitivă” a incendiului din anul 1956 a fost amenajarea celor două platouri unde se află astăzi piața și hala agroalimentară (pe strada B. N. Antal), construirea Casei Raionale de Cultură (azi Casa de Cultură Huedin) de pe strada Horea și a noului sediu al Miliției (azi Poliția Orașului Huedin) pe strada Avram Iancu, întrucât vechiul sediu a ars în incendiu (acesta se afla pe strada Horea în dreptul actualei Case de Cultură).

S-a dovedit că în momente de cumpănă, huedinenii au dat dovadă de solidaritate, ajutând familiile rămase fără agoniseala de o viață sau strânsă pe parcursul mai multor generații.

Huedinul a mai trecut prin astfel de momente dificile în anii 1241, 1600 și 1661.

În aprilie 1241, în cadrul invaziei mongole în Europa, coloana sudică tătaro-mongolă condusă de hanul Kadan, formată la rândul ei din mai multe sub-coloane, dintre care una a trecut Carpații Orientali și s-a deplasat dinspre Rodna spre Cluj, Huedin, Oradea și mai apoi spre Pannonia (Ungaria). Această sub-coloană a „descins” și la Huedin, provocând distrugeri materiale și victime omenești. Tradiția orală cu privire la acest eveniment a fost întărită de către istoricii arheologi care, în urma cercetărilor din anii 1964-1965, 1999, 2016, 2019, respectiv 2020-2021, au identificat, în fundația de pe latura nordică a bisericii reformate, dar și în alte secțiuni unde s-au efectuat sondaje arheologice sau săpături atât etape distincte cu privire la edificarea bisericii, cât și urme de osuar uman, mare parte a acestuia fiind identificat în gropi comune și nu ca rezultat a unor înmormântări specifice timpului respectiv în jurul bisericii. Parte

din aceste urme pot proveni de la incendiul din 6 august 1600 (Mihai Viteazul i-a pedepsit pe huedineni pentru „incidentul” din 23 iulie 1600) și de la victimele lui Ali Pașa care, în 28 iunie 1661, cu o armată turco-tătară venită dinspre Oradea, a învins „armata” huedinenilor condusă pe Péntek András (acesta era din Izvoru Crișului, iar armata propriu-zisă era formată din huedineni și locuitori din alte sate din jur). Această luptă a avut loc în partea vestică a Huedinului, în apropierea unui pod peste râul Crișul Repede, puțin mai jos de actualul pod numit, nu întâmplător, *Podul Vinerii/Péntek Hídja*, după numele conducătorului Péntek (Vineri - în românește).

Întrebări / sarcini de lucru:

- a. În ce dată și unde a izbucnit incendiul din Huedin?
- b. Câte case și de pe ce străzi au fost afectate de incendiu?
- c. Care au fost factorii care au favorizat extinderea incendiului?
- d. Cum au reacționat huedinenii pentru stingerea incendiului și pentru ajutorarea familiilor rămase fără locuință?

VI. Unitatea de învățare: Aspecte religioase, educaționale, sanitare și publicații periodice de la Huedin

1. Biserici de lemn din Zona Huedinului

În mediul rural românesc din Zona Huedinului, alături de bisericile din piatră (zid) există mai multe biserici din lemn (Fig. 83) care au dăinuit în timp. Aceste biserici de lemn care sunt adevărate monumente de arhitectură religioasă, fiind specifice comunităților mici din zona premontană și montană.

Fig. 83 Hartă cu bisericile de lemn din Zona Huedinului

Originea arhitecturii monumentale din lemn, în cazul bisericilor, se regăsește în arhitectura profană, adică în casele țărănești unde avem o „casă-biserică”, cu o structură formată din trei încăperi (pronaos, naos și altar), acestea fiind înscrise într-un dreptunghi unitar.

Ulterior s-a făcut o diferențiere prin scoaterea în evidență a altarului (prin decroșare și prin aspectul poligonal) la care s-a adăugat ridicarea unui turn clopotniță deasupra pronaosului.

Acest stil arhitectural a evoluat atât ca formă, cât și prin „scoaterea lor din sat”, prin plasarea pe înălțimi dominante, de regulă, în cimitirul satului, mutare făcută atât din raționamente practice (apărarea de inundații sau foc), cât și religioase (acustica mai bună a clopotelor în toate direcțiile, tocmai pentru a permite credincioșilor să refacă (într-un fel) „drumul Golgotei”, prin urcarea la sfânta biserică.

În ceea ce privește bisericile de lemn din județul Cluj și, implicit, a celor din zona Huedin, se apreciază că acestea sunt mai recente ca formă, aparținând mai mult secolelor XVIII-XIX, însă ele sunt rodul unui îndelungat proces de evoluție, în mare parte conservator, specific păturii rurale românești. Acestea pot fi considerate ca fiind copii fidele a unor biserici mult mai vechi a căror origine se regăsește, cu siguranță, în casa țărănească adaptată necesităților liturgice. Planul bisericilor de lemn din zona Huedinului se încadrează (parțial) în tipologia generală a bisericilor de lemn din Transilvania, cel mai utilizat tip fiind cel în care se păstrează planul unitar, mai exact în privința pronaosului și a naosului, iar absida este mai retrasă și mai mică, fiind alcătuită din trei până la șase laturi.

Privind în ansamblu, în jurul anului 1900, dacă ne referim la structura organizatorică a Protopopiatului Ortodox Huedin, existau în zona Huedinului un număr de 39 biserici de lemn, din care 2 din secolul al XVII-lea (Călățele și Dretea), 21 din secolul al XVIII-lea (Ardeova, Berind, Bica, Bucea, Ciuleni, Dângăul Mic, Dânc, Finișel, Finciu, Gilău, Muntele Rece, Mănăsturul Românesc, Păniceni, Răchițele, Sânpaul, Someșul Rece, Sumurduc, Stana, Ticu, Turea și Văleni) și 16 din secolul al XIX-lea (Aghireș, Bologa, Brăișor, Buteni, Dângăul Mare, Giurcuța de Jos, Gârbău, Mărișel, Stănești, Mihăiești, Săcuieu, Șard, Traniș, Valea Drăganului, Vișag și Zam-Sâncrai). Dintre aceste biserici de lemn doar o parte se găsesc în Zona Huedin, unele dintre acestea fiind aduse (ex. biserica de lemn de la Ciucea), mutate (ex. biserica de lemn din Finciu „Pădure”) sau demolate și înlocuite cu biserici de zid (ex. Bologa).

Atât datorită creșterii numărului credincioșilor, cât și a ridicării unor edificii, s-a ajuns la vinderea sau donarea unor biserici considerate „depășite” altor sate. Astfel s-a întâmplat cu bisericile de la Buteni (dusă în anul 1850 în Zam-Sâncrai și demolată în anul 1947), Bociu (vândută în anul 1938 satului Aluniș), Văleni (mutată în anul 1931 în satul Aghireș), Finciu (dusă în anul 1936 în Finciu Pădure, azi Dealu Negru), Mănăsturul Românesc (dusă în anul 1937 în satul Jidova), Răchițele (dusă în anul 1927 în satul Sânicosară) și Dumbrava (dusă în Aghireș Fabrici în anul 1970). În alte părți, spre exemplu la Bologa, biserica de lemn din anul 1837 (aflată într-o avansată stare de degradare) a fost demolată și construită una de piatră.

În Zona Huedinului au fost aduse bisericile de la Ciucea (provenită în anul 1939 din comuna Gălpâia, jud. Sălaj) și de la Ticu Colonie (adusă în anul 1935 din satul Tămașa, jud. Sălaj).

Pe lângă aceste biserici de o vechime și importanță deosebită, în zona Huedinului se mai găsesc biserici de lemn mai noi în satele Ardeova (1930), Bălcești-Beliș (1936-1938), Bociu (1913), Cornești (1898), Cristești (1860-1870), Dealu Mare (1934-1936), Domoșu (1951-1958), Dumbrava (sec. al XVII-lea), Giurcuța de Sus (1875/1868-1869), Lăpușești (1959-1960), Mărcești (1934), Mărișel (1934-1939) Mihăiești (1862), Poiana Horea (1925-1928), Răchițele (1908-1910), Râșca Onicești (1937), Rusești (1907), Scind-Frăsinet (1936), Tălieni (1825), Traniș (1850/1858), Vișagu (1854), la acestea adăugându-se, după anul 2000, bisericile „surori” de la Spitalul Orășenesc Huedin (2010) și Bociu (2012).

Majoritatea bisericilor de lemn din zona Huedinului au fost pictate la interior, pictura executându-se pe un strat de tencuială obținut din amestecul unui nisip foarte fin cu varul și cu fuior tocat. Acest tip de tencuială s-a aplicat direct pe pereții de lemn ai bisericii, iar interspațiile dintre bârne au fost acoperite cu fâșii de cânepă de bună calitate. De asemenea, cu pânză de cânepă erau acoperite și neregularitățile unor bârne, obținându-se astfel suprafețe netede în vederea pictării.

Pictura bisericilor de lemn a fost făcută (de regulă) pe cheltuiala satului întreg de către diverși zugravi și la diferite intervale de timp, fapt ce explică (în parte) diversitatea picturii în ceea ce privește încadrarea unor teme. La acest fapt se adaugă și acela al multitudinii temelor iconografice abordate sub forma unor tablouri, medalioane și frize. Tablourile sunt întâlnite, de obicei, pe bolta naosului, uneori și pe pereții absidei, constând în diverse scene narative în care acțiunea se petrece în prim-plan, iar temele cele mai des întâlnite se referă la aspecte din viața lui Iisus și a Maicii Domnului. Medalioanele se regăsesc pe bolta naosului, a absidei, a pronaosului și pe iconostas și au ca tematică Sfânta Treime, Prorocii și Euharistia. Frizele se regăsesc pe pereții pronaosului, a naosului, a absidei și a iconostasului sub forma tematică *Cele zece fecioare, Mucenitele, Mironosițele, Sfinții Militari, Apostolii și Sfinții Părinți*.

Iconostasul este pictat la toate bisericile în cele două registre obligatorii (*Iisus în mijlocul apostolilor și Răstignirea lui Iisus*), iar la bisericile din Dângăul Mare, Finișel, Straja și Ticu Sat, între aceste două registre se află un altul ce conține medalioane cu proroci.

În cadrul picturii din bisericile de lemn din zona Huedinului se remarcă tripticul pictat de Bica (1563) care aparține unui meșter itinerant (Bucovina-Maramureș-Transilvania) format în unul din centrele artistice ale Moldovei și care a străbătut aceste locuri între anii 1550-1565. Acesta se află la Muzeul Național de Artă al României. Tripticul de la biserica de lemn din Bica provine de la o biserică de lemn mai veche fiind datat în anul 1563, acesta având ca icoană centrală *Înălțarea Domnului*. Pe tripticul închis sunt reprezentate scenele *Coborârea la iad, Nașterea lui Paraschiva, Arhanghelul Gavril* (în partea inferioară). La deschidere, icoana centrală este încadrată de Sfântul Dumitru și Sfântul Gheorghe. Pe lângă aceste picturi ale zugravului itinerant se regăsesc și picturile unui zugrav anonim transilvănean căruia îi datorăm icoanele reprezentând *Adormirea Maicii Domnului* din bisericile de lemn de la Păniceni și Nadășu.

Pe lângă aceste biserici de lemn, mai vechi sau mai noi, s-au construit în timp, în pofida greutăților și restricțiilor, o serie de biserici de zid, unele dintre acestea fiind, alături de mănăstirile din Zona Huedinului, adevărate monumente arhitecturale. Cea mai veche biserică de zid din Zona Huedinului se află în satul Bedeciu, aceasta putând fi datată în secolele XIV-XV dacă ne raportăm la elementele arhitecturale de factură gotică și la anul atestării documentare a satului propriu-zis (1345).

Biserica de lemn din Bica - studiu de caz

Biserica de lemn din Bica (Fig. 84) are Hramul *Înălțarea Domnului* și a fost construită în anul 1765 pe locul unei biserici de lemn mai vechi. Se presupune că vechea biserică de lemn a fost construită de anul 1674 (în aceasta s-a păstrat un triptic din anul 1563 în care apare în plan central *Înălțarea Domnului* - hramul bisericii) însă există păreri că aceasta ar fi și mai veche (ex. 1563 - având ca an de datre anul primirii în dar a tripticului). Arhitectural, această biserică este construită pe o fundație de piatră, din bârne cioplite așezate în cununi orizontale și îmbinate la colțuri în cheoturi simple (sistem Blockbau). Biserica se compune dintr-un pronaos și un naos care sunt înscrise într-un dreptunghi, iar altarul are o formă pentagonală (Fig. 85) cu pereții retrași și este acoperită cu șindrilă.

Fig. 84 Biserica din Bica

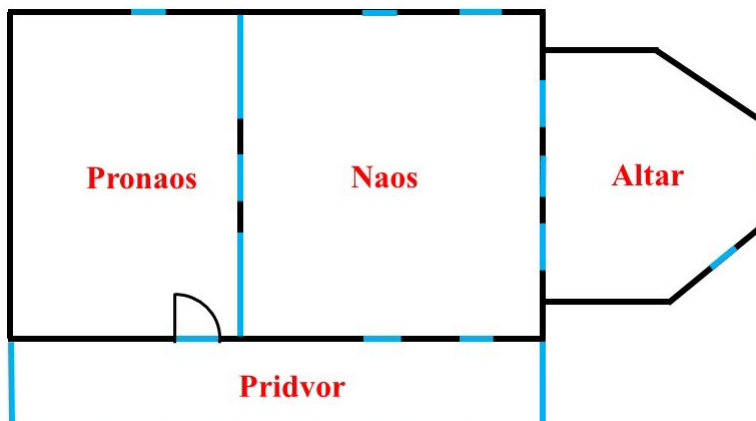

Fig. 85 Schița și planul bisericii din Bica

Pridvorul are 8 stâlpi și 7 arcade semicirculare, aflându-se pe latura sudică a bisericii. Intrarea în biserică se face prin a treia arcadă, chiar direct în pronaos, acesta fiind tăvănit și deasupra căruia se înalță turnul ascuțit care servește drept clopotniță. Acest turn este octogonal, fiind sprijinit pe o bază pătrată, deasupra unei galerii deschise, un foișor care are câte trei arcade semicirculare pe fiecare din cele patru laturi ale coifului. La foișor s-a utilizat un decor traforat cu motive reprezentând lacrimi și inimi. Pronaosul este despărțit de naos printr-o ușă și două ferestre, acesta din urmă având bolta semicilindrică - cu arc dublu. Din naos în altar se poate intra prin trei uși, acesta din urmă având bolta tavanului formată din trei triunghiuri sferice care imită o calotă. Altarul este retras (decroșat) planimetric față de pronaos și naos.

Ușa de la intrare are un ancadrament decorat simetric cu vrejuri vegetale, baghete cu cruci și rozete simple. Pe portalul intrării în biserică se găsește o inscripție cu litere chirilice (*1765 luna iun N(i)c(o)lai rar o f(ă)cut*, adică făcută de meșterul Nicolae Rar în anul 1765).

Pictura murală din biserică a fost realizată în anul 1774, aceasta păstrându-se destul de bine până astăzi datorită unor intervenții de restaurare.

În prezent, Biserica din Bica este utilizată pentru oficierea cultului religios, fiind filie a Parohiei Ortodoxe din Mănăstireni.

Structura arhitecturală și planigrafia bisericii poate fi observată mai bine din planul acesteia și din fotografie.

Întrebări/sarcini de lucru:

- Care este planul bisericilor din lemn din zona Huedinului?
- Care sunt bisericile de lemn din zona Huedinului pe care le cunoașteți?
- De unde și când a fost adusă biserica de lemn de la Ciucea?
- Care este planul bisericii de lemn de la Bica și în ce an a fost construită?

2. Bisericile reformate din Zona Huedinului (Kalotaszeg)

În Zona Huedinului, comunitatea maghiară este bine reprezentată încă din Evul Mediu, iar satele total sau majoritar maghiare sunt atestate încă din secolele XIII-XV: Văleni (1213), Șaula (1219), Alunișu (1228), Bicălatu (1249), Izvoru Crișului (1276), Huedin (1332), Mănăstireni (1332), Sâncraiu (1337), Nearșova (1391), Horlacea (1393) și Domoșu (1408).

În secolul al XIV-lea, credincioșii acestor biserici erau romano-catolici și aparțineau religioasă de Arhidiaconatul de Călata, iar din a doua parte a secolului al XVI-lea au trecut la cultul reformat calvin.

Există biserici reformate (Fig. 86) în localitățile Huedin, Văleni, Mănăstireni, Sâncraiu, Izvorul Crișului, Șaula, Domoșu, Horlacea, Nearșova, Alunișu și Ciucea, unele mai vechi, iar altele mai noi.

Fig. 86 Hartă cu Bisericile Reformate din Zona Huedin

Dintre aceste biserici se remarcă (în mod deosebit) bisericele din Huedin (Fig. 87), Văleni, Mănăstireni, Sâncraiu, Izvorul Crișului și Domoșu care păstrează (în mare măsură) elementele arhitecturale medievale romanice și gotice, precum și utilizarea ambelor, dat fiind că unele au cunoscut mai multe faze de construcție (ex. construirea unor turnuri sau portice).

Biserica Reformată din Văleni (Fig. 88) a fost construită de către călugării franciscani în anul 1261, (în stil romanic), iar în anul 1452 a fost extinsă în stil gotic. Principalele elemente gotice se regăsesc în bolta bisericii, ușa sanctuarului și ferestrele cu ancadramente cioplite în piatră. S-a păstrat blazonul familiei nobiliare Valkai (aceasta a stăpânit satul și împrejurimile între secolele XIV-XVIII), iar la intrare, la îmbinarea porticului cu fațada bisericii, se regăsește un relief funerar care este încastrat în peretele bisericii, acesta reprezentând scena banchetului funebru (apar în basorielef trei personaje în jurul unei mese).

Fig. 87 Biserica Reformată din Huedin

Fig. 88 Biserica Reformată din Văleni

În secolul al XVIII-lea, mai precis în anii 1745 și 1778, s-a realizat tavanul casetat (42 de casete), coroana amvonului și galeria de est de către Lorencz Umling (cel Bătrân) și fiul acestuia. Acești meșteri au utilizat (cu precădere) vrejuri vegetale, flori, semne heraldice și corpuri cerești (ex. Soarele, Luna). Nelipsit ca pictură este stârcul sau barza care, în simbolistica creștină, este un element definitoriu pentru familie și virtuți. În afara zidurilor bisericii se află un monument dedicat acestui renumit pictor.

Se presupune că amvonul sculptat, datat 1722, ar fi fost realizat de către Dávid Sipos.

Se remarcă zidurile duble de piatră din jurul bisericii care au fost ridicate în Evul Mediu pentru a face față invaziilor tătarilor. Turnul bisericii este semeț și are la baza coifului turnuri fiala.

Biserica Reformată din Mănăstireni (Fig. 89) prezintă trăsături arhitecturale romanice specifice secolului al XIII-lea, fiind o biserică-sală și având tribuna (corul) pe latura vestică. Această biserică prezintă urmele mai multor faze de construcție, astfel că la începutul secolului al XV-lea, pe latura de vest s-a adăugat un nartex care s-a dorit a fi flancat cu două turnuri, însă a fost finalizat doar turnul de N-E, la acesta păstrându-se ferestrele cu ancadramnetele originale.

Tot în secolul al XV-lea, absida romanică semicirculară a fost înlocuită cu o absidă gotică poligonală, iar în secolul al XVIII-lea s-a realizat tavanul casetat pictat. De remarcat este și faptul că s-a păstrat acoperișul de șindrilă, iar la interior sacristia catolică. Amvonul bisericii a fost realizat în anul 1724 de către Dávid Sipos, fiind decorat cu vrejuri vegetale, dar și cu blazonul

familiei Kabos (acesta se regăsește și pe singura casetă pictată din biserică) care a susținut unele lucrări făcute la această biserică. S-a păstrat intrarea în sacristie care prezintă un ancadrament renașcentist.

Turnul nordic este semeț (Fig. 90), fiind pe o bază pătrată și prezentând o galerie deschisă din lemn deasupra căreia se află un coif octagonal cu patru turnulețe fiala. Turnul are câte două ferestre romanice pe fiecare latură, cele de jos fiind bipartite, iar cele de sus fiind tripartite. Aceste ferestre prezintă arcuri semicirculare și capiteliuri.

Fig. 89 Biserica Reformată din Mănăstireni

Fig. 90 Turnul Bisericii Reformate din Mănăstireni

Fig. 91 Biserica Reformată din Sâncraiu

Pe peretele bisericii reformate din Mănăstireni, sub ceasul solar, sunt zidiți doi lei funerari care provin (probabil) tot de la un monument funerar roman din zonă. Aceste decoruri au fost scoase la lumină în anul 1936, în urma unei renovări a bisericii. Celelalte două reliefuri îl prezintă pe Arhanghelul Mihail ucigând balaurul și pe o tânără alăptând doi șerpi (probabil o întruchipare a desfrâului care trebuia combătut, fiind un păcat capital în concepția religioasă din Evul Mediu).

Biserica Reformată din Sâncraiu (Fig. 91) fost construită în stil gotic în secolul al XIII-lea însă, la fel ca în cazul altor biserici reformate din zonă, au fost efectuate mai multe extinderi, intervenții sau restaurări. Turnul a fost adăugat în anul 1762, iar orga datează din anul 1876, fiind opera lui István Kolonics. Un clopot al acestei biserici datează din anul 1481, fiind din timpul Regelui Matei Corvin.

Tavanul gotic a fost înlocuit cu unul casetat, însă și acesta a fost înlocuit în urma unui incendiu din anul 1848. Ultima intervenție la tavanul casetat a avut loc în anul 1994, astfel că cele 220 de casete au fost pictate cu motive specifice din Țara Călatei (*Kalotaszeg*). Pe turnul bisericii se poate observa un ceas solar.

Biserica Reformată din Sâncraiu este acoperită cu șindrilă și este înconjurată de un zid care prezintă trei porți de intrare. Din tavanul bisericii, la fel ca și în cazul altor biserici reformate din zona Huedinului, atârna un *búzakoszorú* (un fel de candelabru) realizat din spice de grâu și care simbolizează trupul lui Hristos, fiind o ofrandă adusă lui Dumnezeu pentru darurile primite.

Amvonul are un coronament de lemn care este sculptat și pictat, acesta purtând numele donatorului Bánffy Miklos.

Biserica din Izvorul Crișului este construită din piatră de calcar și are un zid înconjurător care datează din secolul al XIV-lea. Actuala biserică a fost construită în anul 1764, pe fundația unei biserici mai vechi. Tavanul bisericii este realizat de faimosul meșter Lorencz Umling cel Bătrân, autorul casetelor policrome pentru mai multe biserici reformate din zona Huedin-Călata.

Dacă la Biserica Reformată din Văleni avem încastrată o stelă funerară romană (este și cazul Bisericii Reformate din Șaula), iar la Biserica reformată din Mănăstireni avem zidiți doi lei funerari romani, în Biserica Reformată din Izvorul Crișului s-a păstrat covor turcesc din anul 1660 care a aparținut principelui György Rákóczi II, acesta lăsându-l izvorenilor ca semn de recunoștință pentru tratarea rănilor sale după bătălia pierdută de la Florești.

Biserica Reformată din Domoșu, după principalele elementele arhitecturale, mai precis nava bisericii care este de factură romanică, poate fi datată în secolul al XIII-lea, mai devreme decât atestarea documentară a localității (1408).

La nava bisericii de factură romanică s-a adăugat ulterior un turn, iar în secolul al XV-lea un cor poligonal gotic care a luat locul celui romanic. În secolul al XVI-lea s-a realizat o intrare în stil renascentist pe partea vestică a navei.

Tot în secolul al XVI-lea credincioșii maghiari din Domoșu au trecut de la catolicism la cultul reformat calvin. Parte din casetele bisericii au fost realizate în secolul al XVIII-lea de către Lorencz și János Umling.

Nu toți maghiarii din Zona Huedin au trecut de la catolicism la cultul reformat sau din cei care au trecut au revenit la credința romano-catolică. Încă din anul 1848 există la Huedin o biserică romano-catolică și o comunitate mică, raportată la numărul credincioșilor reformați, de credincioși romano-catolici. Tot de rit romano-catolic a fost și vechea biserică din Belișul vechi care a aparținut lui János Urmánczy și care se află sub apele lacului de la Fântânele-Beliș.

Întrebări/sarcini de lucru:

- Care sunt bisericile reformate din secolele XIII-XIV din zona Huedinului?
- Cine a construit Biserica Reformată din Văleni?
- Ce se află pe perețele Bisericii Reformate din Mănăstireni?
- Care a fost meșterul care a realizat mai multe picturi ale casetelor din bisericile reformate din zona Huedinului?

3. Arhitectura clădirii școlii vechi din Huedin

Dintre clădirile ridicate în Huedin la începutul secolului al XX-lea se evidențiază clădirea școlii de pe strada Horea (Fig. 92). Planurile clădirii școlii au fost gata la începutul anului 1902, iar prin ordinul nr. 56528/1901 din 1 februarie s-a dispus începerea zidirii. La 28 mai 1902 au început lucrările pregătitoare, astfel că în data de 14 iunie 1902 s-a pus piatra de temelie. În luna iulie 1903 s-a terminat edificarea clădirii cu etaj (aceasta conținea 13 săli de clasă, 9 odăi, o locuință pentru servitor și 2 localuri secundare) care avea spre nord o ieșire spre „grădina botanică” (actualmente este teren de sport, depozit pentru lemne, iar pe locul fostei grădini a școlii au început în anul 2009 lucrări pentru construirea unui campus școlar).

Fig. 92 Școala Veche

Noua clădire a școlii a fost inaugurată în data de 9 octombrie 1904, astfel că în sala de gimnastică, inaugurată tot atunci, a fost organizată o serată cu totul deosebită. Huedinul avea de acum o clădire impozantă pentru desfășurarea procesului instructiv-educativ.

În „folclorul huedinean”, în special în cel maghiar, s-a cristalizat ideea că stilul arhitectural al clădirii școlii ar fi unul „elisabetan”, în cinstea împărătesei (Austriei) și reginei (Ungariei), Elisabeta- „Sissi” (asasinată în anul 1898), aducând ca argument forma în E a clădirii școlii.

Având în vedere importanța acestui nou edificiu școlar pentru Huedin și împrejurimi, precum și încadrarea corespunzătoare din punct de vedere arhitectural, se impune o scurtă clarificare asupra arhitecturii clădirii care se înscrie, de fapt, în stilul arhitectural *Secession*. O analiză atentă din punct de vedere arhitectural ne arată că sunt registre clare, chiar dacă mult simplificate, cu elemente decorative și motive sintetizate, reduse la minimum, dar ca expresie generală este pur *Secession*. Se observă formele chenarelor de la ferestre (cu prelungirile rotunjite inferioare) - tipice, motivul de la cornișă și de la terminația hornurilor - motiv geometric de inspirație populară, cum se întâmplă adesea în *Secession-ul* maghiar (și nu numai). Chiar dacă este realizată din caramidă aparentă, epurată de elemente de decor inutil (pentru autorități era

doar o școală de provincie), maniera de abordare denotă spiritul secesionist. Chiar și „cicureii” ce marchează traveația sunt de aceeași inspirație.

Scara, cu balustrada din fier forjat (din păcate astăzi este vopsită), e tipică perioadei eclectice din Cluj (mai exact sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea), fiind creația unui atelier local și ilustrează faptul că doar în exterior clădirea primește amprenta noului stil (*Secession-ul*) care prindea vigoare în epocă. Și în Cluj la multe clădiri se întâmplă la fel (excepție face sediul Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga”, acolo unde și detaliile interiorului sunt secesioniste).

Prin comparație cu alte clădiri publice din acea vreme, noua clădire a școlii nu este o clădire extraordinară (finisajele sunt banale, cărămida nici măcar nu este glazurată, iar cea de la cornișă are striuri verticale tipic secesioniste). Detaliile balustradei sunt bine lucrate (lemnăria originală fiind în timp înlocuită), proporțiile plăcute reflectă o gândire rațională, eficientă, de care dorea să dea dovadă ministerul de resort, la vremea respectivă. La începuturile sale, deasupra ferestrei mari de la casa scării, se afla stema monarhiei maghiare, fiind o clădire făcută de stat pentru elevii din Huedin și chiar din împrejurimi.

Din punct de vedere funcțional, planimetria școlii este tipică pentru programul școlar și pentru perioada respectivă, astfel că este „sintetizată”, logică, sinceră și rațională (încăperile sunt înșiruite de-a lungul holului cu dublu tract ce urmează conturul clădirii, nodul de circulație verticală este situat în axul clădirii, fiind vizibil și în volumetrie), exprimând clar funcțiunea.

Utilizarea spațiilor din această clădire a cunoscut o dinamică specifică funcționării unei școli în continuă evoluție, astfel că este dificil de a rezuma, într-o descriere sumară, funcționalitatea acesteia. Totuși, pentru o imagine de ansamblu, asupra parterului (Fig. 93) și etajului (Fig. 94), putem să observăm, având anul 2012 ca referință, cum era această clădire compartimentată și utilizată în procesul instructiv-educativ.

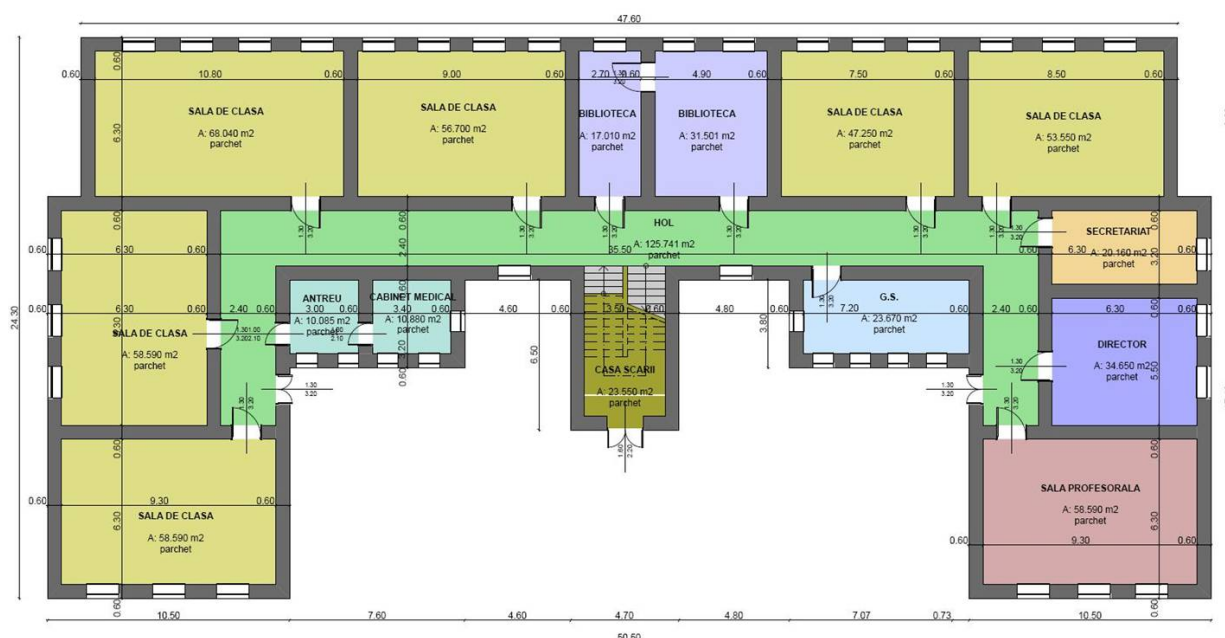

Fig. 93 Planul școlii - parter

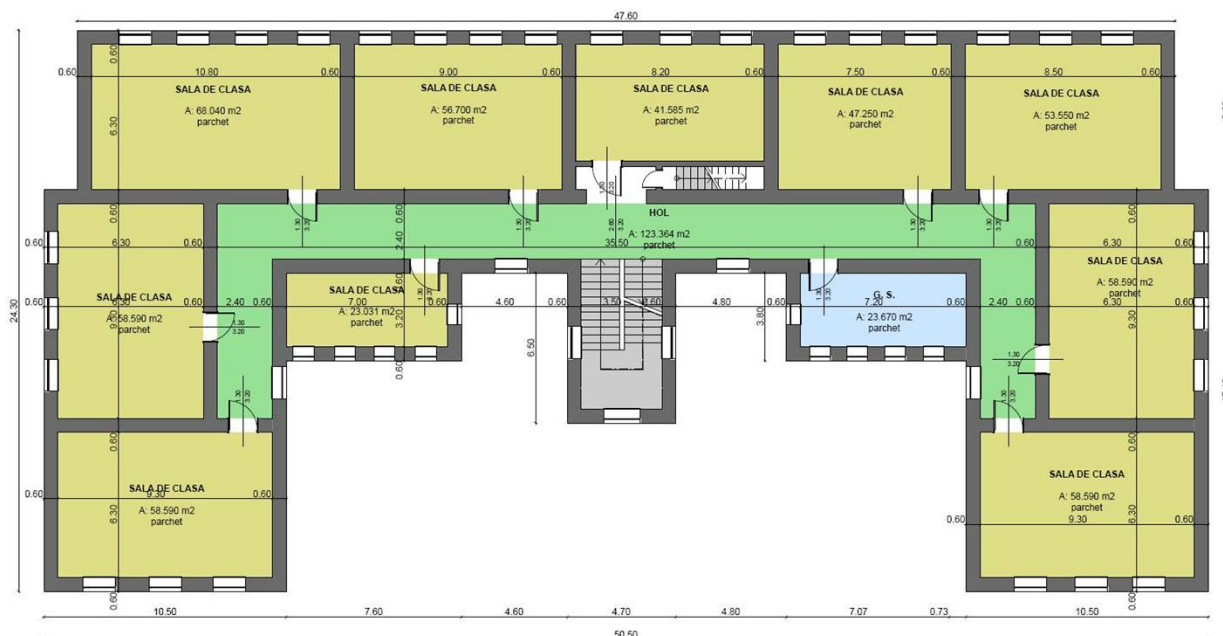

Fig. 94 Planul școlii - etaj

În prezent, cu unele mici recompartimentări, această clădire a școlii are în utilizare următoarele spații: sala profesorală, săli de clasă, sala festivă, arhiva, cabinetul de logopedie, sala învățătorilor de sprijin, încăperea pentru personalul de îngrijire și punctele sanitare care se află la fiecare nivel.

Accesul în clădire se face dinspre latura sudică, prin axul clădirii, și se leagă direct de scările ce duc la etaj, însă există și alte două intrări laterale, cea de pe aripa dreaptă este utilizată de către dascăli și de către personalul didactic-auxiliar, iar intrarea din aripa stângă nu se utilizează decât în condiții deosebite. Inițial a mai existat o intrare la mijlocul laturii nordice înspre curtea din spate unde era o grădină frumoasă, aceasta fiind numită generic „grădina botanică”. Această intrare este zidită, însă s-au mai păstrat parțial scările care permiteau ieșirea în grădină. Sălile de clasă sunt generos dimensionate, au înălțimi de aproximativ 4 m și vitraje mari, însă cea mai mare parte a lor se află situate pe latura nordică, astfel că nu corespund, ca luminozitate, întru totul scopului educațional. Se pare că accentul a căzut în momentul proiectării pe fațada sudică care dădea înspre strada principală ce făcea legătura între Oradea și Cluj.

Întrebări/sarcini de lucru:

- Când a fost inaugurată clădirea școlii cu etaj de pe strada Horea?
- În ce stil arhitectural a fost construită această școală?
- Ce săli are această clădire și care este destinația acestora?
- Alcătuiești o colecție de poze cu diverse activități desfășurate în cadrul acestei școli de către părinții și bunicii voștri.

4. Vasile Pașca – personalitate marcantă a Huedinului

Fig. 95 Bustul doctorului Vasile Pașca

Vasile Pașca (Fig. 95) s-a născut la 27 februarie 1889, în localitatea Geaca, județul Cluj, fiind unul din cei șase copii ai Letiției și ai lui Ioan, preot ortodox. A urmat cursurile Facultății de Medicină din Cluj, pe care a absolvit-o în anul 1913. În timpul Primului Război Mondial, acesta a fost mobilizat în armata austro-ungară ca medic militar pe frontul de E. În vremea „revoluției” din 1918 (așa numea el Marea Unire), acesta a fost omul datoriei, fiind membru al Gărzilor Naționale Românești din Cluj, după ce pusese bazele Gărzilor Naționale Române din comunele Geaca și Sucutard. Vasile Pașca a fost „stegariul gărzilor din Cluj”, aflându-se în fruntea Armatei Române și „partener de steag” când a venit Generalul H. M. Berthelot. A făcut parte din Consiliul Național Român din Cluj (1918-1919) condus de Emil Hațieganu, îndeplinind calitatea de membru al Secției de organizare, informație și statistică sanitară. După instaurarea administrației românești în Transilvania, a lucrat ca medic la Clinica Chirurgicală din Cluj (între anii 1919-1920). La 20 octombrie 1920, Consiliul Dirigent l-a numit director la Spitalul Județean Huedin, unde a

funcționat și ca medic chirurg (Fig. 96) până în 15 septembrie 1940. În această perioadă a acționat pentru ridicarea standardelor actului medical de la spitalul din Huedin, acesta fiind dotat cu aparatură nouă și renovat.

Noile autorități maghiare instalate la Huedin, ca urmare a Dictatului de la Viena din 30 august 1940, l-au înlocuit cu un medic venit din Debrețin (Debrecen). Marcat de tragedia protopopului Aurel Munteanu, pentru a evita complicațiile de natură etnică, fiind cunoscut ca un mare patriot, a decis să se refugieze împreună cu familia sa la Baia de Criș, în județul Hunedoara, apoi la Buhuși, județul Bacău, unde a practicat în continuare medicina.

După revenirea Transilvaniei la România în anul 1945, acesta s-a întors la Huedin, fiind medic la spital până în 16 august 1952, atunci când autoritățile comuniste l-au arestat din considerente politice (Fig. 97). Îndeplinise (în anul 1938) pentru scurt timp funcția de primar al Huedinului și a fost membru al consiliului local, fapte imputabile de către comuniști. După eliberarea din închisoare la 7 august 1953, fiind un bun medic, s-a creat special pentru el un post de medic de gardă pentru după-masă la spitalul din Huedin.

Fig. 96 Placa de pe crucea de la mormântul din Huedin al doctorului Vasile Pașca

Regimul comunist încadrându-l ca „mic burghez“, i-a confiscat casa și cele 9,23 hectare de teren (terenul respectiv situat la ieșirea din Huedin înspre Tetiș este numit și acum de către localnici „Grădina Pașchii“), unde intenționase să ridice un sanatoriu.

După pensionare, pensia fiind mică, ajungând în anumite momente să își vândă și cărțile sau alte obiecte din casă, în perioada 1958-1959 a fost nevoit să se angajeze la un spital din Hunedoara, dar activitatea i-a fost întreruptă, fiind din nou arestat între 10 septembrie 1959 și 1 martie 1960, sub acuzația de „uneltire contra ordinii sociale“ (Fig. 98).

După eliberare a revenit la Huedin, dar din cauza unor probleme de sănătate datorate detenției și vârstei înaintate, în ultimii ani de viață s-a mutat la Hunedoara, fiind îngrijit de fiica sa, Elena. Acolo a decedat la frumoasa vârstă de 88 de ani, iar pentru că era foarte atașat de Huedin, ultima sa dorință a fost să fie îngropat aici, alături de cei trei fii ai săi, Ioan, Liviu și Vasile, ceea ce s-a împlinit prin grija soției Viorica și a fiicei Elena.

Pe lângă activitatea pe plan medical, a fost deosebit de activ și în viața cultural-religioasă a Huedinului și a zonei înconjurătoare. S-a implicat intens în reorganizarea activității parohiei Huedin, ca membru în primul Consiliu Parohial, fiind ales episcop la 5 decembrie 1920. Pe această linie, s-a implicat în amenajarea primei capele ortodoxe din Huedin, la Școala Medie de Stat, între anii 1921-1925. În paralel, începând cu anul 1923, îl găsim alături de protopopul Aurel Munteanu între donatorii de fonduri pentru construirea bisericii ortodoxe, iar în anul 1925 a și prezentat primul plan al acesteia (ca membru al Comitetului de edificare). S-a implicat activ în ridicarea bisericii *Catedrala Moșilor*.

Maticola 21836 Unitatea C.T. Văcărești

Numele PASCA Pronumele VASILE

Porecla _____

Născut în anul 1889 luna Feb. ziua 27 în

Comuna Glaciu Raionul cluj. Regiunea cluj.

Fiul lui Ioan și al Leticia domiciliat în

Comuna Huedin Raionul Huedin Regiunea cluj.

Ocupația la data arestării: medic

Ocupația în trecut: _____

Studii: Facultate de medicină

Starea materială la data arestării: 530.000 lei

Starea materială în trecut: 240.000 lei

Starea civilă: Căsătorit Originea socială: mic burghez

Apartenența politică la data arestării: apolic în trecut: partin parohial

Nr. Deciziei sau Procesul-Verbal de Internare	Nr. Adresei și Autoritatea care l-a depus	Motivul Internării	Durata Internării
<u>Dec. 1050/52</u>	<u>U.S.S. R. cluj.</u>	<u>în 1950 a fost arestat cu p. deosebită în p. F.R.N.</u>	<u>24 luni</u>

Internarea începe la: 16 Aug. 1952 Expiră la: 16 Aug. 1954

Majorări (reduceri): _____

Făcți prioritari: _____

Reprimiri: _____

Expri definitive: 2.000.000.000 lei and Comisia

La intrul (Colonia) _____ Data transferării _____

Comportarea în timpul internării: _____

Observații: _____

Fișa a fost întocmită de: cluj. Gl. Costeșu

Verifică și ghăsi în conformitate cu actele date de: _____

Comandantul Unității _____ Șeful Biroului Evidență _____

Fig. 97 Fișele penale din 1952-1954

Ca reprezentant al intelectualității românești din Huedin, a fost implicat în multe manifestări culturale și civice, ținând numeroase conferințe în satele din cadrul Despărțământului Huedin al ASTREI, precum și în cadrul Casinei Române din Huedin. Aceasta din urmă își propusese încă de la înființare, la 24 ianuarie 1921, închegarea socială a intelectualilor din Huedin și jurul său. A colaborat la mai multe reviste ale vremii, cum au fost *Huedinul*, *Societatea de mâine* sau *Ardealul* și a realizat un prim studiu privind istoria Huedinului intitulat *Date monografice despre comuna Huedin și satul Bicălat*.

Personalitate marcantă, un om în slujba oamenilor, dr. Vasile Pașca și-a pus amprenta nu doar asupra spitalului din Huedin, ci și asupra întregii zone pe care acesta o deservește.

The image displays four pages of Romanian penal files (Fișe penale) for Vasile Pașca, dated 1959-1960. The pages are filled with handwritten information in Romanian, detailing personal data, criminal record, and administrative notes. The first page (top left) is the 'FIȘA MATRICOLĂ PENALĂ' (Penal Matriculation Sheet) and includes fields for name, date of birth, and various personal details. The second page (top right) is the 'CONDAMNAT' (Convicted) section, showing the date of conviction and the sentence. The third page (bottom left) is the 'DATE MONOGRAFICE' (Monographic Data) section, providing a detailed account of the individual's life and activities. The fourth page (bottom right) is the 'COMPORTAREA ÎN ÎNCHISOARE' (Behavior in Prison) section, detailing the individual's conduct during incarceration. The files are signed by the prison authorities and include various stamps and dates.

Fig. 98 Fișele penale din 1959-1960

Întrebări/sarcini de lucru:

- Când a fost numit doctorul Vasile Pașca director al Spitalului din Huedin și între ce ani a fost director al acestuia?
- Când a fost arestat doctorul Vasile Pașca și care a fost *vina* atribuită acestuia?
- Ce rol a avut doctorul Vasile Pașca în plan religios?
- Cum se intitula studiul istoric al doctorului Vasile Pașca despre Huedin?

5. Mănăstirile din Zona Huedin

Viața monahală din Ardeal și organizarea de tip monahal a fost puțin dezvoltată în Evul Mediu și în Epoca Modernă, fapt care a fost îngreunat de restricțiile de construire a bisericilor din piatră pentru creștinii ortodocși (aceștia erau considerați pe nedrept schismatici).

Referindu-ne la Zona Huedinului, avem pentru secolul al XVIII-lea atestate două mănăstiri în localitățile Morlaca și Buteni care aparțin astăzi de Protopopiatului Ortodox Român Huedin. Aceste mănăstiri nu au avut o durată îndelungată și nici un impact major asupra populației locului, însă amintirea lor persistă astăzi prin denumirea unor locuri cum ar fi *Dealul Mănăstirii* (Brazii) la Morlaca și *Dosul Mănăstirii* (Frăsinet) la Buteni.

Astăzi, în Protopopiatul Ortodox Huedin Huedin există șase mănăstiri la Ciucea (1994), Piatra Craiului (1995), Râșca Transilvană (2002), Dâncu (2014), Someșul Cald (2014) și Mărișel (2015). Dintre aceste mănăstiri doar cele de la Ciucea, Piatra Craiului, Râșca și Mărișel sunt cuprinse în zona Huedin (Fig. 99).

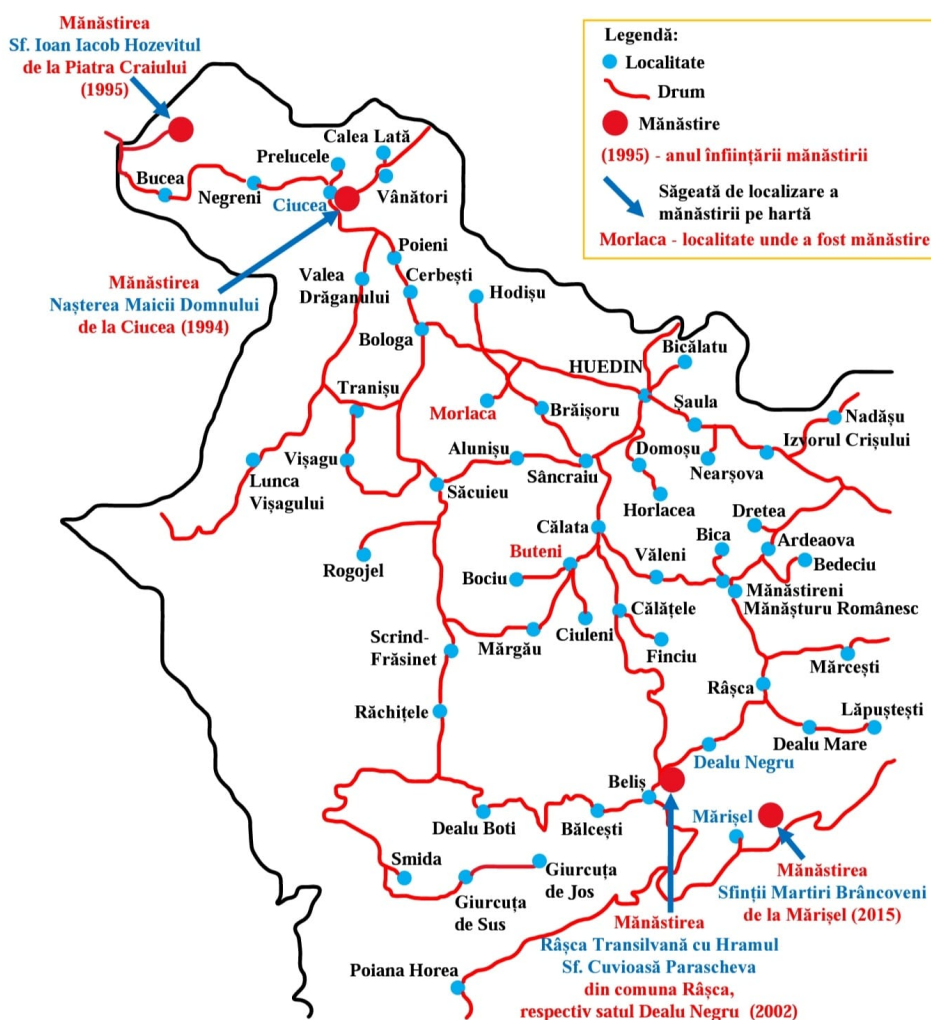

Fig. 99 Hartă cu Mănăstirile din Zona Huedin

Mănăstirea *Nașterea Maicii Domnului de la Ciucea*, comuna Ciucea, poate fi considerată o ctitorie a poetului Octavian Goga (1881-1938), chiar dacă a fost înființată prin grija văduvei

Fig. 100 Biserica de lemn de la Mănăstirea de la Ciucea

Veturia Goga (în anul 1939), după moartea poetului. Octavian Goga dorea ca la Ciucea, pe domeniul său, să ia ființă o obște de călugări, însă nu a mai apucat să o vadă materializată. Dorința poetului a fost îndeplinită (parțial) de Veturia Goga, în sensul că aceasta a pus bazele unei mănăstiri de maici și nu de călugări. În vederea realizării acestui obiectiv, Veturia a adus la Ciucea, pe domeniul Goga, o biserică de lemn (Fig. 100), un adevărat monument de arhitectură țărănească. Această biserică de lemn provenea din comuna Gălpâia, județul Sălaj, fiind datată în anul 1575 și având hramul *Nașterea Maicii Domnului*. Pe lângă această frumoasă biserică de lemn a luat naștere mănăstirea de la Ciucea care a funcționat (ca atare) până în anul 1947, atunci când autoritățile comuniste au desființat mănăstirea. Biserica de lemn a devenit „obiect de muzeu”, aceasta păstrând în spatele ei mormântul modest al primei starețe a schitului monarhia Zenobia Serghiev (1911-1945).

În perioada comunistă s-au exercitat presiuni puternice asupra Veturiei Goga cu privire la proprietatea de la Ciucea, însă doar în anul 1966 aceasta a donat proprietatea statului român, păstrându-și dreptul de folosință viajeră asupra unei părți din complex (până la moartea sa în 1979). Donația domeniului a avut ca scop înființarea unui Muzeu Memorial *Octavian Goga* în anul 1967, îndeplinindu-se astfel o altă dorință a poetului Goga.

Revoluția din decembrie 1989 a creat premisele reînființării mănăstirii de maici de la Ciucea, mergându-se pe baza tradiției inaugurată de Veturia Goga. Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, în ședința din data de 14 iulie 1994, a aprobat înființarea mănăstirii de maici de la Ciucea cu hramul *Nașterea Maicii Domnului*.

A urmat încheierea unui protocol de predare-primire pe 3 octombrie 1994 între Muzeul Memorial *Octavian Goga* din Ciucea și Arhiepiscopia Vadului, Feleacului și Clujului cu privire la folosința gratuită a clădirii fostei mănăstiri cu 14 încăperi și terenul aferent. Biserica de lemn din apropierea mănăstirii (înscrisă în lista monumentelor de arhitectură) urma a-și păstra calitatea de bun de patrimoniu, dar putea fi folosită de către obștea mănăstirii pentru cultul specific duminica, cât și în sărbătorile de peste an.

În ceea ce privește conducerea mănăstirii, aceasta a fost asigurată la început de către monahia Georgiana Palcău (venită de la Mănăstirea Floresti, județul Vaslui) care a avut în vedere atât organizarea obștii, cât și efectuarea unor lucrări de reparații la acoperișul clădirii mănăstirii, zugrăveli de interior, amenajarea chiliilor și a unui paraclis în fosta trapeză. La Ciucea a fost adus iconostasul și strănile de la capela veche a Seminarului Teologic din Cluj-Napoca.

Din data de 24 noiembrie 1997, la conducerea mănăstirii a urmat rasofoara Inocenția Filip (venită de la mănăstirea Agapia, județul Neamț) care a continuat lucrările de amenajare a paraclisului (folosit pentru slujbele de peste săptămână) și dotarea cu mobilier pentru interior.

La început, Sfânta Liturghie a fost oficiată de preoții din Protopopiatul Ortodox Român Huedin după un program prestabilit și de către duhovnicul obștii Iorest Grebenea, exarhul mănăstirilor din Bihor, care l-a urmat pe primul duhovnic al obștii, arhimandritul Vasile Fluierar, iar acesta urmat de părintele Timotei de la Nicula.

În anul 2004 a fost hirotonit pe seama mănăstirii duhovnicul Ioan Gânscă care slujește la mănăstire și în prezent.

În apropierea mănăstirii, în comuna vecină Negreni, puțin mai sus de satul Bucea (la 3 km de Piatra Craiului), se află Mănăstirea *Sfântul Ioan Iacob Hozevitul* (Fig. 101). Piatra de temelie a acestei mănăstiri a fost pusă de ÎPS Arhiepiscop Bartolomeu Anania al Vadului, Felecului și Clujului la data de 1 iunie 1995, răspunzând astfel dorinței credincioșilor români ortodocși din împrejurimi. Terenul pentru această mănăstire și „o casă de vacanță” a fost donat de către credincioasa Viorica Iorgulescu din parohia Bucea (în anul 1993), iar demersurile necesare în privința întemeierii bisericii au fost făcute în anii 1994 și 1995. Eforturile începutului au fost deosebite, dar ele au fost depășite cu ajutorul credincioșilor din parohia Bucea (păstoriți de părintele Mircea Dejeu). S-a construit o mică bisericuță din lemn a cărei clopot a fost donat de Parohia Bucea din cele 3 existente în biserica nouă.

În anul 1996 a început construcția unei clădiri cu chilii, trapeză, bucătărie etc. care are astăzi un subsol (demisol) și două etaje, rezultând astfel o clădire cu peste 10 camere și alte utilități.

Obștea mănăstirii a evoluat numericeste de la cei doi monahi de început, chiar dacă pe aici s-au perindat mai mulți călugări de la diverse mănăstiri. În prezent, obștea mănăstirii este condusă de pr. Antonie Flore (în calitate de stareț), fiind instalat începând cu 1 august 2004 (din data de 19 septembrie 2003, atunci când a fost transferat de la Mănăstirea Nicula). Actualul stareț are în vedere, pe lângă extinderea chiliilor, finalizarea construcției unei impunătoare bisericii de zid (Fig. 102), aceasta fiind într-o fază avansată.

O altă mănăstire din cadrul Protopopiatului Ortodox Român Huedin se află pe teritoriul comunei Râșca, în apropierea satului Dealul Negru, și poartă numele *Râșca Transilvană* (Fig. 103), având drept ocrotitoare pe Sfânta Cuvioasă Parascheva.

Actul decizional de înființare a acestei mănăstiri a fost emis la data de 20 noiembrie 2002 de către ÎPS Bartolomeu Anania, Arhiepiscopul Vadului, Feleacului și Clujului, în temeiul aprobării Sinodului Mitropolitan.

Piatra de temelie a bisericii mănăstirii a fost sfințită la data de 2 aprilie 2003 de către ÎPS Arhiepiscop Bartolomeu care a fost înconjurat de un ales sobor de preoți și diaconi, în fața unui mare număr de credincioși.

Mănăstirea a beneficiat (de la bun început) de un corp de clădire ce fusese construit în cu totul alt scop și în care a fost amenajat provizoriu un paraclis în care își desfășurau activitatea liturgică primele trei viețuitoare ale mănăstirii monahia Parascheva, sora Mădălina și sora Lilia, venite aici de la Mănăstirea *Acoperământul Maicii Domnului* de la Florești, județul Cluj).

Pentru buna desfășurare a rânduielilor monahale a fost numit în anul 2003, prin decizie chiriarhală, un părinte duhovnic în persona ieromonahului Siluan Trâmbițașu care a venit de la Mănăstirea Parva, județul Bistrița-Năsăud .

Fig. 101 Mănăstirea de la Piatra Craiului

Fig. 102 Biserica mănăstirii de la Piatra Craiului

Fig. 103 Biserica Mănăstirii Râșca Transilvană

În data de 23 mai 2003 au început lucrările în vederea ridicării bisericii mănăstirii și tot în același an s-au demarat lucrări în vederea amenajării unui număr de opt chilii în mansarda corpului de clădire existent inițial. Construcția bisericii a fost ridicată integral în anul 2004, însă a fost finalizată doar în anul 2018. În data de 14 octombrie 2018, cu ocazia hramului mănăstirii, ÎPS Arhiepiscop și Mitropolit Andrei împreună cu PS Episcop Macarie și cu un sobor de preoți și diaconi au săvârșit slujba de sfințire a bisericii.

Alte mănăstiri înființate recent sunt cele de la Dâncu (2014) cu Hramul *Sfântul Mucenic Pantelimon*, Someșul Cald (2014), cu hramul principal „*Sfântul Vasile cel Mare*”, având și un hram de vară sărbătorit în ziua Nașterii *Sfântului Proroc Ioan Botezătorul* și Mărișel (2015), cu hramul *Sfinții Martiri Brâncoveni*, aceasta fiind în apropiere de *Crucea Iancului*.

Întrebări/sarcini de lucru:

- a. În ce localități au existat mănăstiri în zona Huedinului în secolul al XVIII-lea?
- b. Câte mănăstiri există astăzi în Protopopiatul Ortodox Român Huedin și care sunt acestea?
- c. Când au luat ființă mănăstirile din zona Huedinului?
- d. Care sunt cele mai noi mănăstiri din Protopopiatul Ortodox Român Huedin?

VII. Unitatea de învățare: Dinamica administrativă și demografică

1. Procesul de urbanizare al Huedinului în perioada comunistă (1947/1948-1989)

Fig. 104 Hartă cu zona centrală a orașului Huedin (1927)

De la înființarea sa (nu se știe exact anul, chiar dacă arheologic este atestat încă din secolul al XIII-lea, înainte de anul 1241), dar mai ales după atestarea documentară din anul 1332, localitatea Huedin a evoluat destul de lent din punct de vedere urbanistic atât în Evul Mediu, cât și în Epoca Modernă.

Cert este faptul că cea mai veche și impunătoare construcție este biserica din centrul localității (Biserica Reformată Calvină). În jurul acesteia și pornind de la aceasta s-a creat o rețea de drumuri care dau aspectul radial-concentric, ulterior apărând și alte drumuri sau ulițe de legătură între acestea, ele căpătând forma unei „pânze de păianjen”.

Localitatea Huedin (Fig. 104) a căpătat aspecte urbane doar de la finalul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-

lea, când s-au construit primele edificii de tip „urban”, unele cu etaj și cu arhitectură diferită de specificul local de până atunci. Dintre aceste clădiri, menționăm clădirea școlii, spitalul, bănci (*Vlădeasa*, *Kalotaszeg*), gara, poșta, primăria (inițial unde a fost jandarmeria, iar ulterior în zona centrală, azi clădirea fiind demolată), restaurante (*Tigris/Tigrul* - acesta era hotel și cinema, respectiv *Központi/Central*, la care se mai adăugă cazinoul), pretura, judecătoria, conacul *Barcsay*, fosta locuință a familiei *Bánffy* (devenită Oficiul Protopopesco Ortodox Huedin) și bisericile (Romano-Catolică, Reformată, Greco-Catolică, Ortodoxă și Sinagoga.).

După al Doilea război Mondial, procesul de urbanizare (aici intră electrificarea, rețeaua de apă și canal) a fost mult mai vizibil, astfel că au fost construite o serie de clădiri de utilitate publică, întreprinderi și chiar fabrici. Dintre clădirile nou construite amintim Miliția, azi Poliția (1956), Casa Raională de Cultură (1959/1960), Ocolul Silvic (1966), IREC, Sediul Raional de partid (transformat din anul 1969 în Unitatea Militară 01049), Fabrica de pâine (1967), Napolact (1971), Fabrica de Piese pentru Utilaj Textil Unirea Huedin (1977), Autogara (1980), Hotelul Vlădeasa (1984) la care se adaugă și alte construcții de acest gen (ex. sediul Munca – construit în anul 1963, sediul actual al Judecătoriei, Oficiul PTTR, clădirile de la Școala Gimnazială Specială, extinderile spitalului din anii 1976 și 1983-1985, liceul - 1963, sala de sport - 1967, creșa, grădinița și policlinica - 1968).

114

Fig. 106 Hartă cu blocurile din Piața Republicii nr. 39-42 și 44-48, Alea 1 Mai și Strada Avram Iancu nr. 3 și 5

Fig. 107 Demolări de case în zona centrală a orașului Huedin

Un tablou privind situația blocurilor construite (Fig. 108, Fig. 109 și Fig. 110) în perioada comunistă (mai precis în anii 1973-1989) în zona centrală (respectiv Piața Republicii, Alea 1 Mai, strada Vlădeasa și strada Avram Iancu, mai puțin cele 4 blocuri ANL cu 28 de apartamente și 16 garsoniere care au fost date în folosință în anul 2011) a orașului Huedin ne oferă o imagine edificatoare cu privire la anul construirii, regimul imobilului (în zona centrală P+2 și p+4) și numărul de apartamente/garsoniere:

Nr. crt.	Denumirea străzii	Nr.	Elemente de identificare		Anul construcției blocului	Regimul de înălțime
1.	Str. Piața Republicii (688 ap.)	Nr. 8 (580 ap.)	Bl. A	Sc. 1 (15 ap.)	1982	P+4
				Sc. 2 (15 ap.)	1982	P+4
				Sc. 3 (16 ap.)	1982	P+4
				Sc. 4 (16 ap.)	1981	P+4
				Sc. 5 (15 ap.)	1981	P+4
				Sc. 6 (15 ap.)	1981	P+4
				Sc. 7 (13 ap.)	1981	P+4
			Bl. B 1	(20 ap.)	1973	P+4
			Bl. B 2	(20 ap.)	1974	P+4
			Bl. B 3	(20 ap.)	1975	P+4
			Bl. B 1 Bis	Sc. A (20 ap.)	1978	P+4
				Sc. B (20 ap.)	1978	P+4
			Bl. C 1	(15 ap.)	1982	P+4
			Bl. D 1	Sc. A (20 ap.)	1975	P+4
				Sc. B (22 ap.)	1975	P+4
			Bl. D 2	Sc. A (20 ap.)	1976	P+4
				Sc. B (20 ap.)	1976	P+4
			Bl. E 1	(14 ap.)	1980	P+4
			Bl. E 2	(10 ap.)	1980	P+4
			Bl. F 1	(10 ap.)	1980	P+4
			Bl. F 2	(15 ap.)	1979	P+4
			Bl. F 3	(10 ap.)	1979	P+4
			Bl. F 4	(15 ap.)	1979	P+4
			Bl. F 5	(20 ap.)	1986	P+4
			Bl. F 6	(20 ap.)	1979	P+4
			Bl. G 1	(15 ap.)	1979	P+4
			Bl. G 2	(10 ap.)	1979	P+4
			Bl. G 3	(10 ap.)	1980	P+4
			Bl. H 3	(21 ap.)	1978	P+4
			Bl. H 4	(80 gar.)	1981	P+4
			Bl. H 6	Sc. A (14 ap.)	1983	P+4
				Sc. B (14 ap.)	1983	P+4
		Nr. 39-42 (64 ap.)	Bl. A 1	Sc. 1 (16 ap.)	1984	P+4
				Sc. 2 (16 ap.)	1984	P+4
				Sc. 3 (16 ap.)	1984	P+4
				Sc. 4 (16 ap.)	1984	P+4
		Nr. 44-48 (44 ap.)	Bl. A 4	Sc. 1 (12 ap.)	1988	P+4
				Sc. 2 (12 ap.)	1988	P+4
				Sc. 3 (8 ap.)	1988	P+4
				Sc. 4 (12 ap.)	1988	P+4

2.	Aleea 1 Mai (56 ap.)	Nr. 7	Bl. B 1	Sc. 1 (6 ap.)	1988	P+2
				Sc. 2 (8 ap.)	1988	P+2
		Nr. 5	Bl. B 2	Sc. 1 (6 ap.)	1987	P+2
				Sc. 2 (8 ap.)	1987	P+2
		Nr. 3	Bl. B 3	Sc. 1 (6 ap.)	1988	P+2
				Sc. 2 (8 ap.)	1988	P+2
3.	Str. Vlădeasa (88 ap.)	Nr. 4 A	Bl. H5	(10 ap.)	1982	P+4
				Sc. 1 (10 ap.)	1983	P+4
		Nr. 4 B	Bl. M	Sc. 2 (16 ap.)	1983	P+4
				Sc. 3 (16 ap.)	1983	P+4
				Sc. 4 (16 ap.)	1983	P+4
		Nr. 6A	Bl. F8	(10 ap.)	1978	P+4
4.	Str. Avram Iancu (64 ap.)	Nr. 1	A 2	Sc. 1 (16 ap.)	1986	P+4
				Sc. 2 (16 ap.)	1986	P+4
		Nr. 3	A 3	Sc. 1 (12 ap.)	1989	P+4
				Sc. 2 (8 ap.)	1989	P+4
				Sc. 3 (12 ap.)	1989	P+4

Total apartamente: 896 (din totalul de 1.332 de la nivelul oraşului Huedin existente astăzi). După Revoluţia din anul 1989 s-au mai construit 61 de apartamente pe strada Fildului (9 apartamente), strada Gh. Doja (8 apartamente) şi Aleea 1 Mai (44, din care 28 apartamente şi 16 garsoniere). În anul 2020, fostul Hotel *Vlădeasa* din centrul Huedinului, dat în folosinţă în anul 1984, s-a reamenajat în regim de apartamente, rezultând 16 apartamente.

Fig. 108 Construcţia de blocuri în zona centrală a oraşului Huedin (Piaţa Republicii nr. 8 şi strada Vlădeasa)

Fig. 109 Construcția de blocuri în zona centrală a orașului Huedin (Piața Republicii nr. 39-42, nr. 44-48, Aleea 1 Mai și Strada Avram Iancu nr. 1 și 3)

Fig. 110 Zona centrală a orașului Huedin dinspre Biserica Ortodoxă Huedin I („Catedrala Moșilor”)

Întrebări/sarcini de lucru:

- Care este cea mai veche clădire din orașul Huedin?
- Între ce ani au fost efectuate în Huedin lucrări de amploare în vederea urbanizării (demolarea caselor vechi și construirea de blocuri)?
- Comparați zona centrală din perioada interbelică a orașului Huedin cu cea actuală.
- Care au fost blocurile construite în Huedin după anul 1990?

2. Perspective de dezvoltare ale orașului Huedin și orașele înfrățite cu Huedinul

Revoluția din anul 1989 a adus cu sine revenirea la regimul democratic, dar și la creșterea responsabilității autorităților locale, prin renunțarea la politica centralizatoare de până atunci.

Huedinul și-a asumat o cale de dezvoltare proprie, punând accentul, mai ales din anul 2000, pe valorificarea potențialului zonei din jur de care este bine ancorat. În anul 2000 s-a înființat *Asociația de Dezvoltare Zonală Huedin (A.D.Z.H.)* care a cuprins Huedinul și 12 comune din jur: Beliș, Ciucea (din aceasta în anul 2002 s-a desprins comuna Negreni), Călățele, Izvoru Crișului, Mărgău, Măguri-Răcătau, Mănăstireni, Mărișel, Râșca, Poieni, Săcuieu și Sâncraiu, adică UAT-uri din partea de Vest a județului Cluj.

După anul 2007, atunci când România a intrat în Uniunea Europeană, în anul 2008, Consiliul Local Huedin a aprobat *Planul strategic de dezvoltare locală a orașului Huedin pentru perioada 2008-2015*. S-a stabilit astfel o strategie, planuri de acțiune, viziune, obiective și direcții strategice de dezvoltare. Această strategie, asemenea altora, s-a implementat doar parțial și a fost continuată în anul 2015 cu *Planul Strategic de Dezvoltare a orașului Huedin 2015-2020* și, din anul 2020, cu *Strategia de Dezvoltare a orașului Huedin și a zonei sale funcționale pentru perioada 2021-2027*.

În paralel, în anul 2009 s-a înființat Asociația de Dezvoltare Intercomunitară *Microregiunea Huedin*, prin asocierea consiliilor locale din Huedin și din comunele Beliș, Călățele, Ciucea, Izvorul Crișului, Mărgău, Negreni, Poieni, Săcuieu și Sâncraiu.

Tot în anul 2009 a luat ființă Asociația de Dezvoltare Intercomunitară *ECO-METROPOLITAN Cluj* din care, alături de alte UAT-uri, face parte și Huedinul.

În anul 2011, orașul Huedin a devenit membru fondator al Asociației *Grupul de Acțiune Locală Vlădeasa - Piatra Craiului*, iar din anul 2012 a aderat la *Grupul de Acțiune Locală pentru gestionarea fondurilor obținute în implementarea planului de dezvoltare* elaborat prin Programul *LEADER* în Microregiunea Vlădeasa-Huedin.

Deși Huedinul are relații de cooperare sau este înfrățit cu mai multe orașe din țări din Uniunea Europeană, din Franța cu Manthelan (1993), din Ungaria cu Enying (1999), localitatea Cassino De Pecchi - regiunea Milano - Italia (2007), Leżajsk din Polonia (2007), Leányfalú (2008), Derecske (2012) și Tépe (2013), aceste relații nu s-au concretizat cu dezvoltarea unor relații economice care să conducă la dezvoltarea economică a orașului Huedin, ci doar prin participări reciproce la diverse manifestări culturale, turistice și sportive prilejuite de zilele acestor orașe.

În ultimii ani, în special după anul 2018, de o mare însemnătate a fost cooperarea cu *Asociația GAL Napoca Porolissum* care este un parteneriat public-privat funcționând asemeni unui ONG, având ca scop implementarea de proiecte cu finanțare europeană, în special prin Programul *LEADER*. Teritoriul *GAL Napoca Porolissum* cuprinde orașul Huedin și comunele Aghireșu, Beliș, Călățele, Căpușu Mare, Gilău, Izvoru Crișului, Măguri-Răcătau, Mănăstireni, Mărgău, Mărișel, Râșca, Săcuieu și Sâncraiu. Este de remarcat realizarea dotării liceelor din Huedin cu componente digitale (laptopuri, tablete, table interactive etc.) și a pistei de biciclete de pe teritoriul UAT Huedin, cu o lungime de 3.033 m.

Una din problemele nerezolvate ale orașului Huedin rămâne actualizarea *Planului Urbanistic General* (PUG-ul a fost aprobat în anul 1998 și a fost prelungit în anul 2015) și a *Regulamentului Local de Urbanism* (RLU).

Ultimul document aprobat de către Consiliul Local Huedin și care are o mare importanță pentru orașul Huedin este *Planul de Mobilitate Urbană Durabilă a orașului Huedin și a zonei sale funcționale pentru perioada 2020-2035*.

În *Strategia de dezvoltare a orașului Huedin pe perioada 2021-2027* accentul s-a pus pe implementarea unui *Plan de mobilitate urbană* și a unui *Plan de regenerare urbană*. Prin aceste documente sunt vizate, între altele, în vederea realizării, o serie de aspecte precum:

1. Pista de biciclete inaugurată în anul 2022, mai precis extinderea acesteia;
2. Zona pietonală;
3. Piața și zona străzii B. N. Antal;
4. Specificul istoric al zonei centrale;
5. Corelarea Planului Urbanistic General cu planurile propuse a se implementa;
6. Scoaterea străzii B. N. Antal din restricția de protecție istorică;
7. Creșterea calității vieții prin dezvoltarea infrastructurii;
8. Amenajarea/reamenajarea spațiului verde și efectuarea de plantări de arbuști ornamentali;
9. Utilizarea unor autobuse mici cu tracțiune electrică;
10. Amenajarea de mici stații de biciclete/autobuse și taxi;
11. Reamenajarea fostei Unități Militare 01049 pentru a fi redată orașului pentru a deveni un spațiu important pentru oraș (birouri, muzeu, diverse alte spații ...);
12. Reabilitarea energetică a unor clădiri/instituții publice (ex. liceele/Spitalul Orășenesc Huedin);
13. Dotarea instituțiilor de învățământ cu mobilier școlar și aparatură modernă;
14. Cuprinderea centurii ocolitoare a orașului pe la sud de oraș prin includerea acesteia într-un Masterplan;
15. Reabilitarea termică și estetică a blocurilor prin implicarea cetățenilor prin constituirea Asociațiilor de Proprietari și implicarea reală a acestora în acest gen de proiect care are asigurată finanțare europeană;
16. Parc industrial la fostul poligon (7 ha care trebuie terasate);
17. Utilizarea gazului metan în vederea dezvoltării economice a orașului;
18. Identificarea și rezolvarea unor probleme sociale specifice comunității locale și asigurarea unui stabiliment specific acestora;
19. Înființarea unui muzeu local/zonal.

Altfel spus, dezvoltarea orașului este o provocare pentru fiecare dintre noi și nu se rezumă doar la exercitarea dreptului de vot pentru ca alții (primar, viceprimar și consilieri, conducători de instituții, conducători de asociații sau patroni/antreprenori) să acționeze în numele cetățenilor astfel că trebuie ca fiecare dintre noi să ne implicăm, să ne asumăm răspunderi și astfel să construim împreună viitorul orașului nostru.

Întrebări/sarcini de lucru:

- a. Când s-a înființat *Asociația de Dezvoltare Zonală Huedin (A.D.Z.H.)* și care au fost UAT-urile componente ale acesteia?
- b. Ce UAT-uri cuprinde *Asociația GAL Napoca Porolissum*?
- c. Menționați câteva aspecte privind dezvoltarea orașului Huedin ce sunt cuprinse în *Strategia de dezvoltare a orașului Huedin pe perioada 2021-2027*, *Planul de mobilitate urbană* și *Planul de regenerare urbană*.
- d. Care sunt localitățile înfrățite cu orașul Huedin?

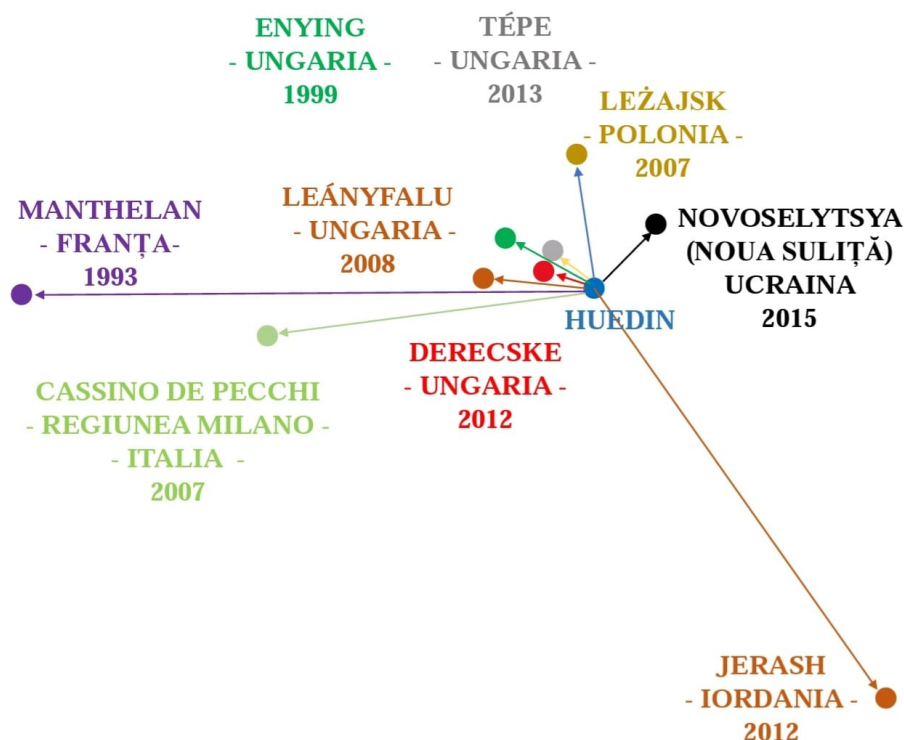

Fig. 111 Harta cu localitățile înfrățite cu Huedinul

Relațiile de cooperare, colaborare și înfrățire ale Huedinului (Fig. 111) cu alte localități sunt ilustrate în tabelul de mai jos:

Nr. crt.	Tipul relației (cooperare, colaborare, înfrățire, parteneriat)	Nr. și data actului încheiat	Denumirea partenerului extern	Obiectivele pe scurt ale relației de cooperare, colaborare, înfrățire, parteneriat
1.	relații de prietenie	H.C.L. Nr. 33/1993	localitatea Manthelan - Franța	relații de colaborare ale comunităților locale
2.	relații de cooperare	H.C.L. Nr. 43/1999	orașul Enying - Ungaria	relații de înfrățire
3.	legături de cooperare și de înfrățire	H.C.L. Nr. 76/2007	localitatea Cassino De Pecchi - regiunea Milano - Italia	legături de cooperare și de înfrățire
4.	relații de cooperare	H.C.L. Nr. 8/2007	orașul Leżajsk - Polonia	relații de cooperare
5.	relații de înfrățire	H.C.L. Nr. 8 / 2008	orașul Leányfalu - Ungaria	relații de cooperare
6.	relații de înfrățire	H.C.L. Nr. 71/2012	orașul Jerash - Iordania	înțelegere de colabrarare și de înfrățire
7.	înțelegere de colaborare	H.C.L. Nr. 142/2012	orașul Derecske - Ungaria	înțelegere de colaborare
8.	înțelegere de colaborare	H.C.L. Nr. 139/2013	localitatea Tépe - Ungaria	înțelegere de colaborare
9.	acord de colaborare	H.C.L. Nr. 39/27.02.2015	orașul Novoselytsya (Noua Suliță), Ucraina	legături de colaborare

VIII. Unitatea de învățare: Personalități din Huedin

1. Episcopul Ravasz László, un huedinean participant la Revoluția Maghiară din anul 1956

După cel de-al doilea Război Mondial, Ungaria, la fel ca și alte țări central și est-europene, a intrat în sfera de influență sovietică devenind un stat „satelit” al Moscovei. Cu toate că regimul dominației sovietice a fost strict și bazat pe menținerea de trupe de ocupație („eliberatoare”), țări ca R. D. Germană, Polonia, Ungaria și Cehoslovacia au creat probleme regimului de dominație sovietică. În România a existat o rezistență anticomunistă între anii 1948-1958, în special în zonele montane și submontane unde au activat numeroase grupuri de partizani (fugari pe munte), trei dintre acestea fiind în zona Huedinului (*Șușman, Capotă-Dejeu și Cruce și Spadă*).

Dintre toate aceste manifestări de desprindere față de U.R.S.S., criza din Ungaria din anul 1956 a fost poate cea mai semnificativă, fiind considerată de unii istorici ca „începutul sfârșitului comunismului”.

Moartea generalisimului I. V. Stalin (5 martie 1953), cu deosebire Raportul prezentat de Nikita Hrușciiov la cel de-al XX-lea Congres al P.C.U.S. (14-25 februarie 1956), atunci când au fost denunțate o parte din crimele sistemului stalinist, au favorizat unele măsuri de destindere a regimurilor comuniste din mai multe țări, printre care și Ungaria.

În Ungaria, stalinistul Mátyás Rákosi a fost înlocuit în iulie 1953 cu Imre Nagy, însă măsurile reformatoare ale acestuia nu au fost pe placul Moscovei, astfel că în aprilie 1955 acesta a fost înlăturat de la conducere.

Restaurația dominației comuniștilor radicali nu a fost de lungă durată, întrucât efectele celui de-al XX-lea Congres al P.C.U.S. au afectat puternic unitatea Partidului Comunist Ungar. Nemulțumirea față de regimul comunist a fost una generală, dar mult mai vizibilă în mediul universitar și în rândul intelectualilor care au ieșit în stradă începând cu 23 octombrie 1956, arătându-și public nemulțumirile.

Această acțiune de protest s-a transformat repede într-o manifestare de masă, iar prin trecerea de partea revoluționarilor a mai multor lideri comuniști și chiar a armatei s-a realizat (în fapt) coalizarea națiunii maghiare.

Statuia lui I. V. Stalin (ridicată pe locul fostei catedrale *Regnum Marianum*) a fost doborâtă, iar Imre Nagy a redevenit prim-ministru. Acesta a format un nou guvern în cadrul căruia comuniștii erau reprezentați doar de o treime din total și a redenumit Partidul Comunist Ungar în Partidul Socialist Muncitoresc.

În același timp s-a promis revenirea la democrație, instituirea unui guvern de coaliție, multipartidism și economie liberalizată. Prin denunțarea participării Ungariei la *Tratatul de la Varșovia* și proclamarea neutralității, Ungaria a pășit pe calea autonomiei naționale.

În aceste condiții, Ernő Gerő - mâna dreaptă a lui Mátyás Rákosi (cunoscut și sub titulatura de „Micul Stalin”) - rămas aproape singur, în calitate de prim-secretar al CC al PMU, a solicitat intervenția armatei sovietice. URSS a răspuns prompt în virtutea prevederilor *Tratatului de prietenie, colaborare și asistență mutuală* de la Varșovia (acesta fusese semnat în data de 14

mai 1955 de către cea mai mare parte a statelor comuniste europene Albania, Bulgaria, Cehoslovacia, R.D. Germană, Polonia, România, Ungaria și URSS).

Începând cu data de 4 noiembrie 1956, trupele armate sovietice au intervenit în forță, restaurând dominația sovietică prin înlocuirea guvernului lui Imre Nagy cu un guvern „revoluționar muncitoresc-fărănesc” (în frunte cu János Kádár).

În cadrul revoluției maghiare anticomuniste din anul 1956, alături de alte voci, s-a auzit și vocea influentă a episcopului reformat Ravasz László (născut în Huedin în anul 1882) - Fig. 112 - și care, în discursul radiodifuzat din 1 noiembrie 1956 și publicat de ziarul Reformáció (4-10 noiembrie 1956) sub titlul *Cuvântul maghiarilor reformați* (Fig. 113), a vorbit în numele Bisericii Reformate Maghiare.

Fig. 112 Ravasz László

Fig. 113 Ziarul Reformáció

Ravasz László a arătat că biserica pe care o slujește este mândră de această revoluție și că îi plânge pe toți eroii căzuți victime ale intervenției sovietice. Acesta a regretat influența negativă a politicului asupra bisericii, rugând totodată celelalte biserici (fără a le nominaliza) să ajute Ungaria să iasă din criză. În viziunea sa, preoților le-ar fi revenit misiunea de a realiza o solidaritate morală prin apelul la pace și la ieșirea din anarhie.

Un aspect important al discursului lui Ravasz László se referea la faptul că prinderea și judecarea vinovaților de starea în care a ajuns Ungaria cade în competența instituțiilor statului și nu a persoanelor fizice. În finalul discursului său, prelatul maghiar a ținut să felicite pe toți cei care însămânțează adevărul și dragostea.

Prin atitudinea sa anticomunistă, episcopul reformat Ravasz László a avut de suportat represiunea *restaurei comuniste*, astfel că a fost exilat o vreme în „colonia” Leányfalu.

Ravasz László a murit în anul 1975 la Budapesta și a fost înmormântat în apropierea bisericii din Pócsmegyer situată peste Dunăre de Leányfalu.

În amintirea lui Ravasz László există, începând cu anul 2008, relații de colaborare și înfrățire între orașul Huedin și localitatea Leányfalu. În Huedin există, pe strada Avram Iancu, o

Casă Memorială Ravasz László (Fig. 114 - actualmente cuprinsă într-un program de reabilitare), iar în centrul oraşului i s-a ridicat un *stâlp kopja-fa*.

Fig. 114 Casa Memorială Ravasz László

Întrebări/sarcini de lucru:

- Unde și când s-a născut Ravasz László?
- În ce ziar din Ungaria a fost publicat discursul *Cuvântul maghiarilor reformați* ținut de episcopului reformat Ravasz László?
- Care a fost personalitatea care a stat la baza legăturii de colaborare dintre orașul Huedin și localitatea Leányfalu din Ungaria?
- Unde este în Huedin Casa Memorială Ravasz László?

2. Lucian Mătiș – un huedinean erou al Revoluției Clujene

Fig. 115 Lucian Mătiș

În ziua de 21 decembrie, evenimentele revoluționare din Timișoara (începute în zilele de 15-16 decembrie) s-au extins în București, Cluj-Napoca, Târgu-Mureș și în alte orașe ale României.

Pentru a preîntâmpina declanșarea unor manifestări revoluționare, în ziua de 21 decembrie 1989, Comitetului de Apărare Locală a decis ca să fie dislocate în Cluj-Napoca trupe de soldați din garnizoanele Florești și Someșeni. Astfel au fost aduse trupe din subunitățile din Someșeni, (coordonate de lt. col. Florian Caba) în partea centrală și estică a orașului (zona Hotel Astoria, Piața Mărăști și Piața Cipariu), iar cele din Florești (coordonate de către col. Vasile Lateș) în centru și partea vestică (zona Calea Moșilor, Hotel Napoca, Piața Libertății și Cartierul Zorilor), urmărindu-se astfel împiedicarea concentrării maselor din cartiere și platformele industriale în zona centrală, fapt care în Timișoara se dovedise hotărâtor.

În funcție de amplasamentul acestor obstacole, în după-amiaza zilei de 21 decembrie la Cluj-Napoca s-a executat foc asupra demonstranților în patru puncte, respectiv Hotel Astoria, Calea Moșilor, Piața Mărăști și Piața Libertății.

Primele victime ale revoluției clujene s-au produs în Piața Libertății, acolo unde în 21 decembrie s-a aflat și Lucian Mătiș (Fig. 115).

Lucian Mătiș se născuse într-o familie cu certe tradiții anticomuniste, bunicul său fiind membru al PNT și unul din „chiaburii” din Poiana Horea – proscrisi de sistemul comunist. Pe lângă convingerile sale politico-ideologice anticomuniste, Lucian Mătiș a fost beneficiarul unui temperament cu o evidentă aplecare spre nonconformism – îi plăcea să poarte plete, blue jeans etc. – temperament care l-a împins spre un dezacord inevitabil cu un regim politic obsedat de noțiunea depersonalizării prin uniformizare.

Lucian a intrat în „sfera de interes” a Securității cu mult înaintea evenimentelor din anul 1989, fiind de mai multe ori reținut în stare de arest, anchetat și bătut.

În ziua de 21 decembrie 1989, la ora 15⁰⁰, după ce au aflat că muncitorii de la C.U.G. doresc să vină în centru, un grup de aproximativ 50 de persoane (Călin Nemeș, Lucian Mătiș, Gavril Ladiu etc.) s-au amplasat în Piața Libertății, unde Călin Nemeș, de pe capota unei mașini, s-a adresat celor din piață, solicitându-le să-și exprime dezacordul față de genocidul de la Timișoara.

Primul discurs liber rostit în Cluj după 50 de ani de comunism a avut un oarecare efect, mai multe persoane începând să scandeze „Jos dictatura!”, „Timișoara”, „Libertate!” etc. La ora 15⁴⁰, în Piața Libertății, a fost adusă de la U. M. Florești o subunitate comandată de cpt. Carp Dando care în cea mai mare grabă s-a desfășurat în dispozitiv, în apropierea hotelului Continental. Din acest punct, evenimentele s-au precipitat, un rol important avându-l cpt. Carp Dando care, probabil, depășit de situație, a ordonat soldaților să-și fixeze încărcătoarele la arme și să introducă proiectil pe țeavă, el însuși având pistolul în mână. Stângăciile sau poate dorința de afirmare a

căpitanului au incitat și mai mult grupul demonstranților din Piața Libertății unde au început să fie strigate îndemnuri asupra violenței: „Noi suntem poporul!” și „Voi pe cine apărați?”.

Acestea au fost împrejurările în care Călin Nemeș, urmat imediat de prof. Gavril Ladiu și de Lucian Mătiș, au intrat în partea carosabilă a pieței

Fig. 116 Piața Libertății din Cluj-Napoca - 21 Decembrie 1989

(Fig. 116), apropiindu-se cu piepturile dezvelite de soldați, gest prin care doreau să-și exprime intențiile exclusiv pașnice. Dezvoltarea grupului inițial de la 3 la aproximativ 12 persoane l-a iritat și mai mult pe cpt. Dando care, se pare, l-a îmbrâncit pe Lucian Mătiș, acesta căzând pe trecerea de pietoni dintre Librăria Universității și spațiul verde din Piața Libertății.

Încercând să-și apere prietenul, Călin Nemeș s-a repezit asupra lui Carp Dando, prăbușindu-se împreună pe șosea. În acel moment, căpitanul a ordonat deschiderea focului, acesta fiind urmat de câteva rafale, în timpul cărora au fost ucise 11 persoane și rănite alte 22, printre care Călin Nemeș și prof. Gavril Ladiu.

Lucian Mătiș a fost grav rănit, iar șansele sale de supraviețuire au fost compromise prin lipsa oricărei asistențe medicale, intervenția autosalvărilor pentru ridicarea răniților și a cadavrelor fiind întâmpinată cu foc de armă. Cadavrele au fost ridicate între orele 19⁰⁰ și 20⁰⁰, odată cu lăsarea serii.

Înmormântarea lui Lucian Mătiș a avut loc în data de 25 decembrie, alături de celelalte 24 de victime, fiind înmormântat în Cimitirul Eroilor din Cluj-Napoca.

În memoria lui Lucian Mătiș o stradă din Cluj-Napoca îi poartă numele, acesta regăsindu-se menționat pe câteva plăci evocative din zona centrală a municipiului Cluj-Napoca.

Lui Lucian Mătiș i s-au acordat Post-mortem o serie de diplome din partea Președinției României (Brevet de Erou-Martir, Diploma și Medalia aniversară), iar din partea municipiului Cluj-Napoca, a comunei Beliș și a orașului Huedin, i s-a acordat Titlul de Cetățean de Onoare Post-Mortem (Fig. 117, 118, 119, 120 și 121)

Întrebări/sarcini de lucru:

- Când a izbucnit Revoluția la Timișoara? Dar la Cluj-Napoca?
- În ce puncte din Cluj-Napoca au fost dislocate trupe militare pentru a preîntâmpina declanșarea unor mișcări revoluționare?
- Care au fost cele trei persoane care au determinat izbucnirea unei mișcări revoluționare în fața Librăriei Universității din Cluj-Napoca?
- Unde și în ce dată a avut loc înmormântarea eroului Lucian Mătiș?

Fig. 117 Lucian Mătiș - Brevet de Erou-Martir al Revoluției Române

Fig. 118 Lucian Mătiș - Cetățean de onoare post-Mortem al Municipiului Cluj-Napoca

Fig. 119 Lucian Mătiș - Diploma și Medalia aniversară la împlinirea a 10 ani de la Revoluția din Decembrie 1989

Fig. 120 Lucian Mătiș - Cetățean de Onoare Post-Mortem al Comunei Beliș

Fig. 121 Lucian Mătiș - Cetățean de Onoare Post-mortem al Orașului Huedin

3. Monumentul din anul 1941

Fig. 122 Monumentul ridicat în centrul Huedinului
în anul 1941

În condițiile revenirii în anul 1940 a unei părți a Ardealului la Ungaria, au avut loc o serie de manifestări de solidaritate de o mare încărcătură patriotică ale maghiarilor care s-au materializat în diverse acțiuni comune. O astfel de solidaritate a avut loc și între autoritățile din Budapesta și cele din Huedin. Altfel spus, Budapesta și unitățile administrative din jur au decis să înmâneze Huedinului un steag de țară care să fie înălțat în centrul orașului, într-un loc cu mare vizibilitate.

Oficialitățile din Huedin au ales și binecuvântat un loc potrivit pentru amplasarea, mai întâi a unui stâlp kopja-fa, iar mai apoi a unui monument din piatră pe care erau amplasate două plăci de marmură și trei catarge pentru steaguri, între care un catarg principal pentru steagul de țară (Fig. 122). Pe una din plăcile de marmură era inscripționată credința în reînvierea Ungariei, iar pe cealaltă erau inscripționate autoritățile administra-

tive care au donat steagul, respectiv Pest-Pilis-Solt-Kiskun.

Steagul de țară a fost însoțit de un frumos document (Fig. 123) întocmit manual în două exemplare la Budapesta, unul aflat în arhiva primăriei din Huedin, din care rezulta înțelegerea amintită cu privire la locația arborării, precum și reprezentanții nominali ai donatorilor din zona Pest-Pilis-Solt-Kiskun, adică a autorităților administrative componente: Budapesta, Csepel, Dunanaraszti, Cinkota, Mátyáfold, Pestszentimre, Pestujhely, Rákoshegy, Sashalom, Rákosszentmihály și Saroksár.

Ridicarea steagului de țară pe catargul principal al monumentului a avut loc în data de 23 noiembrie 1941 și a fost precedat de defilarea cu acest steag prin centrul Huedinului (Fig. 124). Ca orice moment festiv de acest gen, în fața unui public numeros au fost ținute o serie de cuvântări (Fig. 125) ale autorităților locale și județene a acelor vremuri, accentul căzând pe importanța revenirii Transilvaniei la Ungaria. De la acest eveniment s-au păstrat mai multe poze care ilustrează acele momente.

Din schimbul de adrese dintre oficialitățile din Huedin reprezentate de către primarul Székely József și cele din Budapesta rezultă că s-a solicitat (în același timp) ca să se alcătuiască și un steag al orașului care să fie arborat alături de steagul de țară.

Fig. 123 Documentul care a însoțit „steagul de țară”

Steagul Huedinului a fost realizat în anul 1941 de către Sándor Széll, pornind de la o veche stemă a orașului aflată la Departamentul Stemelor din Togányi ce conținea, într-un scut de culoare vișinie, un miel alb de Paște care ținea cu piciorul stâng un steag roșu pe care era plasată o cruce albă. Steagul Huedinului conținea trei icuri ascuțite (triunghiuri) de culoare roșie plasate pe un fond alb, având baza triunghiurilor fixată pe lance.

Astăzi, acel monument nu mai există, întrucât a fost demolat după revenirea Transilvaniei la România, iar pe locul acestuia s-a ridicat un alt monument în cinstea „frăției” de arme româno-sovietice, iar pe soclul acestuia din urmă a fost plasat (în anul 1997) bustul lui Horea.

Întrebări/sarcini de lucru:

- Când a fost inaugurat monumentul din centrul Huedinului și ce manifestări au avut loc atunci?
- Care erau culorile și forma steagului Huedinului în anul 1941?
- Care au fost UAT-urile din Ungaria care

au contribuit la realizarea steagului de țară pentru orașul Huedin?

d. Ce monument se află astăzi pe fostul amplasament al monumentului din anul 1941?

Fig. 124 Defilare prin Huedin cu Steagul de țară

Fig. 125 Inaugurarea monumentului în anul 1941

Bibliografie

Cărți

1. D. Comșa, E. Glodariu, M. M. Jude, *Clujenii și Marea Unire*, Biblioteca Musei Napocensis, Cluj-Napoca, 1998
2. V.A. Costin (coord.), E.L. Bâlc, S.Ș.I. Demea, C-C. Filip, H-D. Mătiș, M. Perțiu, H. Șăitiș, *Spitalul Huedin 100 de ani de existență (octombrie 1912 - octombrie 2012)*, Casa de Editură Dokia, Cluj-Napoca, 2012
3. I. H. Crișan, M. Bărbulescu, E. Chirilă, V. Vasiliev, I. Winkler, *Repertoriul arheologic al județului Cluj*, Cluj-Napoca, Biblioteca Musei Napocensis, V, Muzeul de Istorie al Transilvaniei, 1992
4. I. Csucsuj, *Istoria pădurilor din Transilvania 1848-1914*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1998
5. Cristian Dascălu (coordonator), Valeria Rădulescu, Ana-Maria Dascălu, Mircea Tămaș, Cristian Sedlacec, *Ciucea, pagini de istorie: trecut și prezent*, Ed. Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2021
6. C-C. Filip, H-D. Mătiș, *Huedinul, o localitate pe drumul spre Europa - aspecte monografice*, Ed. Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2014
7. C-C. Filip (coordonator), H-D. Mătiș, C-C. Stănean, *Marea Unire Contribuții din zona Huedinului*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2018
8. C-C. Filip (coordonator), H-D. Mătiș, M-I. Ciota, C-C. Stănean, *Învățămintul românesc din Huedin la centenar (1919-2019)*, Ed. Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2019
9. C-C. Filip, N. Șteiu, *Beliș. Frumusețea Apusenilor. Istorie și tradiție*, Ed. Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2013
10. N. Gudea, *Castrul roman de la Bologa-Rescolum/Das Römergrenzkastell von Bologa-Rescolum. În: Führer zu archäologischen Denkmäler aus Dacia Porolissensis*, nr. 1/Ghid al monumentelor arheologice din Dacia Porolissensis, nr. 1, Zalău, 1997
11. C. Jurju, C. Budeancă, *Suferința nu se dă la frați. Mărturia Lucreției Jurj despre rezistența anticomunistă din Apuseni (1948-1958)*, București, Polirom, 2022
12. Vasile Lechințan, *Revoluția de la 1848-1849 în comitatele Cluj, Turda și Scaunul Arieș*, Ed. Argonaut Publishing, Cluj-Napoca, 2021
13. H-D. Mătiș, *Consiliul Local Huedin (iunie 2012 - mai 2016): aspecte administrative*, Ed. Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2016
14. H-D Mătiș, *Huedin 690 manual de istorie locală*, Ed. Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2022
15. Malonyay Dezső, *A Kalotaszegi magyar nép művészete* (Arta populară maghiară din zona Călata), Budapesta, 1907
16. Atanasie Motogna, *Administrația românească a județului Cluj*, Tipografia Cartea Românească, Cluj, 1937
17. Adrian Năstase, Ioan-Aurel Pop și Mihai Gribincea, *Historia Transylvaniae: Transilvania în cinci secole de cartografie*, Editura Institutului Cultural Român, București, 2018
18. Șt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. III, Dacia, Cluj-Napoca, 1986
19. Șt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. IV, Cluj-Napoca, Dacia, 1989
20. Ștefan Pascu, Virgil Vătășianu, Marius Porumb, Justinian Chira Maramureșanul, Mihai Bărbulescu, Nicolae Sabău, Gheorghe Măndrescu, Bogdana Tarnavschi, Adriana Morar, Ioan Toșa, *Monumene istorice și de artă religioasă din Arhiepiscopia Vadului, Feleacului și Clujului*, Editată de Arhiepiscopia Ortodoxă Română a Vadului, Feleacului și Clujului, Cluj-Napoca, 1982
21. D. Prodan, *Răscoala lui Horea în comitatele Cluj și Turda*, Imprimeria Națională, București, 1938

22. D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania până în secolul al XVI-lea*, vol I, II, Ed. Academiei, București, 1968
23. D. Prodan, *Răscoala lui Horea*, vol. I, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1979
24. D. Prodan, *Problema iobăgiei în Transilvania 1700-1848*, București, 1989
25. Doru Radosav, Almira Țentea, Cornel Jurju, Valentin Orga, Florin Cioșan, Cosmun Budeancă, *Rezistența anticomunistă din Apuseni. Grupurile „Teodor Șușman”, „Capotă-Dejeu”, „Cruce și Spadă.” Studii de istorie orală.*, Cluj-Napoca, Argonaut, 2003
26. Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, Vol I, București, 1967
27. Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, Vol II, București, 1968
28. T. Șandor, *Pelagia Roșu eroina moșilor*, Sibiu, 2000
29. Nicolae Șteiu, *De sufletul Iancului*, Imprimeria Ardealul, Cluj-Napoca, 1992
30. Nicolae Șteiu, *Protopopul Aurel Munteanu erou și martir al neamului*, Ed. Tipo-Rex, Alba Iulia, 2007
31. Nicolae Șteiu, *Mărișel. File de geografie, istorie și folclor*, Ed. Etape, Sibiu, 2000
32. Nicolae Șteiu, Livia Bota, Ioan Bota, *Huedinul și împrejurimile lui: geografie-istorie locală*, Ed. Dokia, Ed. A II-a, 2015

Studii:

1. I. Alexa, Șt. Ferenczi, Nicolae Șteiu, *Sondaje arheologice la Huedin - „Bolic”*, în Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca, 1965
2. Consuela Bendea, *Vechi monumente religioase de lemn din sud-vestul județului Cluj*, în Cultura Tradițională din județul Cluj, Volumul V, Zona Montană, ed. Tradiții Clujene, Cluj-Napoca. 2020, p. 91-121
3. E. Chirilă, Nicolae Șteiu, *Tezaurul monetar de la Cetatea Veche, (Or. Huedin), sec. XV-XVI - în Tezaure monetare din nordul Transilvaniei, sec. XVI-XVIII*, Zalău, 1970
4. George Cupcea, *Studiu istoric de fundamentare a Planului Urbanistic General al orașului Huedin* întocmit de către Asociația LIMES POROLISSENSIS, Cluj-Napoca, 2015
5. H-D. Mătiș, *Protopopul Aurel Munteanu și doi dintre cei mai apropiați colaboratori*, p. 85-94, în 140 de ani de la nașterea părintelui protopop Aurel Munteanu (coordonatori M-S. Lung, D-I. Lupușan), Ed. Napoca Star, Cluj-Napoca, 2022
6. Livia Gina Morar, *Identitatea cultural-etnografică, piatră de răscruce peste timp în ținutul Huedinului*, în Cultura Tradițională din județul Cluj, Volumul V, Zona Montană, ed. Tradiții Clujene, Cluj-Napoca. 2020, p. 49-68
7. Laura Pop, *Țesături, broderii și costume tradiționale în zona montană și submontană a județului Cluj*, în Cultura Tradițională din județul Cluj, Volumul V, Zona Montană, ed. Tradiții Clujene, Cluj-Napoca. 2020, p. 289-321
8. Valentin Orga, *Rezistența armată anticomunistă din zona Huedin. Organizația „Cruce și Spadă”*. În: AIO, vol. II, 2001, p. 265-279.
9. Vasile Pașca, *Date monografice despre comuna Huedin și satul Bicălat culese în baza ordinului Sfatului Popular al Raionului Huedin No 1629/1952*, manuscris aflat în biblioteca personală a lui Nicolae Șteiu, Huedin
10. Francisc Pop, Nicolae Șteiu, *Tezaurul monetar de la Huedin (secolele XV-XVII) și unele probleme ale circulației monetare medievale în Transilvania*, în Buletinul Societății Numismatice Române, Anii LXX-LXXIV (1976-1980), București, 1981
11. Doru Radosav, *Petrea Icoanei travesti și clandestinitate în mișcarea de rezistență anticomunistă*, în Rezistența anticomunistă din Apuseni. Grupurile „Teodor Șușman”, „Capotă-Dejeu”, „Cruce și Spadă.” Studii de istorie orală., Cluj-Napoca, Argonaut, 2003, p 195-240
12. A. A. Rusu, *Începuturile cetății feudale de la Bologa*. În: AMP, IV, 1980

13. Aurelia Tița, *Portul popular românesc din depresiunea Călățele*, în *Anuarul Muzeului de Etnografie din Transilvania*, Cluj-Napoca, 1971

Articole

1. E. L. Bâlc, *File din istoria Huedinului. Odiseea Mătișeștilor*, Glasul, Nr. 1-5, 2009, p. 10-11
2. N. Edroiu, *Horea la Ciucea*, în *Cetatea Culturală*, An. V, februarie 2002, p. 4.
3. C-C. Filip, *Avram Iancu și revoluția pașoptistă în zona Huedinului*, în „ActivEd” - Revistă națională de articole și studii privind activitatea educativă, p. 6-10
4. C-C. Filip, H-D. Mătiș, C-C. Stănean, *Marea Unire Contribuții din zona Huedinului*, Glasul, 2018, p.9-14
- 5 C-C. Filip, H-D. Mătiș, *Pionierat în asigurarea asistenței sanitare în zona Huedinului*, în „Tribuna”, 2012, nr. 244, Suplimentul „Claviaturi”, nr. 22, 1-15 noiembrie 2012, p. V-VI
6. Cornel Jurju, Lucian Mătiș. Un erou clujean din '89, în *Dosarele Istoriei*, An. IV, Nr. 12 (40), Ed. Evenimentul Românesc, București, 1999, p. 51-54
7. H-D. Mătiș, *Lucian Mătiș - un huedinean erou-martir al revoluției clujene*, Glasul, 1999, nr. 12, p. 11
8. H-D. Mătiș, *100 de ani de la inaugurarea Școlii Generale de la Huedin*, Glasul, 2004, nr. 9-13. (96-99), p. 5
9. H-D. Mătiș, *65 de ani de la Dictatul de la Viena*, Adevărul de Cluj, din 8 septembrie 2005, nr. 4.518, p. 5
10. H-D. Mătiș, *Portul popular maghiar din zona Huedinului (Portul din Kalotaszeg)*, Glasul, 2006, nr. 6-9 (114/117), p. 18-19
11. H-D. Mătiș, *Episcopul Ravasz László, un huedinean participant la revoluția ungară din anul 1956*, Tribuna, 2006, nr. 99, Suplimentul Claviaturi, nr. 7, 16-31 octombrie 2006, p. V
12. H-D. Mătiș, *Primăvară de foc la Huedin - 50 de ani de la incendiul din 18 aprilie 1956*, Glasul, Nr. 1-5 (109-113), ianuarie-mai 2006, p. 15
13. H-D. Mătiș, *Revoluția din Decembrie 1989 la Huedin*, Glasul, 2007, nr. 1-4 (118-121), p. 13
14. H-D. Mătiș, *Intrarea trupelor maghiare în Ardealul de Nord (5-13 septembrie 1940)*, Glasul, 2010, nr.1-8, p. 10-11
15. H-D. Mătiș, *Hetven éve történt Bánffyhunyardon* (S-a întâmplat în urmă cu 70 de ani la Huedin) Kalotaszeg, Anul XXI, 2011, nr. 8 (160), p. 2-3
16. H-D. Mătiș, *50 de ani de viață urbană neîntreruptă la Huedin (1961-2011)*, Tribuna, 2011, nr. 223, Suplimentul Claviaturi, nr. 20, 16-31 decembrie 2011, p. VIII
17. H-D. Mătiș, *Rezistența armată anticomunistă din zona Huedinului (1947-1958)*, Preuniversitaria ediția a XXIII-a, 2011, C.D. (ISSN 1842-7618) la Editura Casei Corpului Didactic Cluj
18. H-D. Mătiș, *Aspecte etimologice și cartografice cu privire la Huedin*, Tribuna, 2012, nr. 247, Suplimentul Claviaturi, nr. 24, 16-31 decembrie 2012, p. VII
19. H-D. Mătiș, *Barcsay Domokos (1848-1913)*, Kalotaszeg, Anul XXIII, 2013, nr. 4 (168), p. 10
20. H-D. Mătiș, *Anul 1940 la Huedin*, Glasul, 2020, p. 18-19
21. H-D. Mătiș, *Avram Iancu, organizarea militară din Munții Apuseni și trei dintre prefecții săi*, în „ActivEd” - Revistă națională de articole și studii privind activitatea educativă, p. 11-13
22. Supliment la revista *Renașterea. Organ național-bisericesc săptămânal*, Cluj, anul XII, nr. 41, 14 octombrie 1934, p. 2-3

Lucrări, publicații, manuscrise, arhive, hărți

1. C. J. Anastasiu, *Descrierea geografică și antropogeografică a regiunii cuprinsă în basinul Crișului Repede. Depresiunea Huedin, 2027* - manuscris aflat în colecția particulară a profesorului Nicolae Șteiu din Huedin
2. *Dosar cu chiaburii din Raionul Huedin vol. II - 1952*, Arhiva Primăriei Orașului Huedin

3. *Dosar cuprinzând lista chiaburilor pe anul 1953*, Arhiva Primăriei Orașului Huedin
4. *Dosar cu listele gospodăriilor chiaburești 1957-1960*, Arhiva Primăriei Orașului Huedin
5. *Fișe matricole penale*, în Arhiva Administrației Naționale a Penitenciarelor București
6. *Huedinul. Cultural, Economic, Social. Organ oficios al Despărțământului Asociațiunei pentru Literatura și Cultura Poporului Român*, Anul I, nr. 11, Huedin, 29 Decembrie 1925, p. 1-3
7. H-D. Mătiș, *Rezistența anticomunistă din zona orașului Huedin (1948-1958)*, Lucrare de Masterat, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, Facultatea de Istorie și Filozofie, Institutul de Istorie Orală, Cluj-Napoca, 2002
8. H.-D. Mătiș, *Huedinul de ieri și de azi. Aspecte monografice.*, Lucrare metodico-științifică pentru obținerea gradului didactic I în învățământ, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, Facultatea de Istorie și Filozofie, 2008
9. *Renașterea - Organ național - bisericesc săptămânal*, Cluj, nr. 41 și nr. 42 din 1934
10. *Repertoarul bisericilor de lemn din județul Cluj*, Vol. I, Cluj-Napoca, 2002
11. Valeriu Grigore Sima, *Protopopul martir de la Huedin (Studiu)*, Poieni, 1979-1980, manuscris aflat în biblioteca personală a doctorului Aurel Potra din Huedin
12. Valeriu Grigore Sima, *Biserici și preoți în raionul Huedin*, Poieni, 1987, manuscris aflat în Biblioteca Protopopiatului Ortodox Român Huedin.

Surse imagini

- Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca (publicațiile Sfătuitorul ..., Huedinul ... și Glasul Moților)
- Cosmin Budeancă (*Fișe matricole penale*, în Arhiva Administrației Naționale a Penitenciarelor București)
- <https://epa.oszk.hu/html/vgi/kardexlap.phtml?aktev=1895&id=30> (Vasárnap Ujság - 42. évfolyam, 38. szám, 1895. szeptember 22)
- <https://epa.oszk.hu/html/vgi/kardexlap.phtml?aktev=1895&id=30> (Vasárnap Ujság - 42. évfolyam, 38. szám, 1895. szeptember 29)
- <https://epa.oszk.hu/html/vgi/kardexlap.phtml?aktev=1895&id=30> (Vasárnap Ujság - 42. évfolyam, 38. szám, 1895. október 13)
- <https://maps.hungaricana.hu/en/HTITerkeptar/38183/?list=eyJxdWVyeSI6ICJzZWJlc3ZhciJ9>
- https://ro.wikipedia.org/wiki/Papa_Ioan_al_XXII-lea
- <https://www.facebook.com/B%C3%A1nffyhungaryad-bar%C3%A1tai-236065199925751/photos/pcb.1365924086939851/1365918063607120>
- <https://www.facebook.com/B%C3%A1nffyhungaryad-bar%C3%A1tai-236065199925751/photos/pcb.1365924086939851/1365918476940412>
- <https://www.facebook.com/B%C3%A1nffyhungaryad-bar%C3%A1tai-236065199925751/photos/pcb.1365924086939851/1365918996940360>
- Győr László - poze din colecția personală
- Daniel Zirbo (vederi / cărți poștale din colecția personală)
- C-C. Filip, H-D. Mătiș, *Huedinul - o localitate pe drumul spre Europa - aspecte monografice*, ediția a III-a, ed. Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2014
- Pagina de Facebook *Huedinul istoric* (colecție de poze din Huedin)
- Cornel Jurju (documente și poze privind rezistența anticomunistă din zona Huedinului)
- Felix Marcu - poze, hărți și planuri despre Bologa (castru și cetate)
- Mătiș Horea-Dorin (hărți, cărți poștale / vederi, poze din colecția personală)
- <https://www.facebook.com/horeadorin.matis>
- <https://www.facebook.com/groups/801174117155775>

- Dan Ionuț Lupușan – Protopop ortodox de Huedin – poze privind Aurel Munteanu, capela școlară și Ioan Mătiș
- Dascălu Cristian – poze vechi din Beliș:
<https://www.facebook.com/settings?tab=followers§ion=username>
- Ioan Nistor (album cu poze din colecția personală)
- Planul Urbanistic General al orașului Huedin (documentație în curs de realizare)
- <http://www.photoarchive.minerva.org.ro/search?query=huedin>
- Nicolae Șteiu (colecția personală de poze, hărți, studii, monede și artefacte)
- Lonay Arthur (poze cu drona la Cetatea Veche și Huedin)